

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

**2000'Lİ YILLARDA TOPLUMSAL HAREKETLER
VE SİVİL TOPLUM TARTIŞMALARI**

Işıl ÖNGÖR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

2000'Lİ YILLARDA TOPLUMSAL HAREKETLER
VE SİVİL TOPLUM TARTIŞMALARI

Işlay ÖNGÖR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Işılay ÖNGÖR tarafından hazırlanan "2000'li Yıllarda Toplumsal Hareketler ve Sivil Toplum Tartışmaları" başlıklı bu çalışma, 12.06.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Funda GENÇOĞLU ONBAŞI (Başkan)

Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI (Danışman)

Dr. Öğretim Üyesi Kadir DEDE (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

04.07.2018

İşılay ÖNGÖR

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- Tezimin tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**

(Bu seçenikle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

- Tezimin ..... tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

- Tezimin .....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**

Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

04.07.2018

İşıl ÖNGÖR

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Berrin Koyuncu LORASDAĞI danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Işılay ÖNGÖR

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimimi, akademi dışında profesyonel anlamda çalışarak tamamlamak zorunda olmam dolayısıyla yüksek lisans tezimi uzun bir süreçte tamamladım. Bu uzun süreç boyunca benden bilgisini ve desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Berrin Koyuncu Lorasdağı'na şükranlarımı sunuyorum.

Çalışmam boyunca her zaman yanımda olan ve beni motive eden arkadaşlarım Gözde Tezcan, Merve Durusoy, Nevcihan Özbilge, Nurettin Kalkan, Gökay Öngör, Melis Saka, Tuğçe Yargıcı ve Merve Eyvaz'a teşekkür ederim.

Yaşamım boyunca hep arkamda olan, tüm zorlu koşullara dayanabilmemde yardımlarını her daim hissettiğim anneme ve babama; tez aşamasının en sıkıntılı dönemlerinde beni hiç yalnız bırakmayan eşim Koray Öngör'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Işıl ÖNGÖR

ÖZET

[ÖNGÖR, Işılay]. *[2000’li Yıllarda Toplumsal Hareketler ve Sivil Toplum Tartışmaları]*, [Yüksek Lisans Tezi], Ankara, [2018].

Siyasal düşünceler tarihinini derinden etkileyen bir kavram olarak sivil toplum kimi zaman ulaşılması gereken bir ideal, kimi zaman ise ötesine geçilmesi gereken bir süreç olarak ele alınmıştır. Güncel siyasi tartışmalara yön verme kabiliyetine sahip olan bu kavram, günümüzde siyasi alana etkide bulunma potansiyelini elinde bulundurmaktadır. Sivil toplum alanının sahip olduğu bu potansiyel, özellikle 2000’li yıllarla beraber ivme kazanan yeni toplumsal hareketlerin kuramsal temellerine katkı sağlamaktadır.

Protestolar ve sivil itaatsizlik eylemleri gibi yollarla hayat bulan yeni toplumsal hareket örneklerine dünyanın farklı bölgelerinde rastlanılmaktadır. Bu hareketlerin ortak özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, siyasi sürece hakim hale gelebilecek sivil toplum tanımı da anlam kazanmaktadır. Bu doğrultuda tez, sivil toplumun siyasi alanı etkileme potansiyelini pratiğe dönüştürenin, güncel toplumsal hareketler olduğu iddiasına dayanmaktadır.

Sivil toplum tartışmalarını yeni bir boyuta taşıyan güncel toplumsal hareketlerin, aynı zamanda demokratikleşme hedefine de katkı sağladıkları düşüncesi bu tezin temel dayanak noktalarından bir diğeridir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı yeni toplumsal hareketlerin sivil toplumun alanı ve tanımı içerisine girerken; benzer talepler, aktörler ve hedefler çerçevesinde örgütlenebilir olduklarını dünyanın farklı bölgelerinde cereyan eden örnekleriyle birlikte ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Sivil Toplum, Yeni Toplumsal Hareketler, Protesto, Sivil İtaatsizlik, Demokratikleşme

ABSTRACT

[ÖNGÖR, Işıl]. [*Social Movements and Civil Society Debates in 2000's.*], [Master's Thesis], Ankara, [2018].

Civil society, as a concept that has influenced the history of political thoughts, is considered to be an ideal to realize or a process to excel. Having the ability to direct current political debates, the concept has the potential to influence political field. This potential that the civil society has contributes to the theoretical foundations of new social movements that gained acceleration in 2000s.

New social movements that live on protests and actions of civil disobedience is seen in different parts of the world. When the common features of these movements are considered, the definition of a civil society that can become dominant in the political process reaches significance. Consequently, the thesis is based on the argument that it is the current social movements that transforms the societies' potential to influence poiltics into practice.

An other basis of this thesis is the argument that current social movements, which bring the debates to a new level, also contribute to the objective of democratization. Therefore, the main objective of this study is to put forward that new social movements, which are within the definition of civil society, can be organized around similar demands, actors and objectives through its examples from different parts of the world.

Keywords: Civil Society, New Social Movements, Protest, Civil Disobedience, Democratisation

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
LGBT	: Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Transeksüel
PP:	: Halk Partisi
PSOE	: Sosyalist İşçi Partisi

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ	xi
RESİMLER DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL TEMELLERİYLE SİVİL TOPLUM VE TOPLUMSAL HAREKETLER	8
1.1. Kavramsal ve Kuramsal Temelleriyle Sivil Toplum	8
1.1.1. Sivil Toplumun Siyasal Toplumla Özdeşliği.....	8
1.1.2. Doğa Durumunun Karşıtı Olan Sivil Toplumun Devletle Özdeşliği..	13
1.1.3. Devlet – Sivil Toplum Karşıtılığının Doğuşu	16
1.1.4. Devlet – Sivil Toplum Karşıtılığı ve Bu Karşıtılığın Aşılması.....	20
1.2. Kavramsal ve Kuramsal Temelleriyle Toplumsal Hareketler	25
1.2.1. Klasik-Kolektif Davranış Kuramı	26
1.2.2. Kaynak Hareketliliği Kuramı.....	28
1.2.3. Süreklilik Teorisi	30
1.2.4. Kopuş Teorisi.....	31
2. BÖLÜM: GÜNCEL SİVİL TOPLUM KAVRAMI VE BU KAVRAMI UYGULANABİLİR KILAN YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER	34
2.1. Güncel Sivil Toplumun Kuramsal ve Kavramsal Temelleri	34
2.1.1. Siyasal Sürece Hakim Bir Sivil Toplum	35
2.1.2. Gönüllülük Esasına Dayalı Toplumsal Örgütlenme ve Demokratik Diyalog.....	39
2.1.3. Sivil İtaatsizlik	43
2.1.4. Sistem Karşıtı Olmayan Eleştirel Bir Yaklaşım	48
2.2. Kavramsal Temelleri ve Ortaya Çıkış Süreçleriyle Yeni Toplumsal Hareketler	51
2.2.1. Eskiden Yeniye Düşünsel Miras.....	52

2.2.2. Yeni Toplumsal Hareketlerin Ögeleri, Aktörleri, Hedefleri ve Hareket Biçimleri	55
2.2.3. Yeni Toplumsal Hareketlerin Güncel Sivil Toplum ile İlişkisi.....	59

3. BÖLÜM: 21. YÜZYILDA DÜNYA GENELİNDE YAŞANMIŞ TOPLUMSAL HAREKET ÖRNEKLERİ.....	62
3.1. Estrada İsyanı - Filipinler	64
3.2. Öfkeliiler Hareketi - İspanya	67
3.3. Wall Street'i İşgal Et Hareketi - ABD.....	75
3.4. Gezi Parkı Protestoları - Türkiye	83
3.5. Şemsiye Hareketi - Hong Kong.....	93
SONUÇ	98
KAYNAKLAR	107
EKLER	119
EK-1. Orijinallik Raporu	119
EK-2. Etik Komisyon İzin Muafiyet Formu	120

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Yeni Toplumsal Hareket ÖrneKlerini Farklı Kılan Unsurlar.....	63
---	----

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1: “Gerçek Demokrasi Hemen Şimdi”	69
Resim 2: “Şiddetsiz daha çoğuz”	74
Resim 3: Wall Street’i İşgal Et Hareketi eylemcilerinin ‘Yapılacaklar Listesi’	77
Resim 4: Eylemcilerin ‘Yapılacaklar Listesi’	78
Resim 5: Gezi Parkı protestocularının hazırladığı bir pankart	85
Resim 6: Parklarda oluşturulan forumlara bir örnek	92
Resim 7: Şemsiye Hareketi demokrasi istiyor	96

GİRİŞ

Sivil toplum, Antik Yunan'dan başlayarak günümüze kadar devam etmekte olan siyasal düşüncelere ve siyaset bilimi tartışmalarına yön veren bir kavramdır. Düşünürler tarafından öncelikle devletle özdeş ve sonrasında devletin karşısında bir alan olarak incelenmiş olan bu kavram; gerek bireyin özgürleşmesi, gerekse sosyalizme giden yolda bir aşama olarak ele alınmıştır. Özellikle hedeflenenin demokratikleşme olduğu toplumlarda, sivil topluma yapılan atıflar her zaman varlığını muhafaza etmiştir. Siyasal düşünceler tarihi boyunca sivil toplumun kapsamına dair geliştirilen kuramlardan beslenmekle birlikte bu tez çalışmasını hayata geçirmede teşvik unsuru olan nokta, 21. yüzyıl ile birlikte alanı üzerine yeni yaklaşımların ortaya konulduğu sivil toplumun güncel bir tanıma kavuşmasıdır.

Günümüzde alanı ve kapsamı yeniden belirlenen güncel sivil topluma dair; Larry Jay Diamond'ın "*Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation*" (1994) adlı makalesi, Kumi Naidoo'nun "*The Promise of Civil Society*" (2000) makalesi, İlyas Doğan'ın "*Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*" (2002) adlı kitabı, Fuat Keyman'ın "*Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum*" (2004) makalesi, Nuri Demirel'in "*Tarih, Kuram, Sivil Toplum*" (2013) adlı kitabı ve Jean L. Cohen ve Andrew Arato'nun "*Sivil Toplum ve Siyasal Teori*" (2013) kitabı önemli açılımlar getirmektedir. Bu kaynaklar sivil toplumun günümüzde devletten ayrı ama aynı zamanda onunla birlikte var olabildiğinin, siyasal alanı belirlemede önemli bir etkene sahip olduğunun, bireye kendini ve taleplerini ifade olanağı sağladığının, demokratik diyalog ile birlikte toplumsal eyleme ve örgütlenmeye imkan tanıdığı ve bu bağlamda önemli bir potansiyele sahip olduğunun altını çizerek bu tez çalışmasına dayanak teşkil etmişlerdir.

Güncel sivil toplumun, toplumsal eyleme ve örgütlenmeye alan sağlıyor oluşuyla beraber düşünüldüğünde 21. yüzyılda örneklerini görmekte olduğumuz toplumsal hareketlerin içeriği, bu çalışma açısından anlam kazanmaktadır. Bu doğrultuda tezin amacı Filipinler, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Türkiye ve Hong Kong örnekleri üzerinden ilerleyerek yeni toplumsal hareketlerin ortak noktalarını ortaya

koymaktır. Yeni toplumsal hareketlerin benzer talepler, hedefler ve aktörler çerçevesinde örgütlenebilir oldukları söz konusu örnekler ile açıklanacaktır. İçerisinde bulunduğumuz yüzyıla özgü olan ve dünyanın farklı bölgelerinde vuku bulan bu yeni hareketleri bir arada araştırıyor oluşuyla bir yenilik sunan bu tez, sivil toplumun alanını ve önemini farklı sosyal hareketler üzerinden değerlendirerek siyaset bilimi literatürüne katkı sağlayacaktır.

Buradan hareketle tezin argümanı; 2000’li yılların başından beri yaşanmakta olan yeni sosyal hareketlerin, yine aynı dönem içerisinde sınırları yeniden belirlenen güncel sivil toplumun alanı içerisine giriyor oluşlarıdır. Bu çalışmada; Estrada İsyanı, Öfkeliiler Hareketi, Wall Street’i İşgal Et, Gezi Parkı Protestoları ve Şemsiye Hareketi gibi birden çok yeni toplumsal hareket örneği bağlamında tezin argümanının ne şekilde ortaya çıktığı incelenecektir

Teze teorik bir arka plan oluşturmanın yanı sıra, siyaset bilimcilerin birey-toplum-devlet ilişkilerine yaklaşımının günümüz sivil toplumunun kapsamına yaptığı katkıları görmek adına Aristoteles’ten Gramsci’ye kadar birçok düşünürün görüşlerine birinci bölümde değinilmiştir. Antik Yunan ve Roma siyasal düşüncelerinin insanı toplumsal, siyasal ve rasyonel bir varlık olarak görmesi ve bireyin sahip olduğu toplumsallık güdüsünü vurgulaması (Ağaoğulları, 2004: 340; Doğan, 2013: 34; Şenel, 2004: 198); ayrıca Ortaçağ’ın sonlarına doğru iktidardan bağımsız bir toplumsal alanın beliriyor oluşu güncel sivil toplumun devletten ayrı ancak ondan tamamen kopuk olmayan alanına katkıda bulunmuştur.

Toplum Sözleşmesi düşünürlerinin ise insanı doğası gereği sosyal bir varlık olarak görmesi ve 18. yüzyılda düşünürlerin sivil toplumu despotik yapılara karşı savunmaları, sivil toplumun demokrasinin vazgeçilmez bir koşulu oluşunu ve anayasal bir devlete ihtiyaç duyduğunu belirtmeleri de günümüz tartışmaları açısından önem arz etmektedir. Marx’ın ve Gramsci’nin ise eleştirel bir biçimde sivil topluma yaklaşmışlarının yanı sıra mücadelenin doğacağı alan olarak yine sivil toplumu işaret etmeleri (Çaha, 2012: 37; Neocleous, 2013: 37), toplumsal hareket teorilerine etkide bulunmuştur. Ayrıca siyasal yaşamın sivil toplum tarafından belirlendiğini öne sürmeleriyle bu düşünürler, güncel sivil toplumun siyasal alanı etkilemedeki gücüne değinmişlerdir.

Sivil toplumun devletle olan ilişkisinin son dönemlerde yeniden gündeme gelmesi, siyasal düşüncelerin ayrıntılarıyla irdelenmesiyle de anlaşılacaktır ki, geçmişe dönük nostaljik bir arayıştan öte bir anlam ifade etmektedir. Bu ilişkinin yeniden keşfediliyor oluşu hem geçmişten gelen kuramların ve olayların daha iyi tahlil edilmesi, hem de günümüzdeki toplumsal hareketlerin anlamlandırılması açısından önem taşımaktadır (Keane, 2004b: 10). Sivil toplumun 2000’li yıllarda siyasal alanı etkilemedeki rolünün bu görüşler çerçevesinde anlam kazanması, çalışma açısından mühim bir yere sahiptir.

Siyasal sürece yön verme kabiliyetine sahip yeni toplumsal hareketlere kuramsal olarak katkıda bulunmuş olan Klasik-Kolektif Davranış, Kaynak Hareketliliği, Süreklilik ve Kopuş teorileri, yine birinci bölümde ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Klasik kuram, güncel hareketleri açıklamada son derece yetersiz oluşu ve kitlelerin eylemlerini sadece psikolojik öğelerle değerlendirişiyile eleştirilere maruz kalmış olsa da bu eylemlerin dönüştürücü gücünü göz ardı etmemiş ve bu açıdan çalışmada yer bulmuştur.

Protestoları siyasetin ve toplumun doğal bir parçası olarak gören kaynak hareketliliği kuramı, bireyi anlık tepkiler veren bir varlık olarak tanımlamanın ötesine geçmiş ve bireyin rasyonelliğine dikkat çekmiştir (Cohen ve Arato, 2013: 447, 453). Toplumsal hareketleri ekonomik çıkarlara sahip örgütlere benzeten kuram, bu tanımlamasında eksiklikler barındırsa da devletin ekonomi politikalarının toplumsal olayları harekete geçirdiğini savunmasıyla güncel tartışmalara katkı sağlamıştır.

Sosyal hareketleri sınıf mücadelesinin devamı olarak gören süreklilik teorisi, sınıf mücadelesinin ideolojik önderliğinde şekillenen bu hareketlerin en büyük sebebinin kapitalizm olduğunu vurgular (Savran, 1992: 16; Coşkun, 2006: 73). Güncel toplumsal hareketler odaklandıkları talepler bakımından bu kuram ile örtüşüyor olsa da, günümüzde maddi anlamda sınıfın ortadan kalktığı ve kitlelerin kendilerini sınıfsal olarak tanımlamadıkları hususlarının çalışmanın bu aşamasında altı çizilmiştir.

Toplumsal hareketlerin asıl probleminin kapitalizm olmadığını ileri süren ve toplumsal yapının sınıfsal kimliklere olanak tanımadığını belirten kopuş teorisi, kitleleri harekete geçiren şeyin demokrasi adına mücadele verme isteği olduğunu belirtmiş (Çetinkaya, 2015b: 35) ve bu yönüyle çalışmanın odak noktası olan yeni toplumsal hareket

kuramına önemli etkide bulunmuştur. Ancak kopuş teorisi, protestoların siyasal alana yön vermedeki etkisini göz ardı edışıyle yeni kuramdan ayrı düşmektedir.

Sivil toplumun ve toplumsal hareketlerin teorik çerçevesine birinci bölümde değinilerek, çalışmanın odak noktası olan güncel sivil toplum kavramına ve bu kavramı uygulanabilir kılan yeni toplumsal hareketlere temel oluşturma amacı güdülmüştür. Bu amaçla ikinci bölümde güncel sivil toplumun ve yeni toplumsal hareketlerin alanları, hedefleri, örgütlenme ve hareket biçimleri, söylemleri ile birlikte günümüzde yaşanmakta olan protestoların sivil toplumun kapsamı içerisine nasıl girdiği tartışılmak istenmiştir.

Siyasal sürece hakim hale gelen güncel sivil toplumun bir müzakere alanı olduğu ve toplumsal dönüşümü sağlayacağı üzerinde ikinci bölümde ayrıntılarıyla durulmuştur. Ancak sivil toplumun bu etkin alanına devletin hukuki anlamda alan açması elzemdir. Zira güncel sivil toplum devlet meşruiyetinin karşısında değildir.

Devletle özdeşleşen anlamından kurtulan güncel sivil toplumun içinde bağımsız kitlelerin bulunduğu ve bu kitlelerin devlet gücünün varlığını sorgulamadığı belirtilir (Lelandis, 2009: 68, 69; Demirel, 2013: 86). Ancak bu gücün, toplumun kazanımlarını kısıtladığı takdirde eleştirilerin hedefi olması kaçınılmazdır. Sivil toplumun bu özgürlük alanı içerisindeki protestolara ve sivil itaatsizlik eylemlerine alan tanıyacak devlet iktidarı, demokrasinin olmazsa olmaz şartıdır. Ancak bu yorumun aksine literatürde sivil toplumun bir tıkanma noktasında yer aldığı, kısır döngü içinde bulunduğu, kendi içinde eşitsizliğe ve hiyerarşiye alan açtığı, gönüllü birliktelikler alanı olmaktan ziyade, bizzat iktidarın uygulandığı bir zemin olduğu ve yaratıcı yönetim tekniklerinin geliştirildiği bir alana tekabül ettiği yönünde savlar da bulunmaktadır¹. Fakat bu tez çalışması, sivil toplumun devletten ayrı ancak onunla birlikte var olduğu ve sivil toplumun demokrasinin önemli bir koşulu olarak bir özgürlük alanı yarattığı yorumundan hareket etmektedir.

---

¹ Sivil topluma yönelik eleştirel düşünceleri ayrıntılı incelemek için bkz. Foucault (2008); Foucault (2005); Ehrenberg (2017), Onbaşı (2008), Chandhoke (2005) ve Edwards (2004).

Günümüzde sivil toplum farklı ideolojilere açık oluşuyla demokratik diyaloga olanak sağlar. Seçim sonuçlarının önemi kadar düşünce ve ifade özgürlüğü ile birlikte sivil toplum dahilindeki bireylerin iletişimi hem farklı görüşlerin birbirini anlamasını kolaylaştırır, hem de gelişime açık bir düzenin varlığı önündeki engelleri kaldırır. Örgütlenerek bir araya gelen bireyler böylelikle siyasal karar alma sürecine dahil olurlar (Doğan, 2013: 322; Diamond, 1994: 15; Naidoo, 2000: 4).

Siyasal sürece hakim hale gelmenin ve örgütlenmenin belirgin bir yöntemi, ikinci bölümün alt başlıklarından birini oluşturan sivil itaatsizliktir. Thoreau (1849)'nun da altını çizdiği gibi, herkesin daha iyi bir yönetim için nasıl bir hükümete saygı duyacağını söyleme hakkı bulunur. Çoğunluğun hakim olduğu bir hükümetin adalete dayalı olamayacağı üzerinde durulur. Şiddetsiz ama aktif bir duruşa karşılık gelen sivil itaatsizlik eylemleri günümüzde protestolar, işgal ve oturma eylemleri, iş bırakma, yol kesme, yürüyüş düzenleme gibi çeşitliliklerle hayat bularak iktidara seslerini duyurmak hedefindedirler.

Güncel sivil toplumun kapitalizm karşıtı olmaması ancak sisteme dair eleştirilere alan tanıyan hali (Cohen ve Arato, 2013: 2; Cox, 1999: 28), yeni sosyal hareketlerle iç içe oluşunu kanıtlar niteliktedir. Zira günümüzde sivil toplum herhangi bir ideolojinin savunuculuğunu yapmaktan uzaklaşmıştır ve sistemin eksik yönlerinin giderilmesini hedeflemektedir. Sivil toplumun sistem karşıtı olmayan bu durumu, yeni toplumsal hareketlerin farklı ideolojileri bir araya getiren duruşu ile örtüşmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünün devamında kavramsal temelleri ve ortaya çıkış süreçleriyle yeni toplumsal hareketler irdelenmiştir. Bu hareketlerin kuramsal hatları, öğeleri, aktörleri, hedefleri ve hareket biçimleri incelendiğinde; sivil toplumun güncel tanımı ve alanı içerisinde yer aldıkları çalışmanın odak noktasıdır. Zira sivil toplumun siyasal alanı etkileme potansiyelini pratiğe döken sosyal hareketler kaynak hareketliliği, süreklilik ve kopuş teorilerinin kavramsal temellerinden etkilenmekle birlikte onların ötesine geçerek daha iyi bir yönetim talebini dile getirmektedir.

Yeni sosyal hareketlerin kuramsal temellerine, öğelerine ve hedeflerine dair; Gülçin Erdi Lelandais'in "*Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme*". (2009) adlı makalesi,

Claus Offe'nin "*Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması*" (2016) makalesi, Alain Touraine'nin "*Toplumdan Toplumsal Harekete*" (2016) makalesi, James M. Jasper'in "*Ahlaki Protesto Sanatı*" (2002) kitabı, Arif Dirlik'in "*Pasifik Perspektifinde Toplumsal Hareketler: Çağdaş Radikal Siyasetin Soyacağı Üzerine Düşünceler*" (2015) adlı makalesi, Jean L. Cohen ve Andrew Arato'nun "*Sivil Toplum ve Siyasal Teori*" (2013) adlı kitabı ve Kenan Çayır'ın "*Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler*" (2016) makalesi bu çalışmaya önemli katkılar sağlamıştır.

Yukarıdaki kaynaklardan hareketle, yeni toplumsal hareketlerin aktörlerinin keskin bir sınır ile belirlenemedikleri ve heterojen bir yapıya sahip olmadıkları belirtilmiştir. Devletin meşruiyetine saygılı olan aktörler aynı zamanda devlet otoritesine şüpheyle yaklaşır. Ancak amaçları iktidarı ele geçirmek ya da sistemi dönüştürmek değildir. İktidarla birlikte diğer siyasi partileri de sorgulama eğiliminde olan güncel hareketlerin başarı veya başarısızlığı anlamını yitirmiş durumdadır. Dolayısıyla bu çalışma günümüz toplumsal hareketlerinin hakim kodları sorgulayan, demokrasinin gelişimi önündeki engelleri işaret eden ve toplumun farklı kesimlerini bir araya getirerek onların taleplerini dile getiren özelliklerine yoğunlaşmaktadır.

Muhafif isteklerin dile getirilmesi prosesi olan güncel sosyal hareketler siyasal sürece dair katılımın önemli bir metodu olmaları, sivil itaatsizlik yöntemini benimsemeleri ve kurumsal olmayan bir siyaset alanı oluşturmaları ile sivil toplumun kullanılmaya hazır gücünü uygulanır duruma getirmiştir.

Bugünün sivil toplum söylemi yasal, örgütlü ve kamusal kurumlara bağlıdır ancak bu kurumlara yönelik eleştirel bir dile sahiptir ve genellikle sınıf temelli olmayan ortak eylem biçimleriyle hayata geçer. Hem devletten hem de piyasa ekonomisinden farklılaşan bu eylemlerin, sivil toplumun potansiyelini anlamada önemli bir yeri vardır ve siyasal kültürdeki değişimin anahtarı konumundadırlar (Cohen ve Arato, 2013: 4).

Sivil toplumu genişletme kapasitesi olan yeni toplumsal hareketlerin tüm bu ortak özelliklerine değindikten sonra, 2000'li yılların başından bugüne dek meydana gelmeye devam eden toplumsal hareket örnekleri çalışmanın üçüncü bölümünde incelenmiştir.

Bu vesileyle gerek sivil toplumun, gerekse bu alanın içerisinde yer alan toplumsal hareketlerin kuramsal ve kavramsal temelleri daha net biçimde anlamlandırılmıştır. Bu hareketlerin talepleri, hedefleri, aktörleri ve hareket biçimleri üzerinden ortak noktalarının altı çizilerek 21. yüzyıla özgü olan benzer nitelikleri ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümün alt başlıkları 2001 yılında Filipinler’de meydana gelen Estrada İsyanı, 2011 yılında İspanya’da yaşanan Öfkeli Hareketi, yine 2011’de ABD’yi etkisi altına alan Wall Street’i İşgal Et Hareketi, 2013 yılında Türkiye’de yaşanan Gezi Parkı Protestoları ve 2014’te Hong Kong’da meydana gelen Şemsiye Hareketi örnekleriyle oluşturulmuştur. Bu örnekler, 2000’li yılların başında yaşanmaya başlamış olup, sivil toplumun alanına giren ortak özellikleriyle araştırılmaya değer bulunmuştur. Her ne kadar tarihsel ve sosyolojik olarak farklılıklar taşımış olsa da bu örnekler şiddetsizlik ögesini içermesi, kapitalizm karşıtı olmaması, toplumun farklı kesimlerini bir araya getirmesi, heterojen aktör yapısına sahip olması, demokrasi talebiyle kitleleri sokaklara dökmesi gibi birçok ortak noktaya sahip oldukları için bu çalışma tarafından ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

2000’li yıllarda yaşanmış olan yeni toplumsal hareketler; güncel sivil toplumun alanı içerisine girmekte ve sivil toplumun potansiyelini pratiğe dönüştürmektedir. Bu toplumsal hareketlerin ortak noktaları tezin amacına uygun olarak, örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. Sistem karşıtı olmadan sistemin aksak yönlerini eleştirdikleri, kapitalizmi dönüştürme hedefinden uzak durdukları, iktidara ve muhalefet partilerine kuşkuyla yaklaştıkları, demokrasiden çevreye, ekonomiden ifade özgürlüğüne geniş bir tema çeşitliliğine sahip oldukları ve güncel sivil toplumun alanı içerisinde yer aldıkları üzerinde durulmuştur. Bu çalışma tek bir örnekten hareket etmek yerine; dünyanın farklı bölgelerinde yaşanmış olan çeşitli sosyal hareket örneklerini talepleri, söylemleri, hareket biçimleri, aktörleri ve hedefleri doğrultusunda değerlendirerek literatüre katkı sağlayacaktır.

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL TEMELLERİYLE SİVİL TOPLUM VE TOPLUMSAL HAREKETLER

Sivil toplum, siyaset bilimi tartışmalarını önemli ölçüde etkileyen bir kavram olarak çok yönlü bir tarihsel ve kuramsal sürece sahiptir. Bu sebeple, sivil toplumun güncel tanımlarını ve bu kavramın günümüzde kapsadığı alanı anlamlandırabilmek için, teorik çerçevesinin çizilmesi gerekmektedir. Günümüzde ise toplumsal hareketlerin tanımlanmasında başvurulan bir kavram haline gelmesi sebebiyle, sivil toplumla beraber toplumsal hareketlerin de kuramsal alanının belirlenmesi lazımdır.

1.1. Kavramsal ve Kuramsal Temelleriyle Sivil Toplum

1.1.1. Sivil Toplumun Siyasal Toplumla Özdeşliği

Sivil toplumla ilgili ilk tanımlamalara Antik Yunan'da rastlanmaktadır. Bu dönem içerisinde Aristoteles'in kullandığı 'politike koinonia'nın, sivil toplumu işaret eden ilk kavram olduğu kabul edilmektedir. 'Politike koinonia', hukuki bakımdan özgür ve eşit yurttaşların içerisinde bulunduğu siyasi bir yönetim sistemini nitilemekte ve kamusal bir topluluğu tanımlamaktadır (Gönenç, 2001: 12). Aynı zamanda bu terim, yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içerisindeki yurttaşları işaret etmektedir ve bu yurttaşlar Antik Yunan'da ancak devlet içerisinde anlamlı olan toplum modelini meydana getirmektedir (Demirel, 2013: 9).

Dönemin siyasal yapılanması olarak karşımıza çıkan polis, Antik Yunan'a özgü sivil toplum tanımlamalarında önemli yere sahiptir ve aynı zamanda Aristoteles'in araştırmalarını yoğunlaştırdığı siyasi birimdir. Zira düşünüre göre insan, devlet içerisinde kendi kendine yetmeye başlar ve onun dışında yaşama alanına sahip değildir (Ağaoğulları, 2011: 139, 140). Çalışmalarını devlet üzerine yoğunlaştıran ve ona bu

denli değer atfeden Aristoteles'in, sivil toplumun alanını çizirken de polisin dışına çıkması düşünülememektedir.

Aristoteles, polisin toplumsal yapısını incelerken aile birimine kadar iner. Düşünür göre insanlar, günlük hayatlarını idame ettirecekleri birim olan aileyi inşa ederler. Ancak günlük hayatın ötesindeki ihtiyaçlar için yetersiz kalan bu birimler bir araya gelerek köyü, köyler bir araya gelerek polisi oluştururlar. Zira düşünür için polis, her bakımdan kendine yetebilecek olan toplumun olmazsa olmaz şartıdır (Şenel, 2004: 168; Ağaoğulları, 2004: 340, 341). Toplumsal ve siyasal hayvan² olarak adlandırılabilirler insanlar ve sonrasında köyler bir araya gelerek en iyi olan nihai amaca, hem doğal hem de bireyden öncelikli olan devlete ulaşmış olurlar. Sadece polis içerisindeki bireyler erdeme, özgürlüğe ve onurlu yaşama erişerek toplumun bir parçası olurlar. Devlet her açıdan eksiksizdir ve insan topluluğunun en gelişmiş halidir (Russell, 1983: 188). Düşünür devlete atfettiği bu önemi, 'Politika' adlı eserinde açıkça ortaya koymuştur:

Kendi gözlemlerimiz, bize, her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu söyler. "İyi" diyorum, çünkü bütün insanlar eylemlerinde iyi saydıkları şeyi elde etmeye çalışırlar, gerçekten. Öyleyse, bütün topluluklar şu ya da bu iyi şeyi amaçladıklarına göre, toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da, en yüksek iyi'yi amaç edinecektir. Bu, bizim Devlet dediğimiz topluluktur ve o topluluk türüne de siyasal diyoruz (Aristoteles, 2014: 9).

Bu bağlamda düşünür devleti bir topluluk olarak tanımlamakla kalmamış, aynı zamanda o topluluğun siyasal nitelikte olduğunu dile getirmiştir.

Aristoteles, toplumu ve devleti karşıt kavramlar olarak kullanmamış ve sivil olanla siyasal olanın ayırımına gitmemiştir. Bir diğer ifade ile düşünür devlet, toplum ve yurttaş³ kavramlarını ayrı ayrı incelememiş; birbirleriyle bağlantılı olduklarını ve ancak bu bağ sayesinde anlam kazanacaklarını dile getirmiştir (Demirel, 2013: 28, 29).

² Aristoteles, insanın toplum dışında varlığını sürdüremeyeceğinin özellikle altını çizer. Toplum dışında varlığını sürdürebilecek kimse, hayvandan ya da tanrıdan başkası olamaz. Toplumun yapı taşı olan insan nasıl ki doğası gereği toplumsal bir yaratıksa, toplumun kendisi de doğaldır. Dolayısıyla insan gerçek mutluluğa ancak toplum ve devlet içinde ulaşır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ağaoğulları (2004: 340, 341); Cohen ve Arato (2013: 78) ve Doğan (2013: 34, 35).

³ Antik Yunan'da yurttaş soylular, orta sınıf, çiftçiler ve mülksüzleşmiş emekçiler olarak dört ayrı kategoride ele alınmıştır. Bununla birlikte bu dönemde yurttaş olabilmenin en önemli koşulu özgür olmaktır. Aynı zamanda devlet yönetimine doğrudan katılma hakkına sahip olan yurttaş, bu yönüyle polisin ve dolayısıyla sivil toplumun en önemli parçasıdır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ağaoğulları (2011: 43, 142, 143); Kışlalı (1984: 66) ve Şenel (2004: 125).

Düşünürde karşımıza çıkan ve daha önce belirtildiği gibi siyasal düşünceler tarihindeki ilk sivil toplum tanımı olan ‘politike koinonia’; Kuçuradi (2003: 6)’nin de belirttiği gibi, polisteki yurttaşların alınacak kararlara katılımını belirtirken, yurttaş kavramı da sivil toplumun yönetimine katılan bireyleri de tanımlar. Dolayısıyla düşünürün kullandığı bu terim sivil toplumu işaret ettiği kadar, siyasi birliği de ifade etmektedir.

Bu açıdan bakıldığında güncel sivil toplum tartışmalarına damgasını vuran birey-toplum-devlet ilişkilerinin, Antik Yunan siyasal düşüncesinde incelenmeye başlandığı kolaylıkla görülüyor. Her ne kadar güncel sivil toplum kuramı, devlet-toplum ilişkilerini yeniden şekillendirirken Antik Yunan’ın devleti ulaşılabilecek ideal olarak gören ve bireyi bu alan içerisinde anlamlı kılan bakış açısından son derece uzak bir duruş sergiliyor olsa da; bireyin toplumla ve devletle olan ilişkisini anlamlandırmada insanı toplumsal ve siyasal bir varlık olarak tanımlaması, Antik Yunan’dan taşıdığı izleri gözler önüne sermektedir.

Antik Yunan siyasal düşüncesinden farklı olarak Roma dönemi, kavramsal düzeyde olduğu kadar siyasetin uygulanması düzeyinde de önemli izler taşımaktadır. Kamusal alanın üstünlüğünü koruduğu ancak kamusal alandan ayrı bir özel alanın doğmaya başladığı bu dönemin başlıca düşünürleri anayasal rejimlere ve yasalı bir siyasal toplumun nasıl inşa edileceği üzerine odaklanmışlardır (Ağaoğulları, 2011: 164, 165). Bir diğer deyişle Roma siyasal düşüncesinin en önemli katkısı, hukuk ve siyasal örgütlenme alanındadır.

Roma siyasal düşüncesinin en önemli temsilcisi olan ve fikirlerini Yunan düşüncesinden esinlenerek geliştiren Cicero, devleti her şeyin üstünde görerek onu yüceltmış ve devlete yararlı olacak her şeyin topluma da yararlı olacağına inanmıştır. Devletin ve halkın özdeşliğine inanan Cicero için devlet halkın kendisidir fakat halk, rastgele bir biçimde toplanmış bir yığın değildir. Aksine halk, ortak hedefler doğrultusunda bir araya gelen, bunu toplumsallık içgüdüleri ile gerçekleştiren ve hukuksal bağlarla kenetlenmiş insanlardan oluşan topluluktur (Şenel, 2004: 198; Tunçay, 1985: 267).

Hukuk temellerine dayanan ve insanların bir araya gelmesiyle oluşan devlet için Cicero, “res publica” terimini kullanmıştır. Kamusal alanı işaret eden bu terim, özel alanı niteleyen “res privata” teriminden ayrı tutulmuştur (Doğan, 2002: 10,11). Bir diğer deyişle Roma dönemi siyasal düşüncesinde kamusal alanı ayrı bir özel alan tasavvur edilmiştir. Ancak “res publica”, “res privata” karşısında, bir diğer ifade ile devlet özel alan karşısında üstünlük sahibidir (Ağaoğulları, 2011: 182).

Antik Yunan’da siyasal toplumla eş anlamlı kullanılan sivil toplum kavramı (politike koinonia), Roma’da Cicero’nun “societas civilis” fikrine tesir etmiştir. Dolayısıyla bu kavram Aristoteles’in politike koinonia terimine dek geriye götürülebilmektedir. Roma dönemindeki hukusal düzenlemelerin de etkisiyle kamusal alanı ayrı özel bir alan çizilmiştir, ancak her iki dönem için de geçerli olan sivil toplum ile devletin aynı anlamlarda kullanılan kavramlar olmasıdır (Keane, 2004a: 47, 48).

Devletin tek gerçek alan olarak karşımıza çıktığı Antik Yunan ve Roma siyasal düşüncelerinin akabinde Ortaçağ siyasal düşüncesi incelendiğinde, yine sivil toplum-siyasal toplum ayrımının söz konusu olmadığı ancak sivil toplumun siyasal alandan ayrı bir anlam kazanmaya başladığı görülmektedir.

Ortaçağ, 5. yüzyılda Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından Rönesans’a kadar uzanan zaman dilimini kapsayan (Doğan, 2002: 12); felsefede dinsel düşünüşün, ekonomik ve toplumsal alanda feodal düzenin hakim olduğu dönemdir (Şenel, 2004: 208). Bununla birlikte Gökberk (2013: 125, 131)’in de belirtmiş olduğu gibi Ortaçağ felsefesinin özü ise Antik Çağ’da atılan temellere ve bu temelleri dini öğretilerle birleştiren Kilise’ye dayanmaktadır.

Feodalite kavramı bir egemenlik anlayışını niteler ve belli bir yöneticiye itaat ederek bağlı olmayı ifade eder. Kral, feodal beylerin kendisine bağlı olduğu en yüksek otorite; devlet ise kralın kendi şahsına bağlı bir tüzel kişiliktir. Devlet ve toplum tanımlamalarının feodalizm etkisinde biçimlendiği göz önünde bulundurulduğunda ise kilise öğretisi yadsınmamaktadır. Zira bu öğretilerde sivil toplumdaki kasıt, kilise karşılığı dünyevi iktidardır. Bu bağlamda kilise devleti nitelenmek için sivil toplum teriminden faydalanmıştır. Her ne kadar Ortaçağ’da özel alanla kamusal alan arasındaki farklar

göze çarpmış olsa da, sivil toplum ve devlet birbirlerinin yerine kullanılmıştır (Doğan, 2013: 37-41). Bu sebeple Ortaçağ'da kamu hukuku – özel hukuk ayrımının olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır.⁴ Diğer bir ifade ile kamusal ve özel alan arasında keskin bir ayrım söz konusu değildir.

Antik Yunan mirası; Ortaçağ'ın merkezi olmayan egemenlik yapısında oldukça belirgin izler bırakmakla birlikte, lordların yargı yetkisiyle çelişki içindeydi. Zira bu dönemde açıkça tanımlanmış bir siyasi alan yoktu. Özellikle Aristoteles'in metinlerinden etkilenen Ortaçağ düşünürü St. Thomas Aquinas, dönemin siyasi düşünce yapısını yansıtmaktaydı (Wood, 2008: 211).

Aristoteles insanı yurttaşlık sayesinde siyasal hayvana dönüştürürken; T. Aquinas için insan, yurttaşlık bağının dışında da yaşama şansı bulur. Başka bir ifade ile düşünür, kamusal alanın toplumsal ilişkilere yön veren ilkelerden ayrı bir alan olduğunu dile getirir (Ağaoğulları, 2011: 258). Bu nedenle düşünür, insanı yurttaş olarak tanımlamanın ötesine geçmiş olsa da bu ayrım keskin bir netlik kazanmamıştır.

T. Aquinas devleti doğal bir zorunluluk olarak görür ve onu, insanı erdemli hayata ulaştırmada görevli olan kurum olarak tanımlar. Dolayısıyla Ortaçağ siyasal düşüncesinde sivil toplum ile siyasal toplum ayrışması henüz yaşanmamıştır. Sivil toplum ve devlet özdeş kavramlar olarak kullanılmıştır (Gökberk, 2013: 154).

Feodalizmin üretim tarzını oluşturan tarım ve ticaret ile birlikte Ortaçağ'ın sonlarına doğru kentlerin gelişimi hızlanmıştır. Ticaretle uğraşarak kent hayatına şekil vermeye başlayan kesim, zamanla ekonomik özerklik elde ederek, Ortaçağ'ın sonlarına doğru, iktidardan bağımsız bir toplumsal alanı temsil eder hale gelmiştir (Tosun, 2001: 31). Kendisini soylulardan ve din adamlarından farklı tanımlayan burjuvazi, mutlak egemenliğin olmadığı feodal düzenden, mutlak egemenliğin var olduğu modern devlet anlayışına geçişin düzenleyicisi olmuştur. Bu geçiş ile birlikte sivil toplum, devletten ayrı bir anlam kazanmaya başlamıştır (Doğan, 2013: 41). İktidardan bağımsız bir toplumsal alanın belirmeye başladığı Ortaçağ'ın ve insana yurttaşlık bağının dışında da

---

⁴ Bkz. Akad ve Dinçkol (2002: 45) ve Schmidt (1998: 423).

yaşama şansı veren bu döneme ait siyasal düşüncenin, bu yönleriyle güncel sivil toplum kavramına katkısı olduğu yorumunda bulunulabilir.

1.1.2. Doğa Durumunun Karşıtı Olan Sivil Toplumun Devletle Özdeşliği

Toplum sözleşmesi düşünürleri sivil toplumun teorik çerçevesini çizerken, insanların kendi yaptıkları biz sözleşme yoluyla toplum öncesi durumdan topluma geçişi sağladıklarını belirtmişlerdir. Sözleşme kuramına getirdikleri farklı yorumlara rağmen bu düşünürler genel olarak sivil toplumun devletle özdeş olduğunu kabul ederler.

Toplum sözleşmesi düşünürlerinden Thomas Hobbes, en önemli eseri olan Leviathan'a insanı inceleyerek başlar. Onun doğuştan bencil olduğunu ve toplum içerisindeki davranışlarının temeldinde güven içinde bulunmak ve yaşamını sürdürmek amacının bulunduğunu söyler. Bununla birlikte insanların doğuştan eşit olduğuna inanan düşünür, insanın her zaman tehdit altında olduğunu ve benzerlerinin üzerinde bir egemenlik kurmadıkça kendini güvende hissedemeyeceğini vurgular (Şenel, 2004: 323).

Hobbes (1985: 184) insana ve topluma ilişkin görüşlerini dile getirirken, doğa durumu tasvirini de özetler nitelikte açıklamalar sunar çünkü düşünüre göre eşitlikten güvensizlik doğar. Eğer iki kişi aynı anda aynı şeye ulaşmayı hedeflerlerse, birbirlerine düşman olurlar ve birbirlerini egemenlik altına almaya çalışırlar. Doğa durumundaki bu kaos ve savaş halinden kurtulmak ise yine insanların kendi ellerindedir.

Hobbes için insan, doğası itibariyle akılla donatılmamıştır. İnsanı farklı kılan özelliği konuşma yeteneğidir ve bu sayede aklını kullanmayı öğrenecektir. İnsanın bu ilerleyişi doğal durumdan sivil duruma ilerleyiştir (Akal, 2003: 94, 95). Doğa durumunun bir savaş hali olduğunu belirten düşünür, Savran (2013: 29)'ın da altını çizdiği gibi, egemen bir gücün yokluğunda insanların içine düşeceği kaosu böylece betimlemiş olur. Sürekli bir güvensizlik ve tehlike altında bulunan insanlar kendilerini korumak için sözleşme yolu ile devleti oluştururlar.

Devletin amacı güvenliği sağlamaktır. İnsanların devlet denetimi altında yaşamayı kabul etmelerindeki neden, savaş durumundan kurtularak kendilerini güvence altına almak ve

böylece daha mutlu bir hayat yaşamaktır. Bunu sağlayabilmek için herkesin herkesle yaptığı bir sözleşme yoluyla insanlar devlet çatısı altında birleşirler (Hobbes, 1985: 223, 227). Sivil toplum da böylece kurulmuş olur. Sivil toplumun inşası, sözleşme yoluyla kurulan devlet ile tamamlanır (Gönenç, 2001: 14; Demirel, 2013: 35). Doğa durumunun karşıtı olan sivil topluma, devletin kurulmasıyla geçilmiştir. Dolayısıyla Hobbes için sivil toplum, devletli toplumdur.

Sözleşme kuramcılarında John Locke, insanın tek başına yaşamak için yaratılmadığını söyler. Doğası gereği sosyal olan insan, aynı zamanda özgürdür. Ancak bu özgürlüğün sınırları doğal yasa tarafından belirlenmiştir. Hobbes'un aksine Locke doğa durumunu karşılıklı yardımlaşma ve sevgi bağına dayandırmaktadır (Göze, 2005: 154, 155). Bu bağların hakim olduğu ortam, dolayısıyla bir kargaşa haline değil; aksine huzurun ve barışın hakim olduğu bir duruma tekabül eder.

Locke için doğal yasa, doğa durumundaki barış ortamının, özgürlüğün ve eşitliğin güvencesidir:

Doğa durumunun, bu durumu yöneten ve herkesi bağlayan bir doğa yasası vardır. Bu yasanın ta kendisi olan akıl, sadece kendisine danışacak olan tüm insanlığı şunu öğretir: Herkes eşit ve bağımsız olduğundan, hiç kimse diğereinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da malvarlığına zarar vermemelidir (Locke, 2004: 7).

Devlet öncesinde de insanların özgür olduğunun ve bir takım haklarının bulunduğunun altını çizen düşünür, bu huzurlu ortamın güvencesi olan doğal yasanın çiğnenme ihtimaline değinir. Bu ihtimalin önüne geçilmesi ve huzur ortamının devamlılığının sağlanması için, doğal yasaya karşı gelenlerin cezalandırılması hakkı herkese aittir.⁵ Barış ve özgürlüğü sekteye uğratabilecek bu durumu engellemek için siyasal iktidar gereklidir (Ağaoğulları, 2011: 493). Dolayısıyla Locke, Hobbes'un aksine doğa durumunu bir savaş hali olarak nitelendirmez. Ancak Hobbes gibi o da, doğa durumunda meydana gelebilecek güvenlik zaafiyetini engellemek için siyasal iktidara

---

⁵ İnsanlar doğa durumunda kendi davalarının yargıcı olurlar. Ancak bu durum aynı zamanda bazı sorunları da beraberinde getirir. Zira kendi davalarında tarafsız kalmaları mümkün değildir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Locke (2004: 11, 12) ve Göze (2005: 16).

başvurur.⁶ Bir takım eksikliklerin önüne geçebilmek için devleti işaret eden düşünür, aynı zamanda toplumsal huzurun devamlılığı için de devlete görev biçer. Dolayısıyla toplumun devletle özdeşliği geleneği, Locke'ta da devamlılığını sürdürmüş olur.

Sivil toplumu siyasal toplumla özdeş olarak ele alan Locke için bu özdeşlik aynı zamanda netliğini kaybetmektedir. Çünkü düşünür devleti; doğa durumunun mutlak olumsuz olarak değil, doğa durumunda eksik olan toplumsallığa çare olarak tasvir eder (Keane, 1994: 68).

Toplum sözleşmesi düşünürlerinden bir diğeri olan Jean Jacques Rousseau, özgürlük ve hak eşitliği duygularının insan doğasında bulunduğunu söyler (Dinçer, 2012: 195). Rousseau'ya göre doğa durumunda fiziksel bakımdan diğer canlılardan farksız olmasına karşın insanın seçim yapabilme yetisi, onun farkını ortaya koyar. Düşünür, doğa durumunda eşitsizliğin bulunmadığını özellikle vurgular. Ancak insanın geçirdiği değişim ve dönüşümlerle eşitsizliğin baş gösterdiğini iddia eder. Bu eşitsizlik zamanla kurumsallaşarak yerleşik bir olgu halini alır (Ekici, 2006: 86).

Toplum sözleşmesi kuramında Rousseau, doğa durumundaki ilkel insanda bir yetkinleşme potansiyeli görür ve bu nedenle doğa durumundaki insanda aklı değil, bu yetkinleşme potansiyelini öne çıkarır. Doğa durumunda aklın evrimleşmeye başlamasıyla insan, diğerleriyle ilişki kurar. Dolayısıyla Rousseau için sivil toplum öncesinde de insanın toplumsallık güdüsü mevcuttur (Ekici, 2006: 86).

Tarımın başlaması ve mülkiyet kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte doğa durumunun sona erdiğini söyleyen Rousseau; insanın toplum içinde yaşamaya başlamasıyla, doğa durumundaki özgür ve eşit halinden uzaklaştığını dile getirir. Düşünüre göre evrim mülkiyeti, mülkiyet ise kargaşa ve kavgayı beraberinde getirmiştir. Bunun yerine barış ve düzeni inşa etmek isteyen insanlar, özgürlüklerini koruyabilmek için egemen yönetimin altına girmeyi kabul ederler (Dinçer, 2012: 195; Şenel, 2004: 361, 362). Diğer bir ifade ile her birey kendisini korumak için, güçlerini tek bir vücutta birleştirerek tüm hakkını genel iradeye devreder (Rousseau; 1996:45).

---

⁶ Locke'a göre devletin görevi, doğa durumunun yerine geçmek değildir. Aksine, toplumu tamamlayan bir araçtır. Doğa durumunun tam zıttı olmayan bir devlet tanımlamasıyla düşünür, sivil toplumun keskin biçimde devletten ayrımını bulanık hale getirir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Keane (1994: 61).

Hobbes ve Locke gibi Rousseau da sözleşme öncesi durumu toplumsallıktan uzak görmüştür. Bununla birlikte devlet öncesinde de insanların toplumsallaşma potansiyelini içinde barındırdığını belirten Rousseau, sözleşme ile her bireyin bütünü bölünemez bir parçası haline geldiğini söyler. Böylece sivil topluma geçiş sağlanmış olur (Ekici, 2006: 87).

Kendine özgü özelliklere sahip olan ve toplumsal sözleşme sonucunda varılan bu sivil toplum, siyasal kurumlar tarafından desteklenir ve yurttaşlık ruhuyla yönlendirilir. Zira sivil toplumun varlığı, yurttaşların oluşumuna katkıda buldukları toplumsal yasalara uymalarına ve doğal özgürlüklerinden vazgeçerek sözleşmeden kaynaklanan özgürlükleri kutsamalarına bağlıdır (Strauss, 2005: 295). Sözleşme yoluyla sivil-siyasal topluma geçişin gerçekleştiğini belirten Rousseau, bu durumun varlığını ve devamlılığını yurttaşlık bağına dayandırır (Rousseau, 1996: 50).

Toplum sözleşmesi düşünürleri için toplumsallığa geçiş, sözleşme yoluyla devlet kurulduğunda mümkün olmuştur. Devletin inşası, insan iradesi ile gerçekleştirilir. Devlet öncesi durumu doğal hal olarak nitelendirip, sivil toplumu bu halin karşısına yerleştiren düşünürler; sivil ve siyasal toplumu özdeş biçimde değerlendirirler. İnsanın barış ve huzur içinde yaşama arzusunu temel alan bu düşünürler, insanı rasyonel bir varlık olarak tanımlamaları ve bireydeki toplumsallık güdüsüne yaptıkları vurgu ile adeta 20. yüzyıldaki toplumsal hareket kuramlarının altyapısına katkıda bulunmuşlardır.

1.1.3. Devlet – Sivil Toplum Karşıtlığının Doğuşu

18. yüzyıl ile birlikte sivil toplum alanının ayrıştırılması ve genişletilmesi yönünde düşünceler geliştirilmeye başlanmıştır. Modern burjuva toplumunun ortaya çıkmasıyla birlikte modern toplumu tanımlama çabaları gündeme gelmiştir. Bir diğer deyişle sivil toplum, modern toplumla aynı anlamda kullanılmıştır. Aynı zamanda modern toplumun serbest pazar ve birey bazında tanımlanmasında bu kavramdan yararlanılmıştır (Keyman, 2004a: 2-4). Bu bağlamda Ferguson, Paine, Smith ve Tocqueville'in düşünceleri önem arz etmektedir.

İskoç aydınlanma döneminin önemli düşünürlerinden Adam Ferguson için toplum; çıkarların, sınıfsal örgütlenmelerin ve ekonomik hareketlerin var olduğu bir yapıdır ve bu yapı sivil toplum olarak adlandırılır (Doğan, 2002: 76).

Toplum sözleşmesi teorisine katılmayan ve toplumun doğal bir yapı olduğuna inanan Ferguson, sivil toplumla devlet arasında bir çatışma olduğunu belirtmiş ve sivil toplumu despotik yapılara karşı savunmuştur (Arslan, 2001: 47). Keane (2004a: 57-59)'nin de altını çizdiği gibi düşünür despotizmin, sivil toplum içerisindeki yurttaşların örgütlenmeyi sağladıkları ve anayasal bir monarşi altında lider konuma geldikleri zaman önlenebileceğini vurgular. Bu sebeple düşünür devlet otoritesine karşı çıkmaz. Zira sivil toplum anayasal bir devlete ihtiyaç duyar.

Anayasal devlet çerçevesinde sivil toplumu despotik yönetimlere karşı savunan Ferguson'un bu bakış açısıyla; otoriterleşme eğilimi gösteren iktidar yapılanmasına karşı, demokrasi çerçevesinde örgütlenme fikrini savunan güncel sivil toplum kuramına katkıda bulunduğu yorumunda bulunmak yerinde olacaktır. Zira Ferguson için toplumun örgütlenebilir olması elzemdir.

Düşüncelerinde devlet-sivil toplum ayrımının doğuşuna rastlanan Ferguson, yine de toplumun devlet tarafından korunması ve düzenlenmesi gerekliliğine inanır (Keane, 1994: 61). Karşılıklı bir bağımlılık içerisinde olan devlet ve sivil toplum ilişkisinin göze çarptığı düşünürde bu iki alan birbirinden ayrılmıştır. Ancak devlet sivil toplumu koruyucu, sivil toplum ise devleti şekillendirici bir karaktere bürünmüştür.

Sivil toplum – devlet karşılığının doğuşuna katkıda bulunan bir başka düşünür olarak Thomas Paine, İnsan Hakları adlı eserinde Avrupa'daki monarşilerin eleştirisini yaparken (Gönenç, 2001: 19), aynı zamanda sivil toplumun alanını da çizer. Devleti zorunlu kötü, doğal toplumu ise koşulsuz iyi olarak tanımlayan Paine'ye göre insan, toplum içerisinde yaşayabilecek özelliklere sahiptir ve bu yönüyle toplumun düzenini belirler. Bir diğer deyişle toplumun devlete ihtiyaç duymadan da bu düzenin devamlılığını sağlayabileceğini savunur (Keane, 1994: 71-79). Bireylerin rasyonelliğine ve kar-zarar değerlendirmesi yaparak karşılıklı etkileşim halinde bulunmalarına vurgu

yapan Paine bu yönüyle, 20. yüzyılda savunularına rastlayacağımız toplumsal hareket kuramcılarına ışık tutar.

Bireyler, kendi haklarının taşıyıcılarıdır ve geçmişin, bugünün ve geleceğin devletlerinden önceliklidirler. Bu bağlamda devletler bireylerin rızalarıyla oluşturuldukları ve anayasal olarak kuruldukları takdirde meşru sayılabilirler. Bireyi ve toplumu devletin önüne koyan düşünür böylelikle sivil toplumun alanını da devletten ayırmış olur (Keane, 2004a: 63).

Paine için insan, sahip olduğu yetenekleri toplum içerisinde daha etkin ve güçlü hale getirir. Düşünüre göre toplum, yönetimden önce de vardı ve yönetim ortadan kalksaydı da varlığını devam ettirirdi. Bu sebeple yönetim, toplumun karşılayamadığı sınırlı sayıdaki bazı ihtiyaçları karşılamak için gereklidir (Paine, 1985: 198, 199). Toplum devletten öncelikli gören Paine, sivil toplumun alanının devletin aleyhine genişletilmesi gerektiğini savunur (Arslan, 2001: 48).

Devletin toplumu bir arada tutmadığını, bunun aksine onu doğal birliğinden uzaklaştırdığını ve sivil özgürlükler adına tehlike barındırdığını söyleyen Paine, devletin alanı dışında kendine özgü kuralları olan bir oluşumdan söz eder ve sivil toplumu işaret eder (Gönenç, 2001: 20).

Sivil toplumu modern toplumla eş anlamlı olarak kullanan ve alan olarak devletin karşısına yerleştiren bir diğer düşünür olarak Adam Smith, insanların ihtiyaçlarını karşıladığı bir alan olarak topluma dikkat çeker. Bu ihtiyaçlar toplum tarafından giderilmediği takdirde, huzur ve barışın sağlanması imkansız hale gelir (Göçmen ve Kaya, 2013: 94).

Smith için toplumu oluşturan bireyler doğaları gereği sosyaldir ve birbirlerine bağımlıdır. Aynı zamanda toplumun birer parçası olmak ve çevresindekilerle etkileşimde bulunmak birey için son derece vazgeçilmezdir (Pietrzyk, 2001: 32). Dolayısıyla toplum; bilinçli bir çabanın ürünü değil, insanlar tarafından sergilenen davranışların sonucudur. Örneğin piyasaya dayalı ilişkiler sivil toplumu oluşturur ve bu alan kişisel çıkarlara göre şekillenir. Devletin buradaki rolü ise sivil toplumu dışarıdan

gelebilecek tehlikelerden korumaktır (Kaynar, 2009: 38, 39). Bu rol dışında devlet, sivil toplumun alanına müdahale etmemelidir çünkü bu alan; kişinin kendi çıkarları peşinde koşabildiği bir özgürlük alanını, üretim ve alışverişi içine alan bir iş bölümünü ve ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır (Aslan, 2010: 362).

Sivil toplumu devletin dışında bir alan olarak ele alan bir başka düşünür Alexis de Tocqueville, Amerika Birleşik Devletleri'ni yakından incelemiş ve başta şartların eşitliği olmak üzere, demokrasinin bu yöndeki gelişimini olumlu değerlendirmiştir (Tocqueville, 1962: 1-5).

Her bireyin tek başına iken yalnız ve güçsüz, toplumun ise çok daha güvenli olduğunu belirten Tocqueville, örgütlü bir yapının toplumsal kesimlerde yaygınlaşmasının lazım geldiğini dile getirirken, siyasal özgürlüklerin canlanması için yurttaşlık ve demokrasi bilincinin hayata geçmesi gerektiğinin altını çizmiştir.⁷ Demokrasi, hak ve özgürlükler gibi konularda bilinçlenmenin tabandan tavana doğru ilerlemesi gerektiğini söylemiştir (Doğan, 2013: 127). Bir diğer ifade ile bireyler kendi aralarında oluşturdukları cemiyetler⁸ sayesinde siyasal toplumu şekillendirebilir. Özgürlük ve eşitlik devletten bağımsız bu örgütlenmelerin varlığına bağlıdır. Bu bağlamda sivil toplum demokrasinin vazgeçilmez koşullarından biridir (Keane, 1994: 82).

Tocqueville, devleti ve toplumu iki ayrı alan olarak düşünmüş, devletin daha güçlü hale gelerek sivil toplumu denetimi altına alma tehlikesine dikkat çekmiş ve bunun önüne geçilebilmesi için toplumun örgütlenebilir olması gerektiği üzerinde durmuştur. Keane (2004a: 74, 75)'nin de belirttiği gibi düşünür, sivil toplumu yöneten bir devleti savunmanın son derece tehlikeli olduğunu ve bu durumun devlet despotizmini tetikleyeceğini dile getirmiştir.

18. yüzyıl ile birlikte Ferguson, Paine, Smith ve Tocqueville gibi düşünürlerin de katkısıyla; toplumsallaşmayı devletin varlığıyla ilişkilendirme geleneğinden kopuş yaşanmış ve sivil toplumu devletten ayrı bir alan olarak değerlendirme düşüncesi

⁷ Tocqueville'nin demokrasi kuramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Keyman (2005: 110, 111) ve Tocqueville (1962: 106-108).

⁸ Düşünürün örnek olarak gösterdiği sivil hayattaki cemiyetler hakkında bkz. Tocqueville (1962: 82-86).

gelişmiştir. Böylelikle sivil toplum-devlet özdeşliği ortadan kalkmış, bu iki alanın karşıtlığı belirleme başlamıştır.

1.1.4. Devlet – Sivil Toplum Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Aşılması

18. yüzyıl ile birlikte sivil toplumu devletten ayrı bir alan olarak değerlendirme eğilimi, George Wilhelm Friedrich Hegel ile çok daha belirgin bir hal almıştır. O, Ferguson ve Smith'ten etkilenerek sivil toplum kavramını devletten büyük ölçüde ayrılmış bir sosyal düzen olarak ele alan ve teorik olarak bu kırılmayı başlatan ilk düşünürdür. Onunla birlikte sivil toplum, modern dünyanın en önemli işareti haline gelir (Gönenç, 2001: 21). Bu yeni alan düşünür için, siyasal alanın karşısındaki sosyoekonomik alandır ve özünde burjuvazi bulunur (Neocleous, 2013: 18).

Sivil toplumu bir aşama olarak gören Hegel'e göre insan, kendi amaçlarının objesi konumundadır⁹. Birtakım ihtiyaçlar sistemine dahil olan ve kendi iradesi ile birlikte bazı sorumlulukları da bulunan birey, kendi çıkarlarını evrensel bir tarzda belirlediği takdirde amacına ulaşabilir (Hegel, 1991: 159-162). Bu sebeple bireyin iradesi genel irade ile uzlaşmalıdır. Zira insan kendisini aştığı ve kendi üstündeki objektif bir otoriteye bağlandığı ölçüde ahlaklı olur (Doğan, 2000: 24). Birey, nesnellğini ve ahlaklı yaşamını devlet sayesinde edinir ancak devlet bireyin karşısında yer alan bir örgütlenme değildir. Aksine gücünü bireyden alır ve onunla bütünleşir (Bravo, 2006: 114). Dolayısıyla Hegel için birey ve devlet birbirleriyle karşılıklı etkileşim halindedirler.

Hegel, en yüksek amacın devlet olduğunu söyler¹⁰ ve bu amaca ulaşma yolunda aile ve sivil toplumu temel unsurlar olarak nitelendirir. Aile bireyleri, sivil toplum içerisinde girdikçe kolektif bir biçim almaya başlar. Bu alanda bireyler kişisel kazanç ve statü için çaba harcarlar. Sivil toplumun karmaşık yapıdaki çıkarlar sistemi olduğunu söyleyen

⁹ Kendi amaçlarının objesi olma deyimi, kişisel ihtiyaçların tatmin edilmesiyle şekil bulan bir sosyal sisteme gönderme yapar. Birey ihtiyaçlarının kaçınılmazlığıyla evrensellik boyutuna ulaşır ve yereli aşar. Bu bağlamda birey, ailenin ve sivil toplumun temelini oluşturur. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Demirel (2013: 38) ve Keane (2004: 71).

¹⁰ Hegel için devlet ve sivil toplum diyalektik olarak aynı düzeylerde değildir. Devlet ussaldır. Kendini bilen ve emir veren göksel erktir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Keane (2004: 72); Akal (2000: 23) ve Sabine (2000: 59).

düşünür için devlet, bu yapıyı düzenlemektedir (Çaha, 2012: 30; Mardin, 1986: 1919). Zira ahlak, sivil toplumda tamamlanmamıştır ve bu eksiklik devlette giderilecektir.

Sivil toplum alanı, bireye özel olan süreci daha evrensel ve ahlaki bir aşamaya taşır. Düşünür için bireyler yalnız ve izole değil, davranışlarının farkında olan ve kendi istekleri doğrultusunda hareket eden varlıklardır (Peddle, 2000: 119, 120). Böylece sosyalleşen bireyler sivil toplumda yalnız değil, etkileşim halindedirler.

Bireyin ihtiyaçlarını karşılamak öncelikle aileye düşen bir görevdir. Bireyin kolektif servetten payını alabilmesi için gereken bilgi, kendisine aile tarafından kazandırılır. Ancak birey ile aile arasındaki bu bağ, sivil toplum tarafından kopartılır ve birey ailenin değil, sivil toplumun çocuğu haline gelir. Bu alan içerisinde bireyin sivil topluma karşı sorumlulukları olmakla birlikte, ondan talep edeceği hakları da bulunur (Hegel, 1991: 190).

Aile ile devlet arasında bir aşama olarak ele alınan sivil toplumda bireyler, birbirlerine iktisadi ve hukuki bağlarla bağlıdır. Ahlak ise sivil toplumda gerçekleşmiş olmasına rağmen henüz tam değildir ve devlet vasıtasıyla ideal biçimine kavuşacaktır. Sivil toplumsaki adaletsizlikler devletin müdahalesiyle giderilecektir (Doğan, 2000: 25; Onbaşı, 2005: 32). Keane (1994: 77)'nin de belirttiği gibi Hegel, sivil toplumun çıkmazlarının siyasal düzenlemeler ile giderileceğini düşünmüştür.

Hegel için devlet, adeta Tanrı'nın yeryüzündeki halidir. Dolayısıyla ahlaki değerler bu alanda bir araya gelirler. Nihai otorite devlettedir ve bu sebeple sivil toplum üzerinde kurucu bir güce sahiptir. Siyasal mücadelenin yaşandığı alan olarak devlet, sivil toplumun çelişkilerini çözüme kavuşturur (Neocleous, 2013: 20-23).

Devleti ahlaki değerlerin ve özgürlüğün taşıyıcısı olarak gören Hegel, bu düşünsel duruşuyla güncel sivil toplum ve toplumsal hareketlerden uzaklaşıyor olsa da; bireyi izole bir varlık yerine diğerleriyle sürekli etkileşim halinde olarak tanımlayışı, sivil toplumu etkileşimin olduğu bir alan olarak ele alışı ve insanın rasyonelliğine yaptığı vurgu ile toplumsal hareket teorilerine katkıda bulunmuştur.

Sivil toplumu devletten ayrı bir alan olarak değerlendirme, kendine özgü ilişkileri olan toplumsal bir kategori olarak devletin karşısına yerleştirme düşüncesi Karl Marx tarafından da benimsenmiştir. Hegel'in devlet-sivil toplum karşıtlığını benimseyen düşünür, sivil toplumun tanımını ve kapsamını oluştururken ise Hegel'i eleştirme noktasına ulaşır. Yetiş (2011: 35)'in de dile getirmiş olduğu gibi Marx sivil toplumu, yalnızca devletin ortaya çıkmasına yardımcı olan ve çelişkilerin keskinleştiği bir alan olarak değil, aynı zamanda çelişkilerin aşılmasını sağlayacak bir süreç olarak değerlendirmiştir.

Düşünürün insana ve topluma yaklaşımı incelendiğinde; insanı üreten bir varlık, toplumu ise üretim ilişkilerinin bir ürünü olarak tanımladığı görülmektedir. Marx'a göre toplum, insanların karşılıklı etkinliklerinin sonucudur. İnsanların kendi iradelerinden bağımsız olarak kurdukları zorunlu ilişkiler, siyasal anlayışın üzerine yükseleceği toplumsal ve ekonomik yapının temelini meydana getiren üretim ilişkileridir (Marx, 1979: 25; Oktay, 2009: 123). Zira Dinçer (2012: 135)'in de belirttiği gibi insan ilişkilerinin biçimi üretim tarzına bağlıdır. Farklı dönemlerde egemen olan iktisadi üretim şekli toplumsal örgütlenmenin yapısını açıklar. Üretim ilişkilerinde meydana gelen değişimler, toplumsal değişimleri açıklayıcı konumdadır. Buradaki belirleyici etken ise sınıflar arasında oluşan çatışmalardır.

Marx'ın sivil topluma yaklaşımında Hegel'e yönelik eleştirileri önemli rol oynar. Özellikle Hegel'in devlete yönelik yüceltici düşünceleri, Marx'ın eleştirilerinin temelini oluşturur. Zira onun devlet kuramı incelendiğinde, devleti baskıcı bir aygıt, sınıf egemenliğinin bir aracı ve sivil toplum tarafından düzenlenen yapı olarak ele aldığı görülmektedir. Toplumsal değişimin itici gücü ise ezen ile ezilen arasındaki çatışmadır (Bobbio, 2004: 94; Sabine, 2000: 182).

Hegel'in düşüncesindeki sivil toplum ile devlet arasındaki ilişki, Marx'ın düşüncesinde alt yapı ile üst yapı arasındadır. Toplumsal yapı olarak da adlandırılan ve maddi üretim ilişkilerinin de var olduğu alan, siyasal ve hukuksal anlayışı etkilemektedir. Kısacası alt yapı, üst yapıyı şekillendirmektedir. Dolayısıyla siyasal ve hukuksal kurumların doğuşu ve işleyişi, ekonomik yapı ile bu yapıdaki ilişkiler tarafından belirlenir. Marx'ın alt yapı

olarak tanımladığı alan, Hegel'in sivil toplum alanı ile örtüşmektedir (Doğan, 2013: 209, 211).

Düşünür, altyapı ya da sivil toplumun, tarihsel ve toplumsal bir aşama olduğunu vurgular. Aynı zamanda düşünürde bu kavram insanlar arasındaki maddi ilişkilerin belli bir şekline atıfta bulunur. Bu sebeple sivil toplum, 18. yüzyılda, burjuvazi ile beraber gelişmiştir (Gönenç, 2001: 29). Savran (2013: 265)'ın da altını çizmiş olduğu gibi sivil toplum, kişisel ve ekonomik ilişkilerin oluşturduğu faaliyet alanıdır ve burjuva toplumuna¹¹ tekabül eder. Bu sebeple sivil toplumun içinde var olan burjuvazi hakimiyeti sayesinde devletin siyasal faaliyetleri sağlamlaştırılır (Calabrese, 2004: 319). Diğer bir ifade ile ekonomik olarak üstün olan sınıf, devlete yön verebilme gücünü elinde bulundurur.

Marx'ın devleti ele alış biçimi incelendiğinde, onu her şeyin üstünde tutan Hegel'in aksine düşünürün, devletin önüne sivil toplumu koyduğu görülmektedir. Diğer bir deyiş ile Marx, siyasal yaşamın sivil toplum tarafından belirlendiğini ileri sürer. Zira devlet egemen gücün elindedir ve aynı zamanda sivil toplumun bir yansımasıdır. Ancak düşünür, sivil toplumun aynı zamanda sınıfsal mücadelenin başlayacağı alan olduğunu da vurgular (Çaha, 2012: 37). Dolayısıyla Marx, sivil toplumu eleştirdiği kadar, çözümün de bu alanda gerçekleşeceğini altını çizer.

Marx, devlet ve sivil topluma ilişkin görüşlerini sunarken sivil toplumu, tarihin ardındaki itici güç ve sınıf mücadelesinin başlayacağı alan olarak tanımlar (Neocleous, 2013: 37). Dolayısıyla düşünür, sivil toplumu burjuvazi ile özdeşleştirerek eleştirirken, aynı zamanda onun içerisinde ortaya çıkacak mücadelenin gücü olarak tanımlayarak onu aşmaya çalışır (Kaynar, 2009: 43, 44). Zira Neocleous (2013: 48)'un da altını çizdiği gibi, işçi sınıfı sivil toplum içerisindeki özel bir sınıftır ancak amaçları geneldir ve toplumun amaçlarıyla aynıdır. Bu sınıfın kendini gerçekleştirebilmesi için yapması gereken ise devleti ortadan kaldırmasıdır:

---

¹¹ Marx için burjuva toplumu, tarihsel bakımdan ulaşılan toplumsal hayatın ve üst yapı kurumu olarak oluşturulan tahakkümün temeli olarak sömürenlerin, sömürülenler üzerindeki baskı aygıtına yani devlet olgusuna ve kapitalizmin bir parçası olan sınıfa dayanan toplumdur. Bu sebeple devlet politikalarına yön verebilmektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Marks ve Engels (2012: 88, 89) ve Demirel (2013: 41).

Proleterler, toplum bireylerinin şimdiye kadar topluluğun tümünün ifadesi olarak seçmiş oldukları biçim ile doğrudan bir karşıtlık halinde, yani devlet ile karşıtlık halinde bulunmaktadır, ve kendi kişiliklerini gerçekleştirmeleri için bu devleti devirmeleri gerekir (Marx ve Engels, 2012: 74).

İşçi sınıfını, sivil toplum içerisindeki özel bir sınıf olarak gören Marx bu nedenle sivil toplum içerisindeki mücadeleleri dikkate alır (Neocleous, 2013: 9). Dolayısıyla düşünür, sivil toplumu eleştirirken aynı zamanda çözüm noktası olarak işaret ettiği devrimsel savaşımın da bu alan içerisinde başlayacağını savunur. Siyasal yaşamın sivil toplum tarafından belirlendiğini ve mücadelenin yine sivil toplumun alanı içerisinde başlayacağını savunan Marx'ın bu duruşunun, güncel sivil toplumun siyasal sürece hakim hale gelmek idealiyle aynı noktada kesişmesinin önemini belirtmek gerekmektedir.

Marxizm'in önemli izleyicilerinden olan Gramsci, Marx'ın sivil toplumla ilgili kuramını büyük ölçüde takip etmekle beraber, önemli farklılıklara değinmiş ve sivil toplum kuramına ilişkin yenilikler getirmiştir. Sivil toplumun sadece ekonomi aracılığıyla işlemediğini, bu alanda siyasi motivasyonların da etkili olduğunu belirtmiştir (Paydaş, 2013: 202). Marx'ın aksine Gramsci sivil toplumu alt yapısal değil; devlet gibi, üst yapısal alana ait olarak görmüştür (Bobbio, 2004: 101).

Genel anlamda devlet Gramsci için, bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde kurduğu hegemonyanın aracıdır.¹² Özellikle burjuva sınıfının egemen konuma gelmesinin bir aracı olan devletin, hem baskı hem de rıza yoluyla varlığını devam ettirdiğini savunan Gramsci, devletin ikna etme gücünün sivil toplum alanında, baskıcı gücünün ise siyasal alanda mevcut olduğunu düşünür. Rıza, sivil toplumdaki ilişkileri tasvir eder (Kaynar, 2009: 46; Onbaşı, 2005: 38; Carnoy, 2001: 255, 256). Kısacası hegemonyanın siyasal ayağını devlet teşkil ederken, kültürel ayağını sivil toplum oluşturur (Yavuz, 2011: 13). Dolayısıyla hegemonya rıza yoluyla sivil toplum içerisinde, zorlama yoluyla devlet içerisinde sistemin devamlılığını sağlar (Gramsci, 1986: 175-181).

Gramsci, ekonomik bakımdan güçlü olan burjuvazinin hakimiyetinin sivil toplum alanında gönüllü olarak onay gördüğünü savunur. Düşünürün işçi sınıfına tavsiyesi,

¹² Demirel (2013: 47); Bobbio (2004) ve Doğan (2013: 252, 253).

sivil toplum içerisinde hegemonya kurarak sosyalizme giden yolu açmasıdır (Doğan, 2013: 257, 258). Dolayısıyla Gramsci için sivil toplum, burjuvazi hakimiyetinin var olduğu noktada burjuva hegemonyası anlamına gelir. Ancak aynı zamanda sivil toplum, sosyalizme giden yolda bir yardımcıdır (Demirel, 2013: 48). Dolayısıyla düşünür, kapitalizme karşı yeni bir mücadele alanı olarak sivil toplumu işaret eder.

Marx proletarya devriminin, Gramsci ise kültürel hegemonya yönteminin sivil toplumun alanı içerisinde gerçekleşeceğini savunmuşlar böylece devlet-sivil toplum karşıtlığının aşılmasına katkıda bulunmuşlardır. Devlet-sivil toplum karşıtlığının aşılmasıyla, sivil toplumu devletten ayrı bir alan olarak görmenin ötesine geçilerek, hem sivil toplumu eleştirme hem de çözümü bu alanda görme noktasına ulaşılmıştır. Çözümü sivil toplumda aramasıyla bu teori, güncel sivil toplum tartışmalarının ve toplumsal hareketlerin teorik altyapısına önemli katkılarda bulunmuştur.

1.2. Kavramsal ve Kuramsal Temelleriyle Toplumsal Hareketler

Önceki bölümde sivil toplumu kuramsal ve kavramsal hatlarıyla değerlendirirken karşımıza çıktığı üzere, Ortaçağ'ın sonunda doğru, siyasal iktidardan bir ölçüde bağımsız bir toplumsal alan belirmeye başlamış olsa da; bu dönem de dahil olmak üzere Antik Yunan ve Roma siyasal düşüncelerinde sivil toplum, siyasal toplumla özdeş biçimde kullanılmıştır. Zira Ortaçağ'da kilise, devleti tanımlamak için sivil toplum terimine başvurmuştur. Aynı biçimde Antik Yunan'da toplum, ancak devlet içerisinde anlamlıdır ve devlet yönetiminde doğrudan katılan yurttaş, devletin ve sivil toplumun en önemli esaslarından biridir. Roma döneminde de devlet her şeyin üstündedir ve devlete yararlı olanın topluma da yararlı olacağı düşüncesi hakimdir. Özellikle halkın, toplumsallık güdüsüne sahip olduğu ortak hedeflerle bir araya geldiği vurgusu yapılan bu dönem, 20. yüzyıl ile birlikte tanımlamaları yapılmaya başlanan toplumsal hareketlerin kuramsal temelleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir.

Sivil toplumun potansiyeline vurgu yapan toplum sözleşmesi düşünürleri, farklı yollarla olsa da yine devlet ve sivil toplumu özdeş biçimde değerlendirir. Hobbes, insanın kaostan uzak durma ve barış içinde yaşama isteğine; Locke, barış ve huzurun bozulma potansiyelinden uzak durma eğilimine; Rousseau ise ilkel insanda bulunan toplumsallık

güdüsüne vurgu yaparak insanların devletle özdeş olan sivil topluma geçişi sağladıklarını dile getirirler. Genel olarak bireyi, kendi çıkarlarını gözeten ve rasyonel bir varlık olarak tanımlamalarıyla toplum sözleşmesi düşünürleri, ilerleyen bölümlerde değinilecek olan toplumsal hareketlerin kavramsal tabanına önemli katkılarda bulunmuştur.

Sivil toplumun devletle özdeşliğinin ortadan kalktığı 18. yüzyıl düşünürleri ise devletin güçlenerek sivil toplumu denetimi altına alma riskini göz önünde bulundurarak toplumun örgütlenebilir olması gerektiği üzerinde durmuşlardır.

Sivil toplumun kuramsal alt yapısına önemli katkılarda bulunan bir diğer düşünür olarak Hegel; bireyin izole değil, toplum içerisinde etkileşim halinde bulunduğunu ve kendi davranışlarının farkında olduğunu savunmuştur. Marx ise siyasal yaşamın sivil toplum tarafından belirlendiğini belirtmiş ve mücadelenin sivil toplumun alanı içerisinde başlayacağını söylemiştir. Keza Gramsci de bireylerin kendilerini ilgilendiren kararlara katılabilmeleri ve yaşamlarına yön verebilmeleri için sivil toplumun önemli bir güce sahip olduğunu dile getirirken, sivil toplumu uygulanabilir kılacak olan toplumsal hareketlerin kuramsal bileşenlerine önemi katkılarda bulunmuş düşünürlerden biri olarak karşımıza çıkar.

Sivil toplumun kuramsal esaslarını açıklayan düşünceler, görüldüğü gibi sivil toplumun sahip olduğu potansiyellere odaklanmışlardır. 21. yüzyılda toplumsal hareketler, sivil toplumun potansiyelini güçlendiren ve bu potansiyeli pratiğe dönüştürmede büyük rol oynayan oluşumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal hareketlerin bu dinamik yapısını ve sivil toplumla olan ilintisini daha ayrıntılı biçimde anlayabilmek adına, kuramsal ve kavramsal temellerini incelemek yerinde olacaktır.

1.2.1. Klasik-Kolektif Davranış Kuramı

Toplumsal hareketler, 20. yüzyılın başlarında psikolojik öğelere dayanan bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Bireylerin meydana gelen olaylara duygusal tepkiler göstererek toplumsal hareketleri meydana getirdiği düşüncesini savunan kolektif davranış

kuramcılarını¹³, bu hareketlerin irrasyonel ve tepkisel niteliklere sahip olduğu fikrine odaklanır. Özellikle toplumla bütünleşme sağlayamamış bireylerin içerisinde yer aldığı toplumsal hareketlerin düşünsel bazlara sahip olmadığı savunusu kolaktif davranış kuramında karşımıza çıkar (Crossley: 2002: 11,12). Toplumsal memnuniyetsizlik, bireysel ve tepkisel davranışların itici gücü ile ifade edilerek toplumsal hareketlere ivme kazandırdığı savunusu klasik-kolektif davranış kuramının düşünsel alt yapısını oluşturur.

Toplumsal hareketleri kolektif davranış kuramı sınırlandırmasıyla açıklayan siyaset bilimciler, toplumsal örgütsüzlüğü açıklamak için bireysel şikayetlere ve niteliklere odaklanmışlardır (Cohen ve Arato, 2013: 444). Bu teoriye göre insanlar, belirli bir düzeni içermeyen ve kalabalık zihniyetinin özelliklerini taşıyan eylemler içerisinde, yalnızken içinde buldukları düşüncelerden farklı düşünmeye kitle içerisinde girdiklerinde başlarlar. Aynı zamanda yine bireyler bir araya gelerek, tek başlarına iken cesaret edemeyecekleri protestoların içerisinde yer alır hale gelirler (Jasper, 2002: 52).

Kolektif davranış kuramcılarında Le Bon (2009: 19-29); topluluğu oluşturan bireylerin, ulusların ya da cinsiyetlerin rastlantı eseri bir araya geldiklerini ve bu bir araya gelişle bireysel bilincin yok olmaya başladığını belirtir. Bu topluluk içindeki bireylerin fikirleri ve davranışları, iradelerinden bağımsız olarak tek bir istikamet doğrultusunda gelişir ve kolektif bilinç meydana gelir. Kolektif davranış kuramına göre kitle içerisinde yer alan bireyler idrak dışı hareket etmeye başlarlar.

Toplumsallığı bireyden çok daha dürtüsel ve medeniyet dışı olarak gören klasik davranış kuramcıları, kitleyi bireye oranla daha tehlikeli bulurlar. Toplumsal kırılmaların temeline psikolojik reaksiyonları, sürekli bir değişim içerisinde bulunan hedefleri ve basit iletişim biçimlerini yerleştirirler (Cohen ve Arato, 2013: 444). Ancak herhangi bir toplumsal sorun karşısında bireylerin kitle haline gelmesi ve siyasal sürece dahil olma çabası, her ne kadar kolektif davranış kuramı açısından tepkisel ve akıl dışı olarak nitelendiriliyor olsa da; aynı zamanda toplumsal hareketlerin karakteriyle ve

¹³ Kolektif davranış teorisinde bireysel güdülerle bir araya gelmiş kitlelerin ilkel olarak tanımlandığı görülmektedir. Kitleyi oluşturan bireyler yaşam tarzları ve karakterleri ile birbirlerine benziyor ya da benzemiyor olsalar da kitle haline gelebilirler ve böylece kolektif bir ruh kazanırlar. Dolayısıyla bireyler yalnızken hissedeceklerinden farklı şeyler hissetmeye başlarlar. Davranışları da kiteselleşir. Kitle ise akıl dışı davranışlarda bulunmaya elverişli hale gelir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Le Bon (2009: 4-16).

dönüştürücü bir güce yönelişiyle ilişkilidir. Tam da bu aşamada Jasper (2002: 53)'in yorumu da klasik kuramcılarının bir diğer yaklaşım tarzını da açıklamada önemli yer tutar. İrrasyonelliğin yaratıcılığa dönüşümü yorumuyla klasik kuramın bir diğer boyutu, toplumsal hareketler üyelerinin bilişsel ve normatif bir paylaşım içerisinde bulunduğunu da söyler.

Kolektif davranış kuramı, dönüştürücü bir gücün varlığını kabul etmiş de olsa; özellikle mantık dışı tepkisel davranışları ve basit iletişim biçimlerini vurgulaması ile eleştirilere maruz kalmıştır. Zira Cohen ve Arato (2013: 445)'nin de belirttiği gibi toplumsallığa güvenmeyen bu teori, 20. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen, somut değer ve hedefleri rasyonel biçimde ortaya konulmuş toplumsal hareketleri açıklamada yetersiz kalmıştır. Bunun yanı sıra bireysel memnuniyetsizliğin toplumsal hareketlerin düşünsel temellerini açıklamada son derece eksik kalıyor oluşu ve siyasal duruşu göz ardı ettiği eleştiri oklarının kolektif davranış kuramına yönelmesine sebep olmuştur.

1.2.2. Kaynak Hareketliliği Kuramı

Kaynak hareketliliği kuramı, toplumsal hareket teorileri içinde önemli bir kırılma noktasını teşkil eder. Özellikle bireyi irrasyonel ve tepkisel hareketleriye tanımlayan ve toplumsal hareketleri açıklamada bireysel hoşnutsuzlukları temele yerleştiren klasik teorinin geride bırakıldığı 1970'lerde, toplumsal hareketlerin de rasyonel olabileceği fikrine kuramsal olarak ulaşılmıştı. Bir diğer ifade ile toplumsal hareketlerin içerisinde yer alan bireylerin, rasyonel davranışlar sergilediği ve kar-zarar değerlendirmesi yapabildiği noktasına gelinmişti (Uysal, 2009: 217). Jasper (2002: 56)'in de belirttiği gibi protesto eylemleri kolektif davranış tanımlamasından uzaklaşmıştı ve kolektif eylem terimine ulaşılmıştı.

Toplumsal hareketleri, siyasal düzeyde ele alan kaynak hareketliliği kuramı, stratejik davranabilen bireylerin kendi çıkarlarını gözettileri için bu tür eylemlerin içerisinde yer aldığını iddia eder. Yani bu hareketler, kaynaklar üzerinde hakimiyet sahibi olmak isteyen bireylerin davranışlarının bir yansımasıdır (Cohen ve Arato, 2013: 453). Kaynakların kullanımı ve kontrolü üzerinde talepkar olan bireylerin, benzer fikirlerle bir

araya gelerek bu isteklerini kolektif biçimde dile getirmesi, toplumsal hareketlerin teorik çerçevesini çizer.

Toplumsal hareketlerin işlevsel hale gelmesi için gerekli kaynakların harekete geçirilmesi gerektiğini savunan bu kuram aynı zamanda toplumsal hareketleri ekonomik bileşenlerle açıklamaya çalışmıştır. Kaynak hareketliliği kuramına göre, böyle bir hareketin meydana gelmesi için öncelikle parasal kaynakların seferberliği gerekmektedir (Çetinkaya, 2015b: 34). Ekonomik olanaklara sahip olunması doğrultusunda toplumsal hareketlerin büyüyeceği ve daha geniş bir toplumsal tabana yayılacağı savunusu, bu kuramın temelleri arasında yerini alabilir.

Kaynakların hareketliliği teorisyenlerinin başında gelen Charles Tilly, John McCarthy ve Mayer Zald toplumsal hareketlerin ekonomik çıkarlar güden örgütlere benzediği savında bulunarak, bu doğrultuda kaynak topladıklarını ve personel oluşturduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca devletin ekonomi politikalarını etkileme yönündeki isteklerin, toplumsal hareketlere yön verdiğini belirtirler (Çetinkaya, 2015b: 34). Varolan iktisadi kaynakları kullanmayı başaran toplumsal hareketlerin, daha geniş kitlelere hitap edeceğini ve aynı zamanda hedeflerini gerçekleştirmeye o ölçüde yaklaşacağını savunmuşlardır.

Klasik-kolektif davranış kuramının toplumsal hareketleri açıklamada bireyin salt akıl dışı tepkilerine ve hoşnutsuzluğundan doğan eylemlerine odaklanmasını eleştirdiği ölçüde başarılı bulunan kaynakların hareketliliği teorisi, birçok yönüyle de eleştirilere maruz kalmıştır. Cohen ve Arato (2013: 447)'nin de belirttiği gibi bu kuram örgütselliğin yeterli bir tanımını ortaya koyamamaktadır. Yine kuram, bu hareketleri ekonomik temellere dayandırırken sosyal sisteme herhangi bir vurgu yapmaması ve sadece stratejik çıkar mücadeleleri olarak görmesi dolayısıyla da eleştirilmektedir (Çayır, 2016: 19). Yine de bu hareketleri rasyonel-örgütlü gruplara ve eylemlere yaptığı vurguyla sivil toplumu bu eylemlerin zeminine yerleştirmesi açısından kaynak hareketliliği kuramı son derece önemlidir (Cohen ve Arato, 2013: 447).

1.2.3. Süreklilik Teorisi

Özellikle 20. yüzyılın, işçi sınıfının sermaye karşısında verdiği bir savaşım süreci olduğu ve bireysel olarak başlayan sınıf mücadelelerinin zamanla kitlesel hale geldiği fikri (Korsch, 2000: 98), toplumsal hareket kuramlarından süreklilik teorisinin ana hatlarını oluşturur. Marxist bir perspektifi benimseyen süreklilik teorisi, toplumsal hareketleri sınıfsal bazda açıklarken, ortaya çıkış nedenlerinden biri ve hatta en belirginini olarak kapitalizmi işaret eder (Buechler, 2000: 50, 51).

Neo-Marxist bir yaklaşımla yola çıkan süreklilik teorisi, kapitalizmi toplumsal bir bütünlük olarak görür. Özellikle Claus Offe ve Immanuel Wallerstesin gibi teorisyenlerin görüşleri etrafında şekillenen süreklilik kuramı, toplumsal hareketlerin oluşumu ile kapitalizm arasındaki bağa dikkat çekerek bu hareketleri emek-sermaye çelişkisinin doğal bir uzantısı olarak tanımlar (Coşkun, 2006: 73, 74). Dolayısıyla süreklilik teorisi, kolektif davranış teorisinin irrasyonel temellere dayandığı toplumsal hareket kökenlerini geride bırakmıştır. Zira süreklilik teorisi, sermayenin karşısında bulunan sınıfı toplumsal hareketlerin en önemli bileşeni olarak görür. Bu hareketlerin sınıf mücadelesinin ideolojik önderliğinde şekillendiğini ve iktidarın ele geçirilmesi amacına yönelindiğini söyler (Çoban, 2009: 19, 20).

Çağdaş toplumda emek-sermaye çelişkisi, ataerkilliğe dayalı çelişki, teknolojik ve bürokratik rasyonalitenin egemenliğinin sebep olduğu çelişki kapitalizm içinde bütünsel bir sistemi oluştururlar ve bir sürekliliğe sahiptirler. Bu çelişkilerin, değiştirilmesi gereken çelişkiler olduğu ve sınıfsal mücadeleden ayrı tutulamayacağı savı süreklilik teorisinde karşımıza çıkar (Savran, 1992: 16). Kapitalizmin sistemsel olarak içerisinde bulunan bu çelişkiler, kapitalizmin kendisinden ayrı düşünülmemeyeceğinden toplumsal hareketler de özünde kapitalizm eleştirisi barındıran ve sistemsel başkaldırıları içeren hareketlerdir.

Kapitalist sömürünün varlığını sürdürdüğü ölçüde toplumsal hareketlerin en önemli başlangıç sebebi olmaya da devam edeceği düşünülmektedir. Bu fikre göre kapitalizm bir yandan eşitlik ve evrensellik savunularından destek alarak herkesin ücretli emeğe katılımını sağlamakta, diğer yandan da cinsiyetçilik ve ırkçılık politikalarını

körüklemektedir. Kadınları, işçi sınıfını ya da etnik grupları sistemin dışına itmez ama bir yandan da toplumsal ayrışmayı da ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla toplumsal hareketler cinsiyetçiliğe, ırkçılığa veya ekonomik adaletsizliğe karşı çıktığı ölçüde kapitalizmi dönüştürme potansiyelini içinde barındırmaktadır (Savran, 1992: 17). Bu sebeple toplumsal hareketlerin kapitalizmin içinden türediğini ileri süren süreklilik teorisi, yine toplumsal hareketlerin kapitalizmin sorunlarını görerek, bu sorunları yaratan sistemi kökünden eleştirerek dönüştüreceğini savunmaktadır.

1.2.4. Kopuş Teorisi

Toplumsal hareketleri sınıf mücadelesinin devamlılığı esasıyla temellendiren süreklilik teorisinin aksine kopuş teorisi, bu hareketlerin çıkış noktası olarak sistemsel ve sınıfsal çelişkileri değil; kültürel ve kimliksel çatışmaları baz alır (Coşkun, 2006: 70). Bir diğer ifade ile kopuş teorisi toplumsal hareketleri açıklarken emek-sermaye arasındaki sınıfsal çekişmeden ziyade kültürel zemine odaklanır. Sosyal hareketlerin temelini sınıfla açıklamak yerine, toplumla devlet arasında özgürlük alanlarının yaratılmasına yönelir.¹⁴

Chantal Mouffe, Jürgen Habermas, Jean Cohen ve Andrew Arato gibi isimler tarafından temsil edilen kopuş teorisi, sınıf kimliğinin diğer kimliklerden daha öncelikli ve baskın olduğunu reddeder. Sınıf kimliğinin ve dolayısıyla sınıf politikasının aşılması gerektiğini savunan kopuş teorisyenleri (Savran, 1992: 9), toplumsal hareketlerin artık sınıf temelli olmaktan uzaklaşmış, farklı kimlikler üzerinden tanımlanır hale gelmiş olduğunu dile getirirler. Zira artık sınıfın temel bileşenlerini oluşturan üretim biçimleri, teknoloji ve ekonomi büyük bir değişim yaşamış olup; bu değişimler sayesinde sınıf, maddi anlamda eski önemini yitirmiştir (Çetinkaya: 2015b: 50). Dolayısıyla toplumsal hareketler, sınıf temelli hareketlerden bir kopuş yaşamıştır ve dile getirdiği talepler de bu doğrultuda şekillenmeye başlamıştır.

Kültür üzerine odaklanan çalışmalar toplumsal hareketlere olan yaklaşımı çeşitlendirmiştir. Toplumsal bir hareketin ortaya çıkışını, içinde bulunulan siyasal

¹⁴ Bu yaklaşımı temsil eden düşünürleri ve görüşleri ayrıntılı incelemek için bkz. Cohen ve Arato (2013); Mouffe (2015); Habermas (1996 ve 2010); Melluci (2016) ve Savran (1992).

sistem kadar, harekete ivme kazandıranların toplum içindeki yeri ve kimliği de belirler (Çetinkaya, 2015b: 36). Toplumsal hareketleri sınıfsal çelişkilerin üzerinden değil, kültürel düzlemde açıklayan kopuş teorisi, toplumun temelinde kültürün ve ideolojilerin yer aldığını savunur.

Bu nedenle de üretim ilişkileriyle açıklanamayacak olan toplumsal hareketler, kimlik yönelimli talepler içerir (Coşkun, 2006: 75). Zira üretim araçlarını elinde bulunduran iktidar fikrinden kopuş yaşanmıştır. İktidarın kültürün ve kimlik politikalarının denetlenmesiyle kurulduğu fikri (Savran, 1992: 10), toplumsal hareketleri kopuş teorisiyle açıklayan kuramın savunularından biridir.

Kopuş teorisi; toplumsal hareketlerin temalar, değerler, aktörler ve etkinlik biçimleri olarak sınıf eksenli teorilerin açıkladığı hareketlerden ayrıştığını söyler. Barış, çevre, insan hakları gibi temalara odaklanan toplumsal hareketlerin ekonomik büyüme ya da işçi sınıfının egemeliği gibi konulardan uzaklaştığını savunur. Diğer yandan süreklilik teorisinin sendikal faaliyetleri açıklamada yararlı olabileceğini ancak toplumsal hareketlerin bu açıdan bir kopuş yaşayarak, kendiliğinden gelişen örgütlenmeler şeklinde tanımlanması gerektiğini dile getirir (Coşkun, 2006: 76).

Bu bağlamda kopuş teorisi toplumsal hareketleri incelerken, bu hareketlerin iktidarı ele geçirmek ya da kapitalizmi dönüştürmek gibi bir hedefinin olmayışına odaklanmıştır. Dolayısıyla bu teori, güncel biçimde yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılan ve siyasal sürece etkide bulunabilecek olan protestolar ve direnme eylemleri gibi hareketlerin teorik alt yapısını oluşturmada önemli bir yere sahip olmuştur. Ancak kopuş teorisi, protestoların siyasal sürece yön vermedeki etkisine odaklanmayarak, güncel hareketlerin sahip olduğu gücü gözden kaçırmıştır.

Günümüzde sivil toplumun sahip olduğu alanı ve bu alan içerisinde hareket eden yeni toplumsal hareketleri düşünsel olarak etkileyen kuramsal temellere bu bölümde yer verilerek çalışmaya teorik bir arka plan oluşturulmuştur. Sivil toplumu önce devletle özdeş biçimde ele alan bu arka plandan, sivil toplumu despotik yapılara karşı savunan görüşe ve hatta mücadelenin doğacağı alan olarak sivil toplumu işaret eden düşüncelere

kadar yer verilerek; bu temellerin günümüz birey-toplum-devlet ilişkilerine yaptığı katkı irdelenmiştir.

Sivil toplumun siyasal alanı etkileme gücü değerlendirildiğinde karşımıza çıkan sosyal hareketlerin güncel konumu yeni toplumsal hareket kuramı tarafından ortaya konuluyor olsa da; bu kurama katkıda bulunmuş olan önceki düşünsel temellere yine bu bölümde yer verilmiştir. Tezin amacı olan beş farklı toplumsal hareket örneğini ortak noktalarını ortaya koymak ve bu hareketlerin benzer talepler, hedefler ve aktörler çerçevesinde sivil toplumun alanı içerisinde yer aldıklarını açıklamak için kuramsal ve kavramsal mirasın yardımından faydalanmak gerekmektedir.

2. BÖLÜM

GÜNCEL SİVİL TOPLUM KAVRAMI VE BU KAVRAMI UYGULANABİLİR KILAN YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Siyasal düşünceler tarihi boyunca sıklıkla tartışılan kavramlardan biri olan sivil toplum, günümüzde de odak noktası olarak varlığını sürdürmekte ve akademik araştırmaların yoğunlaştığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. 21. yüzyılda yaşanmakta olan yeni toplumsal hareketlerin kuramları ve pratikleri yakından incelendiğinde, kuramsal olanın pratiğe dönüşümünde güncel sivil toplumun bu yeni hareketleri nasıl etkilediği gözler önüne serilecektir.

2.1. Güncel Sivil Toplumun Kuramsal ve Kavramsal Temelleri

Çalışmanın birinci bölümünde ayrıntılarıyla değinilmiş olduğu gibi sivil toplum Aristoteles'ten Gramsci'ye kadar birçok önemli düşünürün ilgi alanına girerek siyasal düşüncelerinin temel taşlarından birisini oluşturmuştur. 20. yüzyılın sonlarında doğru ise sivil toplum, otoriter rejimleri eleştirmede başvurulan bir siyasal söyleme ve evrensel karaktere ulaşmıştır. Cohen ve Arato (2013: 505)'nin de değindiği gibi bireylerin örgütlenerek kamuyu ilgilendiren sorunları tartışabildiği, siyasal alanı etkilemek adına birlikte hareket edebildiği demokratik ve meşru bir alan olarak altı çizilmiştir.

Sivil toplum, toplumsal sorunları çözüme kavuşturmada etkin bir araç olarak karşımıza çıkar. Böylece etkin ve aktif yurttaşlık tanımına anlam kazandırır ve bireylerin demokrasiye katılımını artırır. İktidar eylemlerinin meşruluğunu sorgulayan toplum, aynı zamanda bu eylemlerin şeffaflığını sağlamış olur. Toplumsal ve siyasal aktörler arasında demokratik ve katılımcı bir müzakere ortamı yaratılmasına yardımcı olur (İçduygu ve diğerleri, 2011: 51). Dolayısıyla 21. yüzyıla gelindiğinde, siyasal alanı

harekete geçiren ve toplumsal örgütlenmeyi sağlayan siyasal bir eylem olarak güncel sivil toplumun kuramsal ve kavramsal alt yapısını incelemek yerinde olacaktır.

2.1.1. Siyasal Sürece Hakim Bir Sivil Toplum

20. yüzyılın sonlarına doğru sivil toplum tartışmalarının yeniden canlanmasını sağlayan gelişmeler arasında kapitalist ekonominin yeniden yapılanması, refah devleti fikrinin¹⁵ başarısızlıkla sonuçlanması çerçevesindeki siyasal görüşler ve toplumsal hareketlerin gelişmesi sayılabilir (Keane, 2004b: 15). Özellikle sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan kapitalist ekonomideki belli başlı sorunlar karşısında devletin seyirci kalmaması ve bu sorunlara müdahale etmesi gerektiği düşüncesi, refah devleti fikrini harekete geçiren olguların başında gelmekteydi. Toplumun ekonomik tehlikelere karşı korumayı, tüm yurttaşlara eğitim ve sağlık gibi alanlarda belli olanaklar sağlamayı ve ailelere belirli bir gelir güvencesi vermeyi hedefleyen refah devleti, daha adil bir toplumsal düzen amacı doğrultusunda ekonomiye müdahale etmeye başlamıştı (Şenkal, 2005: 276).

Soğuk Savaş döneminin sonlarına doğru, Batılı bir dille hayat bulan sivil toplum bu dönemde özellikle diktatörlüklere karşı geliştirilen söylemlerde kapitalizmin sözcülüğünü yapmıştır. Devletin, ekonomiye müdahil olmaması ve kendiliğinden dengeye ulaşan bir piyasa modelinin gerekliliği düşüncesiyle refah devleti fikri de artık çözülmeye başlamıştır (Demirel, 2013: 83).

Kapitalizmin şekil değiştirmesi ile refah devletinin krize girmesinin yanı sıra yaşanan totaliter rejim deneyimleri ve Soğuk Savaş'ın sonunda Sovyetler Birliği'nin çökmesi gibi birbirini takip eden olaylar, sivil toplumun yeniden tanımlanması fikrine hız kazandırmıştır. Bu fikirler her ne kadar devlet alanının sınırlandırılması gerekliliği çerçevesinde şekillenmiş olsa da, diğer bir yandan da güncel tartışmaların önünü açarak bu alanın bir müzakere alanı olduğu, demokrasiyi seçimlerin ötesine taşıyacağı, toplumsal dönüşümü sağlayacağı ve otoriter yönetimlere karşı duruşların yine bu alanda

¹⁵ Refah devleti politikaları yatırımı teşvik ederek ve talebi istikrarlı bir duruma getirerek ekonomik büyümeyi hızlandırır. Piyasa mekanizmasının işlevsizliklerini ve karşılaşılabileceği riskleri en aza indirmek için işçilere yönelik kamu hizmetleri ve sosyal güvenlik politikaları geliştirip, yatırımcılar için mali teşvikler sağlar. Müdahaleci ve düzenleyici nitelikteki refah devleti, gelirlerin yeniden dağıtıcısıdır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cohen ve Arato (2013: 11) ve Özdemir (2007: 21).

gerçekleşeceği yönündeki düşünceleri gündeme getirmiştir (Kaynar, 2005: 178, 198; Doğan, 2013: 322).

2000’li yılların öncesinde gelinen bu nokta sivil toplum alanına dönüşümün sağlanacağı, otoriter rejimlere karşı demokrasinin savunulacağı ve fikir alışverişinde bulunulacağı yönünde bir rol atfetmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde değinilmiş olan sivil toplumun kuramsal temellerinin, güncel tartışmalara yaptığı katkı bu noktada canlanmaktadır. Zira 18. yüzyıl düşünürlerinden Tocqueville, siyasal özgürlüklerin sağlanabilmesi için demokrasi bilincinin yerleşmesi gerektiğini savunarak ve Marx, siyasal yaşamı belirleyen sivil toplumu mücadelenin başlayacağı alan olarak işaret ederek güncel tartışmaların zeminine katkıda bulunmuştur.

21. yüzyıla gelinmeden önceki dönemde, refah devleti fikrinin başarısızlığa uğramasının da etkisiyle, daha çok liberal bir söylemle ivme kazanan sivil toplum, liberal duruştan uzaklaşarak, devlet etkinliğinin en aza indirilmesi fikrinin savunuculuğunu yapmaktan öteye geçmiştir. Bir diğer ifade ile devlet-toplum ilişkilerinin, kuramsal bazda yeniden şekillendiği ve siyasal sürece hakim hale gelebilen bir sivil toplumun düşünsel temellerinin atıldığı gözlemlenebilmektedir.

Sosyolojik açıdan yaklaşıldığında güncel sivil toplum, özgürce etkileşime giren bireylerden oluşur. Kendiliğinden gelişen ilişkiler temelinde kurulmuş bir güç aktörüdür ve devlet tarafından yönlendirilememektedir. Toplumsal ihtiyaçların ve taleplerin çerçevesinde bireysel niteliğini aşarak kültürel bilinç ve rasyonel karar alma doğrultusunda harekete geçmektedir. Mevcut sistemin müdafisi, devletin bir parçası ya da devletin meşruiyetinin karşısında duran bir söyleme sahip değildir ancak toplumsal ve siyasal alanın şekillendirilmesi sürecinde hakim bir role sahiptir (Demirel, 2013: 82, 83).

Bireyin siyasal süreçte etkin hale gelebilmesi, kişinin özerk olarak yaptığı tercihler ve aldığı kararlar sonucunda, karar alma mekanizmalarında faaliyet gösterecek olanları ya da bu mekanizmaları ellerinde bulunduranları etkilemek üzere yaptığı eylemlerle mümkün olur (Kalaycıoğlu, 1998a: 10). 2000’li yıllarda birey siyasal süreci etkilemedeki bu rolünü sadece seçimlerde oy vererek değil, sivil toplumun alanı

içerisinde faaliyetlerde bulunarak da gerçekleştirmektedir. Devlet politikalarına etki edebilecek olan günümüz sivil toplumu, devlet otoritesine meşruiyet kazandırmaktadır (Diamond, 1994: 15).

Güncel sivil toplumun meşruiyet kazandırdığı devlet, hukuka ve demokrasiye dayalıdır; salt siyasi partilere alan tanıyan bir oluşum değildir. Zira, siyaset yapabilme eylemini sadece siyasi partilere tanıyan devlet-merkezci tutumun etkili, verimli ve demokratik toplum yönetimi için yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifade ile sivil toplum artık ‘iyi toplum yönetimi’ tartışmalarının da elzem bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda, sivil toplumun geçirdiği toplum içinde yaygınlaşma süreci, siyasal yönetim için sivil toplumun ne kadar önemli olduğunu da ortaya çıkarmıştır (Keyman, 2004a: 1). Dolayısıyla 21. yüzyılda sivil toplum, siyasal alana etkide bulunabilen ve bu alana yön verebilen bir karakteri elinde bulundurur vaziyettedir.

Sivil toplumun günümüzde yarattığı alan sayesinde birey, seçim süreci haricinde de kendini ifade etme olanağı yakalar. Toplumsal eylemi ve örgütlenmeyi¹⁶ meşru bir zemine oturtarak sağlıklı bir toplumsal yaşamın oluşturulmasına katkıda bulunmak, siyasal hak ve sorumluluk sahibi bireylerin yönetime katılmasını sağlamak amacı güncel sivil toplumun kuramsal temellerinde yer almaktadır (Naidoo, 2000: 4).

Bireyin devlet ile olan ilişkisi güncel sivil toplumun alanı ile yeniden yapılanmaktadır. Günümüzde bireye daha fazla siyasal hakkın tanınması sivil toplumla mümkün hale gelmektedir. Farklı kimliklere siyasi katılım yolu açan sivil toplum, bireye kendini ifade edebilmede alan yaratır (Çaha, 2012: 82, 83). Bu sebeple sivil toplum devletten özerk bir alana sahiptir ancak ona yabancılaşmayı mecburi kılmaz (Tuncel, 2011: 70). Dolayısıyla güncel sivil toplum kuramsal olarak, devletle birlikte varolabilen toplum modelini öngörür.

Sivil toplum, devletin kamuya hizmet etmeyen projeleri karşısında herhangi bir reaksiyonda bulunmayan bir alan teşkil etmez. Çoğunluğun azınlık üzerinde tahakküm

¹⁶ Demokratik bir toplum düzeninin olmazsa olmaz şartlarından birisi de barışçıl biçimde toplanma ve gösteri düzenleme hakkıdır. Bkz. “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rights_turkce.pdf. (Erişim Tarihi: 17.02.2018); “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”. <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>. (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

kurduğu ya da azınlığın güç enstrümanlarını elinde bulundurarak rejimi demokrasiden uzaklaştırdığı bir manzara karşısında sessizliğini korumaz. Vatandaşlık olgusuna, inanç özgürlüğüne, sosyal ve kültürel kimliğe, hukuk devletine, laikliğe, düşünce ve ifade özgürlüğüne sahip çıkar (Demirel, 2013: 113).

Sivil toplumun 21. yüzyılda var olmaya çalıştığı alan incelendiğinde devlet otoritesinin ve hukuk sisteminin var olduğu siyasal alan kaşımıza çıkar (Demirel, 2013: 87). Ancak burada önem kazanan nokta, toplumun yönetime nasıl katkıda bulunacağı olur. Bu sebeple sivil toplum alanı sayesinde yönetime katkıda bulunan toplumdaki bahsedilirken, devletin toplumu nasıl tanımladığı ve ne tür haklar tanıdığı üzerinde de durmak gerekir. Zira siyasal sürecin şekillenmesine katkıda bulunabilecek sivil topluma devletin alan açması; bir diğer ifade ile bireylerin özgürce örgütlenebilmesine izin veren devlet mekanizması, güncel sivil toplum alanı açısından son derece elzemdir (Demirel, 2013: 88).

Güncel sivil toplum, sadece kendi içinde bir amaç değildir aynı zamanda bireyin toplumsal eyleme ve siyasal yaşama katılımındaki bir araçtır. Aktif bir sivil toplumun var olması ve aynı zamanda kapasitesinin geliştirilmesi için iyi bilgilendirilmiş ve siyasal haklar tanınmış bireylerin varlığı gereklidir (Naidoo, 2000: 4). Toplumun siyasal sürece hakim hale gelebilmesi, daha önce de belirtildiği gibi sadece bireylerin oy haklarını kullanabilmeleri çerçevesinde şekillenmez. Demokratik haklarını kullanarak örgütlenebilen bireyler, 21. yüzyıl sivil toplumunu oluştururken ona bu hakkı tanıyacak ve alanı açacak olan devlet iktidarının da altının çizilmesi gerekmektedir.

İktidarla benzer görüşlere sahip sivil toplum örgütlenmelerinin iktidar tarafından desteklenmesi, iktidarla karşıt görüşe sahip olanların ise zaman zaman cezalandırılabilir olması yalnızca sivil toplumun kategorize edilmesine değil, aynı zamanda demokrasinin sekteye uğramasına yol açar. Zira devletin, farklı görüşlere sahip olan sivil toplum hareketlerine eşit mesafede bulunması gerekir (İçduygu ve diğerleri, 2006: 119). Fakat sivil toplumun günümüze karşılaştığı zorlukların başında, ona bu hakkı tanımayan ve siyasal sürece dahil olmasının önünde engel yaratan devlet iktidarının tutumu yer almaktadır.

2.1.2. Gönüllülük Esasına Dayalı Toplumsal Örgütlenme ve Demokratik Diyalog

Günümüzde sivil toplumun farklı tanımlamaları yapılıyor olsa da, özellikle odaklanılan öğeleri arasında demokrasi ile olan ilişkisi bağlamında toplumsal diyaloga yaptığı vurgu ve gönüllülük esasına dayalı bir örgütlenme yapısına sahip oluşu yer almaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi güncel sivil toplumun alanı hem devletten ayrı hem de tamamen ondan kopuk olmadığından, sivil toplumun devlet ile olan ilişkisi üzerinde de sıklıkla durulmaktadır. İşte bu aşamada sivil toplumun, toplumsal örgütlenme ve demokratik diyalog ile siyasal alanı şekillendirmedeki etkisi önem arz etmektedir.

Bireysel ve toplumsal özgürlük ve hakların güvence altına alındığı, gönüllülük temelinde örgütlenebilmenin vurgulandığı, toplumun siyasal alana, bir diğer deyişle devlet politikalarına yön verebildiği bir gelişmişlik seviyesi (Arslan, 2001: 9) şeklinde karşımıza çıkan sivil toplum, bu özellikleriyle günümüzde demokratik yönetimi de meşrulaştıran bir güce sahiptir.

Demokratik bir yönetimin nasıl olacağı üzerine farklı yaklaşımlar bulunuyor olsa da, günümüzde demokratik hukuk devletinin özellikleriyle ilgili olarak genel bir görüş birliğine varıldığı söylenebilir. Seçme ve seçilme hakkı, ifade özgürlüğü, yasalar önünde eşitlik, kuvvetler ayrılığı, muhalefet hakkı, yargının bağımsızlığı, azınlık hakları, çoğulculuk ilkesi¹⁷ ve örgütlenme özgürlüğü demokratik bir hukuk devletinin sahip olması gereken niteliklerden bazılarıdır.¹⁸ Devlet gücü, anayasa ile meşrulaştırılmış olmalı, temel hak ve özgürlükler ile birey devlet otoritesine karşı korunmalı, kuvvetler ayrılığı ile yetkiler dağıtılmalı ve devlet kendisinin halk tarafından sınırlandırıldığını kabul etmelidir (Ökçesiz, 1994: 95, 96). Zira Touraine (2015: 80)'nin de belirttiği gibi, temsili olmayan demokrasi yoktur ve yöneticiler, yönetilenler tarafından serbestçe belirlenir. Fakat yönetilenler, sivil toplumda oluşan fikirleri ve talepleri özgürce dile getiremiyorsa ve bu fikir ve talepler yönetenlerde herhangi bir

¹⁷ Çoğulculuk, farklı toplumların bir arada yaşaması kadar her topluluğun kendi değer ve ideallerini belirlemesini de ilkesel olarak barındırır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Keyman (2005: 112, 113).

¹⁸ Demokrasinin evrensel değerleri hakkında bkz. Coşar (2013: 17); Touraine (2015: 11-35); Tosun (2005: 123-127); Sarıbay (1998: 15- 20), Habermas (1996) ve Sen (1999).

karşılık bulmuyorsa demokrasi hiçbir anlam taşımaz. Salt partilere dayalı bir yönetim, sivil toplumu yadsır ve bu durumda demokrasi ilkelerinden uzaklaşılır.

Sivil toplumun siyasal alanı yönlendirebilmesi, bireyin sivil toplumla olan ilişkisinin güçlenmesi ile olasıdır.¹⁹ Bu bağ, sivil toplumu ayakta tutan örgütlenme kültürünün altında yatan en büyük etkidir. Zira birey, sadece yurttaş kimliğiyle siyasal alanda yer almaz. Aynı zamanda toplumsal hedeflerle bir araya gelen, hem diğerleriyle hem de devletle fikirlerini paylaşabileceği biçimde toplumsal olarak örgütlenebilen bir varlıktır. Bu nedenle örgütlenme, hem demokrasinin hem de sosyal ve ekonomik faaliyetlerin temel birimidir (Naidoo, 2000: 4, 5). Örgütlenebilen birey, böylece toplumla ve devletle olan bağlantısı kurmuş olur. Böylelikle birbirinden farklı fikir ve talepler dile getirilebilir. Hükümetlerin ise tüm bu kültürel ve düşünsel farklılıkları hem bilinç hem de uygulama düzeyinde dikkate alması demokrasi açısından önemlidir.

Demokrasilerde hükümetler bir tek iyi veya kötü anlayışını zorla benimsetemez. Aksine herkesin fikir ve isteklerini özgürce dile getirebilmeleri için uygun zemini tesis etmeli ve tüm bu fikirleri eşit biçimde değerlendirebilmelidir. Dolayısıyla çoğulcu ve laik olmayan bir devlet, demokrasiyle bağdaşmaz. Bir diğer deyişle devletçe benimsetilen ahlaki ve düşünsel kurallardan demokrasilerde bahsedilemez. Toplumun düşünce, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü üzerinde devlet baskı kuramaz (Touraine, 2015: 22).

Örgütlenme, bireylerin doğrudan veya dolaylı olarak kendilerini ifade edebilmelerine ve taraf olabilmelerine yardımcı olur.²⁰ Hem farklılıkların bir araya gelebilmeleri hem de benzerliklerin kesişimi sağlanır. Siyasal bir hedefe ulaşma amacı ile çok daha ses getirecek bir gönüllü birliktelik, sivil toplum alanı içinde gerçekleşir. Bu birliktelik bir sivil toplum kuruluşu bünyesinde, sendikada, dernekte, baskı grubunda veya bir protesto eyleminde vuku bulabilir (Doğan, 2002: 246). Bireyin kendini bu şekilde özgürce gerçekleştirebilmesi, ancak demokrasi çerçevesinde hayata geçebilir.

¹⁹ Sivil toplumun alanı içerisinde yer alan birey, katılımcı bir devlet-toplum ilişkisinin ve dolayısıyla demokratik yönetimin yerleşmesini mümkün kılar. Bkz. Keyman (2005: 108).

²⁰ Örgütlenebilen birey sivil topluma katılmayı ve dolayısıyla yönetime katkıda bulunmayı sağlar. Bkz. Doğan (2013: 352); Dirlik (2015) ve Kalaycıoğlu (1998: 10, 11).

Günümüzde; siyasal alana etkide bulunma hedefinde olan sivil toplum, iktidar olma amacıyla değildir. Onun siyasal süreci etkileme yönündeki hedefi daha çok müzakere alanı içerisinde gerçekleşir. İktidarın siyasi kararlarını sorgulama ve bu kararlara müdahalede bulunma gücünü elinde bulunduran sivil toplum, bunu müzakereci demokrasi sayesinde, gönüllü olarak örgütlenebilen bireylerin hem düzenle uyumlu oluşu hem de düzenin bazı uygulamalarını sorgulayıcı duruşu ile gerçekleştirir (Gönenç, 2001: 43).

Sivil toplumun çağdaş anlamda kuramsallaştırılmasının şartı demokrasidir. Demokrasinin varlığı ise bazı koşullara bağlıdır. Örneğin bireyler kendilerini toplumsal ve siyasal alanın bir parçası olarak hissedebilmelidir. Onlara bu alanı sağlayacak kurumsal ve hukuksal zeminin tesisi ise elzemdir. Örgütlenme, çoğulculuk ilkesi çerçevesinde gerçekleşmeli, bunun güvence altına alındığı siyasal alanın varlığı hukuksal temelde sağlanmış olmalıdır (Yıldırım, 2003: 228).

Güncel sivil toplum tartışmalarında demokrasiye yapılan atıflar büyük bir role sahiptir ancak yine de demokrasinin, karşılaşılan toplumsal sorunların üstesinden gelmekte yeterli olmadığı da bir yandan bu tartışmaların ana eksenine oturmuş durumdadır. Demokrasinin yaşadığı bu açmazlar incelenirken, birçok siyaset bilimci ve düşünür tarafından yapılmış olan farklı demokrasi tanımları ve kuramlarıyla karşılaşılmaktadır. Ancak toplumun örgütlenebilmesine ve diyalog esasına dayanarak siyasal sürece hakim hale gelebilmesine imkan tanıyan demokratik oluşum, günümüzde sivil topluma alan tanıyan model olarak karşımıza çıkar.

Cinsiyet ayrımcılığı, azınlık hakları, etnik farklılıklar ve kültürel sorunlar üzerine odaklanmayan ve bunlara çözüm aramayan çoğunlukçu bir demokrasi modelinde sivil topluma alan yaratmaktan bahsetmek mümkün değildir. Aynı zamanda düzenli olarak gerçekleştirilen seçimler, toplumun siyasete katılımını belirli bir ölçüde gerçekleştiriyor olsa da, milletvekillerinin söylemleri ve kararları ile seçmenlerinkiler arasında oldukça büyük farklar bulunabilmektedir. İktidarın tüm yönetim organlarını ele geçirmesi, azınlıkların hakları açısından büyük kısıtlamalara sebep olabilmektedir (Sitembölükbaşı, 2005: 140, 141).

Seçimlerde oy kullanımı ve seçim sonuçlarına saygı gösterilmesi her ne kadar demokrasinin önemli bir şartı olsa da, tartışma ve yorumda bulunma hakkının garantiye alınması, haberlerin sansürsüz biçimde verilmesi, azınlık haklarına saygı gösterilmesi gibi kriterleri de esas alan ve ihtiyaçlara cevap veren bir model olması, müzakereci demokrasinin olmazsa olmazlarından²¹. Zira demokrasilerde seçim sonuçlarının önemi kadar, karar alma sürecindeki iletişim ve herkesin kendi düşüncesini özgürce açıklayabilmesi ve buna imkan sağlayan mekanizmaların varlığı da önemlidir (Coşar, 2013: 19). Bu mekanizmaların varlığı ise sivil toplumun siyasal alanda kendine yer bulabilmesi ve diyaloga yer açan yapısı ile mümkün olur. Seçim hakkının yanında; sivil toplum alanında örgütlenme, müzakere ve diyalog aracılığıyla devlet yönetimine katılma imkanı bulan birey, kendisini ilgilendiren karar ve uygulamalar hakkında söz söyleme imkanını yakalar. Toplum müzakere alanına sahip olur ve farklılıklar birbirini anlama raddesine gelir.

Demokrasiyi hükümler ve kurallar sistemi olmaktan çıkararak, toplumsal örgütlenmeye izin veren sivil toplum, demokratik diyalogun gerçekleştiği alandır. Bu doğrultuda devletin ve sivil toplumun karşılıklı bir etkileşim içinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira sivil toplumun demokratik bir devlet içerisinde asıl işlevini yerine getireceği gibi, devletin de faal ve etkin bir sivil toplum sayesinde demokratik bir yapılanmaya ulaşacağı vurgulanmalıdır. Demokrasinin toplumla bütünleşmesi ve iktidarın toplum tarafından denetlenebilmesi sivil toplum ile mümkündür (Sen, 1999: 11-12; Coşar, 2013: 18).

Siyasal hayatla ve iktidarla bağ kurabilen sivil toplum, gönüllü olarak bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlü toplumdur. Farklılıkların kabul edildiği ve anlaşmazlıkların karşılıklı diyalog ve müzakere yöntemiyle çözüme kavuşturulduğu bu alan, toplumun siyasal karar alma sürecine hakim hale geldiği alandır ve güncel sivil toplumun kuramsal esaslarının temellendirilmesinde önemli yere sahiptir.

---

²¹ Müzakereci demokrasi yaklaşımında her türlü görüşün müzakere sürecine dahil edilmesi gerekir. Demokratikleşme sürecinin sağlıklı işlemesi için sivil toplumun devletle olan ilişkisi ve demokrasinin niteliği önemlidir. Devletin baskıcı tutumunun artması veya sivil toplumun demokratik değerler üretmedeki gücünün azalması durumunda müzakereci demokrasinin önündeki engeller belirginleşir. Müzakere sürecine girecek görüşlerin taşıyıcısı sivil toplumdur. Bkz. Sen (1996: 6) ve Tosun (2005: 129).

2.1.3. Sivil İtaatsizlik

Toplumun, siyasal karar almada etkin hale gelebilmesi sürecine, sivil toplum devletle olan ilişkisi bağlamında önceki sayfalarda değinilmişti. Devlet politikalarını değerlendirmede, tartışmada ve bu politikalara katkıda bulunmada sivil toplum oynadığı rol üzerinde durulmuştu. İşte tam da bu aşamada, güncel sivil toplumun sivil itaatsizlikle olan bağı da anlam kazanmaktadır. Zira hukuk ve siyasal iktidarın çıkardığı yasalar, sivil toplumun devletle olan ilişkisini belirlemektedir. Sivil toplum ise bu yasaların yerinde olup olmadığını değerlendirme kapasitesine sahiptir. Ancak siyasal iktidarın çıkardığı bazı yasalar ve uygulamalar, kimi zaman sivil toplumun kazanımlarını sınırlandırıcı nitelikte olduğunda sivil toplum, sivil itaatsizlik eylemlerine başvurabilmektedir (Yıldırım, 2003: 137).

21. yüzyılda toplumun devlet ile olan ilişkisi üzerine şekillenen tartışmalarda, devlete karşı direnmenin yöntemlerinden uzaklaşmıştır. Artık tartışmaların odağı, hangi yöntemin hangi siyasal sistemde uygulanabilir olduğuna çevrilmiştir. Aynı zamanda bu yöntemin ahlaki-siyasi açıdan meşru ve zorunlu olması önem arz etmektedir. Ayrıca bu yöntemlerin uygulanabilirliğini anayasanın yanında anayasal pratikler de belirler ve bu pratikler anayasada yazılı olandan farklı olabilmektedir (Saner, 2013: 165). Sivil itaatsizlik eylemlerinin hangi sistemlerde ve neyi argüman olarak ortaya çıktığı, bu fikir etrafında şekillenmektedir.

Sivil itaatsizlik kavramının kuramsal temelleri incelendiğinde, 1849 yılına kadar geri gidilmektedir. Günümüzde sivil toplumun teorik esaslarından birisini teşkil eden sivil itaatsizlik kavramı, bu yılda ilk kez Henry David Thoreau tarafından kullanılmıştır. Devletin ortadan kalkması değil, daha iyi bir devlet yönetimi için her insanın nasıl bir hükümete saygı duyacağını söylemesi gerektiğini ve bu yol ile en iyi devlet iktidarına ulaşabileceğini söyleyen Thoreau (1849) sivil itaatsizliğe vurgu yapmıştır.

Günümüzde sivil itaatsizlik, Thoreau'nun da altını çizdiği gibi, toplumun daha iyi bir hükümete nasıl ulaşabileceği üzerine tartışabilmesi anlamını bünyesinde barındırır. Adaletin belirli bir ölçüde de olsa hüküm sürdüğü demokratik bir sistemde ortaya çıkabilen haksılıklara karşı, hukuk yolunun tükendiği noktada ortak bir adalaet

anlayışıyla ortaya çıkabilen yasadışı politik bir eylemdir (Thoreau, 2013: 30; Coşar, 2013: 10).

Demokrasilerde sivil itaatsizlik düzeltici bir etkide bulunur. Totaliter rejimlerde ise liderlere ya da partilere göre değişen yasalar ve mutlak doğrular vardır. Farklı fikirlerden ve azınlık haklarından söz etmenin mümkün olmadığı bu tür rejimlerde, sivil itaatsizlik eylemleri vuku bulamaz. Ancak totaliter olmayıp demokratik olarak da nitelendirilemeyecek olan bir rejimde sivil itaatsizlik eylemleri, sonuçları net olmasa da meydana gelebilir. Zira bu tür devletlerin anayasalarında temel haklara rastlanır ve bu haklar protestolar için referans olabilir. Ek olarak toplumda kamu vicdanı vardır ve bu ortak adalet duygusunun devlet nezdinde belirli bir önemi olma ihtimali mevcuttur (Coşar, 2013: 22-24). Yine de altını çizmekte fayda vardır ki sivil itaatsizlik eyleminin dönüştürücü ve geliştirici etkide bulunmasının en net şartlarından biri, bu eylemin gerçekleşmekte olduğu sivil toplumun demokratik bir rejim tarafından tanınması ve hatta bu eyleme devlet tarafından alan açılıyor olmasıdır.

Öyle ya da böyle demokrasi geleneğini bir şekilde yaşamış olan toplumlarda meydana gelebilecek olan bazı hukuk dışı uygulamalar, sivil itaatsizlik eylemlerinin önünü açabilmektedir. Ancak bu hukuk dışı uygulamaların giderek ivme kazanması ve kontrolden çıkması, sivil itaatsizlik eylemlerinin önünü tıkar. Örneğin devlet kadrolarında bulunanların, yasallığın sınırlarını aşmaları ya da devletin kendisinin böyle bir çöküş içine girmesi ile temel hak ve özgürlükler yok edilmeye başlanabilmektedir (Saner, 2013: 174, 176). Bu sebeple daha önce de belirtildiği gibi sivil itaatsizliğin, sivil toplumun bir parçası olabilmesi için demokrasinin ve adaletin belirli bir ölçüde varlığını sürdürüyor olması gerekmektedir. Bu ince sınır, demokrasi ile diktatörlük arasındaki ayrımı belirginleştirir.

Yasadışı ancak meşru bir eylem olarak tanımlanan sivil itaatsizlik haklılığını adaletsiz uygulamalardan almakta ve dolayısıyla hukuk devleti fikri ile ters düşmemektedir. Zira hukuk devleti anayasaldır ve temel haklar bireyi devlete karşı korumaktadır. Güçler ayrılığı ilkesiyle yetkiler bölünmüş ve dağıtılmıştır. Devletin fiilleri yasaya bağlanmıştır ve tüm yurttaşlar bu sayede eşit muamale görür. Bir diğer ifade ile tüm yurttaşlara mahkeme yolu açıktır (Ökçesiz, 1994: 96). Daha önce de belirtildiği gibi sivil

itaatsizlik, hukuk devletinin bu idealleriyle ters düşmez ancak bir hukuk normuna aykırılık söz konusudur. Kısacası sivil itaatsizlik hukuka aykırılık değil, tekil bir hukuk kuralına aykırılıktır (Ökçesiz, 1994: 114). Sivil itaatsizlik eyleminin ‘yasadışı fakat meşru’ bir eylem olarak tanımlanması, burada anlam kazanır.

Sivil itaatsizliği kuramsal olarak oluşturan unsurlar değerlendirildiğinde, bütün yasal yollar denedikten sonra girilen bir eylem oluşu ile karşılaşırız. Sivil itaatsizlik yasadışı bir eylem olsa da, felsefi olarak yasadışı örgütlenmeyi savunmaz. Çünkü sivil itaatsizlik eylemcisi anayasal düzene ve devlet yönetimine kökten bir karşı duruş sergilemenin aksine, bunların temel ilkelerinin çiğnenmesine karşı kaygı duyar (Coşar, 2013:10).

Sivil itaatsizlik, anlamlı sayıda yurttaşın ya geleneksel değişiklik yollarının tıkanıp ya da tersine, bir takım değişiklikleri gündemine alan hükümetin yasallığı ve anayasaya uygunluğu ciddi biçimde kuşkulu olan bir politikada ısrar ettiğine inandıkları bir durumda ortaya çıkar (Arendt, 2013: 98).

Siyasal bir duruşla, yasalar ve iktidar uygulamalarıyla ilgili fikir beyanında bulunma hakkına vurgu yapan sivil itaatsizlik eylemi, bu özelliğiyle de güncel sivil toplum kavramının önemli bir temelini oluşturur. Zira düşünce özgürlüğü ve toplanma hakkı sivil toplumun önemli kazanımlarındandır. Bu hakların ihlal edilmesi de sivil itaatsizlik eylemini meşru kılar.

Haksız bulunan yasalara ve iktidar uygulamalarına karşı anlamlı sayıda yurttaşın bir araya gelerek, doğrudan bir karşı çıkışla siyasi bir eylemde bulunmaları, özellikle evrensel karakterdeki etik ve siyasi ilkeleri müdafaa etmeyi hedefler. Eylemler kaba güç kullanılmadan gerçekleştirilir ve protestoya başlamadan önce yapılma tarzıyla birlikte kamuoyuna duyurulur. Bu protestolara katılanlar, uygulanabilecek yaptırımlara başından beri hazırdır (Nişancı, 2013: 211, 212). Yasa karşıtı bir eylem olarak karşımıza çıkan sivil itaatsizlik protestolarına katılanların amacı salt yasanın anayasaya uygunluğunu sınamak olamaz. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse adil olmayan uygulamalara karşı duran sivil itaatsizlik eylemcileri, mahkemelerin kendi fikirlerini onaylamamaları durumunda eylemine son vermez (Rawls, 2013: 58). Tersine

eylemcilerin amacı iktidarı ikna etmek ve adil olmayan yasaların değişmesini sağlamaktır.

Yasadışı olmasına karşın sivil itaatsizlik eylemi gizli değil, aksine alenidir. Yani sivil itaatsizlik eylemcisi kendisini gizlemez ve içerisinde bulunduğu eylemin toplum tarafından algılanabilir özellikte olmasına dikkat eder (Coşar, 2013: 11). Eylemlerini, kamuoyundan gizlenerek devam ettiren sıradan bir suçlu ile yasaya karşı olduğunu aleni bir biçimde kamuoyuna beyan eden sivil itaatsizlik eylemcisi arasında çok büyük bir fark vardır. Zira sivil itaatsizlik eylemcisi yasaya karşı oluşunu şiddet içermeyen bir dille ifade ediyordur ve bunu bireysel değil toplumsal bir duruşla yerine getiriyordur (Arendt, 2013: 99).

Toplum tarafından algılanabilir olması için herkese açık bir söylemle, vicdani ve siyasi duruşun ifade edildiği barışçı bir dille gerçekleştirilir. Bu özelliğiyle de şiddetten özellikle kaçınır. Zira başkalarının özgürlüklerinin kısıtlanmasına sebep olmak, bu eylemin duruşuyla özdeşleşmez. Dolayısıyla sivil itaatsizlik eylemcisi uyarıda bulunur ancak tehditte bulunamaz (Rawls, 2013: 60). Şiddet içeren eylemlere başvurma gibi bir tutum sergilemesi, anayasal düzeni kökten eleştirme gibi bir karaktere sahip olmayan sivil itaatsizliğin karakteriyle bağdaşmaz.

Sivil itaatsizliğin önemli savlarından biri olan şiddetsizliği doğru anlamak için şiddetin ne olduğu üzerine odaklanılır. Zira şiddetsizlik salt şiddetin yokluğu olarak algılanırsa, uyumak gibi sıradan eylemler de şiddetsizlik kisvesi altında değerlendirilirdi. Ancak şiddetsizlik aktif olmayı içinde barındırır. Dolayısıyla şiddetsizliğin karşıt olması gerektiği şiddeti tanımlamak, bu aşamada daha yerinde olacaktır. Örneğin kişinin, bir başkasına karşı fiziksel hasar amacı güttüğü eylemler şiddetin tanımı içerisine girer. Birçok felsefeci psikolojik şiddeti ve mülkiyete karşı şiddeti de bu grubun içerisinde tanımlar. Aynı zamanda sosyal, ekonomik ve politik baskıyı da şiddetin alanı dahilinde değerlendiren düşünürler de mevcuttur (May, 2016: 50-55).

Yasadışı ancak meşru olan sivil itaatsizlik bireysel ahlak ya da dini temellere dayandırılmaz. Toplum anayasayı yorumlarken, siyasal düzenin bazında yer alan ortak adalet anlayışını referans alır. Bu anlayışın ihlal edilmesi toplumun bir kesimini

harekete geçirerek, toplumun geri kalanına ve iktidara yönelik bir seslenişle bu uygulamaları tekrar değerlendirmeleri yönünde telkinde bulunur (Rawls, 2013: 60). Kendisini anayasal düzene bağlı hissederken, bu düzen ile çelişen herhangi bir siyasal tutum karşısında sivil itaatsizlik eylemi toplumsal ahlak ve adalet anlayışının devreye girmesiyle vuku bulur.

Ortak adalet anlayışını referans alan sivil itaatsizlik eylemi bireysel çıkar yoluyla veya toplumun diğer üyelerinin haklarını sekteye uğratacak grup çıkarları vesilesiyle gerçekleştirilemez. Örneklendirilecek olunursa, dini özgürlüklerine zarar verilen bir mezhebin haklarını müdafaa etmek için sivil itaatsizlik eylemi başlatılabilecekken, dini düşünceleri toplumun bütününde benimsetmek için böyle bir edime başvurulamaz (Coşar, 2013: 13). Dolayısıyla bu eylemler ve protestolar, herhangi bir fikri toplumun diğer kesimlerine zorla benimsetmek gibi bir amaç güdemez. Sivil itaatsizlik eyleminin amacı hakları gasbedilen sivil toplumun, ortak adalet anlayışına vurgu yaparak taleplerini dile getirmek ve haklarını savunmaktır.

Haysiyet ve eşitlik şiddetsizliğin altında yatan iki önemli değerdir ve başkalarının haysiyetine saygı duymakla birlikte ötekinin haysiyetini kendininkiyle eşit görmek anlamına gelir. Haysiyet söz konusu olduğunda bireyin diğer bireylerle nasıl ilişkiler kurduğu değerlendirilir. Eşitlikte ise önemli olan her bireyin toplumsal düzendeki yeridir (May, 2016: 135, 136). Kişi, toplumun her üyesiyle eşit derecede haysiyet sahibi olduğunu varsaydığı zaman şiddeti barındırmayan bir eylem içerisinde yer alabilir.

Şiddetsizlik, sivil itaatsizliğin önemli bir ögesidir ancak fiziki güçten faydalanmak durumunda olan sivil itaatsizlikte, genel kabul gören yaklaşımın ölçütü, eylemin karşısında bulunanların ya da üçüncü şahısların fiziki ve psikolojik bütünlüklerinin zarar görmemesidir. Zira sivil itaatsizlik eylemcisinin amacı düşmanlık geliştirmek veya karşıtını ortadan kaldırmak değil, düşmanlığı gidermek ve karşı tarafı ikna etmektir (Coşar, 2013: 12).

Rawls (2013:76)'un da belirttiği gibi sivil itaatsizlik eylemlerini gerçekleştirmenin riskleri mevcuttur. Önceden de belirtildiği gibi eylemci, içerisinde bulunduğu eylemin hukuki sorumluluğunu üstlenir. Büyük olasılıkla bireyler, ikna oldukları sürece

yöneticilerin direktiflerine göre hareket ederler. Dolayısıyla eleştiri oklarını üzerine çekecek olan eylemciler, bu politik sorumluluğu üstlenmeye her zaman hazır olmalıdır. Çünkü birey kendi davranışlarının farkındadır ve davranışlarından sorumludur. Sivil itaatsizlik eylemcisinin farkında ve sorumlu duruşuna yapılan bu vurgu, önceki bölümlerde detaylıca anlatılmış olan toplumsal hareket kuramlarından kaynak hareketliliği teorisinin alt yapısıyla örtüşmektedir. Zira bu teori de bireyi kendi davranışlarının farkında olan ve bu yetisini toplum içinde de kaybetmeyen örgütlenebilir varlık olarak tanımlamaktaydı.

Toplum, eşit bireyler arasındaki işbirliği olarak tanımladığımızda, haksızlığa uğrayanların bu duruma razı olmama istekleri son derece olağan karşılanır. Demokrasilerde sivil itaatsizlik protestoları yasa karşıtı olmasına rağmen, anayasal sistemin devamlılığını sağlayan eylemlerdir. Adaletin korunması amacıyla olan bu direnişler, demokratik toplumlarda ya da adile yakın sistemlerde haksızlıkların giderilmesine önemli katkılarda bulunur (Rawls, 2013: 70).

Sivil itaatsizlik eylemleri bireylerin ve toplumun kendini sorgulayabilmesine vesile olur. Onların sivil toplumun alanı içerisine girmelerini sağlayarak siyasal alana yakınlaştırır ve karar alma sürecinde etkin bir hale ulaştırır. Sivil itaatsizlik eylemlerini özümseyebilen veya kabul edebilen demokrasi, gelişmeye açıktır. Bir diğer ifade ile kendini sorgulayabilen toplumun varlığı, bu varlığa alan açan devlet iktidarı tarafından desteklenmelidir. Protestolara ve direnme eylemlerine devletin ağır cezalarla karşılık vermemesi durumunda sivil itaatsizlik eylemleri demokrasinin bir parçası haline gelir ve sivil toplumun siyasal alanı şekillendirmedeki etkisi hayat bulmuş olur.

2.1.4. Sistem Karşıtı Olmayan Eleştirel Bir Yaklaşım

21. yüzyılın hemen öncesinde yaşanan totaliter rejim tecrübeleri ve refah devleti politikalarının başarısızlığı ile birlikte sivil toplumun anlam ve tanımının değişiklik göstermeye başladığı hususuna daha önceki bölümlerde değinilmişti. Dolayısıyla 20. yüzyılın sonları, 21. yüzyılda devlet-sivil toplum ilişkilerinin yeniden tartışılacağı ve şekilleneceğinin ipuçlarını vermişti. Bu ilişkideki yeni tutum siyasal sürece hakim hale gelen, müzakerenin ve diyalogun hakim olduğu, zaman zaman kendini sivil itaatsizlik

eylemleriyle ifade etme imkanı bulan bir sivil toplum yönünde olmuştur. Bu güncel sivil toplum kavramının kuramsal temellerinden biri de, kapitalizm karşıtı olmaması ancak kapitalist sisteme eleştirel bir dille yaklaşması şeklinde karşımıza çıkıyor.

Güncel sivil toplumun savunuları devlet etkinliğinin en aza indirilmesi ya da tamamen ortadan kalkması üzerine odaklanmaz. Zira dinamik bir sivil toplumun var olabilmesi ve siyasal alanı şekillendirici etkide bulunabilmesi için mevcut sistemin aksaklıklarını dile getirmesi ile beraber devletten bağımsız bir biçimde değer üretebilmesi gereklidir (Kaynar, 2009: 49, 52). Nitekim, günümüzde sivil toplum demokrasinin kazanımlarına sahip çıkarken aynı zamanda onu geliştirmenin vazgeçilmez oluşu üzerine odaklanır.

20 yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlangıcı, birçok ideolojinin dinamik ve etkin politikalar üretememelerine sahne olmuştur. Zira liberalizm devlet etkinliğinin sınırlandırılarak bireyin siyasal sürece katılımını gerçekleştirilmede, sosyalizm ise işçi sınıfının komünizme geçişini sağlamada başarılı olamamışlardır. Dolayısıyla toplumu kendi fikirleri doğrultusunda dönüştürmeye çabalayan düşünce sistemlerinin başarısızlığı; ne iktidarı ele geçirmeye çalışan, ne de sistemin bütününe ilişkin kökten bir değişim talebi olan bir sivil toplum kavramının biçim kazanmasına sebep olmuştur (Kaynar, 2009: 48, 49). Bir diğer ifade ile sivil toplum kavramı atık kapitalizmin ya da sosyalizmin savunuculuğundan uzak durarak, sistemin eksik yanlarının geliştirilmesini sağlamak yönünde bir tavır almıştır.

Sivil toplumun yeniden yapılandırılmasında sivil toplumu burjuvaziyle tanımlayan modelden, devletle toplumu sıkı biçimde birleştiren ya da tamamen ayıran yaklaşımdan ve salt kapitalizm eleştirisi yapılan söylemden uzak durulmuştur. Bu yeni kuram, günümüzde toplumsal hareketlerle hayat bulmuştur (Cohen ve Arato: 2013: 415). Öyle ya da böyle adil veya adile yakın bir sistemin varlığını koruduğu toplumlarda güncel sivil toplum, demokrasinin sekteye uğrama ihtimaline karşı her zaman tetiktedir. Ayrıca demokrasiyi kendine şiar edinmiş toplumlarda da sivil toplumun potansiyeli, siyasal sürece hakim hale gelen toplum aracılığıyla adaletsizliklerin önüne geçilmesinde vesile olacaktır.

Devlet ile birey arasındaki egemenliğin devredilmesine ilişkin tartışmayı aşan güncel sivil toplum, yönetimlerin demokratik bir yapıya ulaşması uğrunda fikirlerin tartışıldığı bir alan açmaktadır. Hedefi hukuk devletinin temel ilkelerini hayata geçirmek olan bu alanın amacı sistemi dönüştürmek değil, demokrasinin hakim olduğu bir yönetimi işaret etmektir.

Teknolojik gelişmeler ve özellikle elektronik haberleşme alanındaki ilerlemeler, bilgiye ulaşmadaki hızın yanı sıra bireyi devletin sınırlılığı fikriyle buluşturmaktadır. Uluslararası toplumla birleşebilen birey, böylelikle evrensel boyutlara ulaşmakta ve sivil toplumu da evrenselleştirmektedir. Sivil toplum, ulus devlet sınırlarını aşmakta olduğundan, toplumlar sürekli olarak birbirleriyle iletişim ve etkileşim halindedir. Dolayısıyla dünyanın herhangi bir yerinde vuku bulan bir gelişme, geçmişe oranla çok daha hızlı bir şekilde dünyanın başka bölgelerini de etkiler hale gelmiştir (Doğan, 2013: 357). Herhangi bir teknoloji, toplumsal hareketlerin belirleyeni olamaz (Castells: 2013: 197) ancak günümüzdeki bu etkileşim, kökten bir kapitalizm eleştirisi yapmayan toplumsal hareketlerin dünyanın farklı bölgelerinde ancak benzer biçimlerde cereyan etmelerini açıklar niteliktedir.

Küresel güç aktörü haline gelmiş olan sivil toplumun yansımaları ortak iyiyi amaç edinen sivil toplum örgütleri, toplumsal hareketler, protesto ve direnme eylemleri ile kendini göstermektedir. Günümüze dek genel kabul görmüş sivil toplum yaklaşımları devlet kontrolü altında olmayan alanlar ya da devletin kendisine belirlediği sınırlar dahilinde hareket eden bir sivil toplumu öngörürken, artık sivil toplum kuramı bu dar çerçeveden kurtarılmıştır. Zira sivil toplum, toplumsal-tarihsel süreçte ulaşılması gereken bir ideal olarak tezahür etmektedir (Demirel, 2013: 3, 5).

Sivil itaatsizliğin önemli koşullarından biri olan belirli ölçülerde adil ve demokratik bir düzenin varlığı ile birlikte bireyin nasıl bir hükümete saygı duyacağını ifade edebilme hakkı burada anlam kazanmaktadır. Mevcut anayasal düzene karşı çıkmayan güncel sivil toplum kavramı, devlet iktidarına karşı saygılıdır ancak hükümetin adaletsiz uygulamalarını eleştirme hakkını bireylere tanır.

Amacı var olan düzeni yıkmak değil düzeni daha yaşanabilir kılmak olan sivil toplum demokrasi, çoğulculuk, gelir adaleti, siyasal katılım, savaş karşıtlığı, daha temiz bir çevre, cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilmesi gibi konularda harekete geçer. Özgürce iletişime giren bireylerden oluşan çağdaş sivil toplum kuramında devlet ve toplum birbirini ötekileştirmez. Ne mevcut düzenin savunuculuğunu yapar, ne de devlet otoritesinin karşısında durur (Demirel, 2013: 82, 83, 86). Bu iki noktadan da uzak durarak eleştirel bir duruşla sistemin eksikliklerinden kaynaklanan adaletsizlikleri dile getirerek çözüm yolları arar.

Bu aşamada güncel sivil toplumun kuramsal temellerinin birbirleriyle ne kadar iç içe olduğu göze çarpar. Zira günümüzde sivil toplum ne devletten tamamen ayrı ne de onunla iç içe geçmiş durumdadır. Devletin kendisine demokratik biçimde ve hukuksal bazda alan açmasıyla ve siyasal sürece hakim hale gelir. Dolayısıyla devlet otoritesine karşı saygılıdır ancak tekil haksızlıklara karşı örgütlenebilir. Sistemin geneline husumet beslemeyen bu duruş, sadece demokratik biçimde sisteme dahil olmak ve haksızlıkların ortadan kaldırılması yönünde bir mücadeleye girişmek ister. Bu mücadeleyi sivil itaatsizlik eylemleri ve protestolar aracılığıyla yürüterken, farklı ideolojileri de bir araya getirebilir.

2.2. Kavramsal Temelleri ve Ortaya Çıkış Süreçleriyle Yeni Toplumsal Hareketler

Yeni toplumsal hareketlerin teorik temellerine katkıda bulunmuş olan önceki toplumsal hareket kuramlarına çalışmanın birinci bölümünde ayrıntılarıyla değinilmiştir. 20. yüzyılın başlarında bu önceki teoriler arasında toplumsal hareketlerin psikolojik etkenlere dayandığını ve tepkisel nitelikte olduğunu dile getiren görüşlerin yanı sıra, yine aynı yüzyılın son çeyreğinde bu hareketlerin rasyonel olabileceği düşüncesi ve örgütlenmenin siyasetin bir parçası olduğu savunusu da karşımıza çıkmıştır. Yine sosyal hareketlere sebep olanın kapitalizmin kendisi olduğu düşüncesi ve bu hareketlerin sistemi dönüştürücü nitelikteki etkisi üzerinde duran teorik yaklaşım da ses getirmiştir. Bundan farklı olarak toplumsal hareketlerin kültürel ve kimliksel çatışmalar ekseninde

ilerlediği ile birlikte iktidarı ele geçirme amacının bulunmadığı savunusu da kuramsal alt yapıda yerini almıştı.

20. yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılda argümanlarını geliştiren yeni toplumsal hareket kuramı, kendisinden önceki kuramlardan aldığı mirasa ek olarak aktörleri, hedefleri ve hareket biçimleri ile önemli bir farklılık sergiliyor. Ayrıca yeni toplumsal hareketler, 21. yüzyıla damgasını vuran ve sivil toplumun potansiyelini uygulamaya dönüştüren protestolar ve sivil itaatsizlik eylemleri ile karşımıza çıkıyor. Bu sebeple, çalışmanın son bölümünde örneklendirilecek olan yeni toplumsal hareketlerin, kuramsal ve kavramsal hatlarına bu aşamada değinmek gerekmektedir.

2.2.1. Eskiden Yeniye Düşünsel Miras

Hiçbir sosyal oluşum ortaya çıktığı toplumdaki, yönetim biçiminden, iktisadi durumdan ve kültürden bağımsız değildir. Dolayısıyla teorisyenler tüm bu etkileri göz önünde bulundurarak toplumsal değişimleri anlamlandırmaya ve tanımlamaya çalışırlar. İçinde bulunulan bu ortam ile beraber aynı zamanda tüm kuramlar, kendisinden önce gelenlerin fikir ve savlarını bazen tamamen zıt, bazen paralel biçimde geliştirerek ilerler. Yeni toplumsal hareketlerin, adı üzerinde “yeni” olarak tanımlanıyor olsa da, teorik olarak öncüllerinden etkilenmemiş olması bu sebeple düşünülemez.

Yeni toplumsal hareketler terimi, genel olarak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan hareketler için kullanılmaya başlanmıştır. Bu örgütlenmelerin yeni olarak tanımlanmasının başlıca nedenlerinden biri, işçi hareketlerinin oluşum şekillerinden ayrı tutulmak istenmesidir. Zira bu hareketlerin savunduğu hususlar salt 20. yüzyıla özgü değildir. Yeni sıfatı ayrıca bu hareketlerin, güncel siyasal ve toplumsal ilişkilere örnek teşkil etmesini de ifade etmektedir (Lelandais, 2009: 68).

Yeni toplumsal hareketler teorisine az da olsa katkıda bulunmuş olan kaynak hareketliliği kuramı, kaynakların kullanımı üzerinde talepkar olan rasyonel bireylerin bilinçli ve örgütlü bir biçimde bir araya geldiklerini savunmuştur. Bu doğrultuda kaynak hareketliliği teorisinden etkilenen yeni toplumsal hareketler için de birey rasyoneldir ve örgütlenerek fikirlerini ifade eder. Ancak güncel toplumsal hareketler, faydacılığın ve

siyasal pazarlığın daraltıcı etkisinden uzaktır. Bu aşamada kaynak hareketliliğinden ayrılan yeni sosyal hareketler için günümüzde örgütlenme mantığı, kolektif birlikteliğin stratejik ve araçsal rasyonelliğinden çok daha fazlasını gerekli kılar (Cohen ve Arato, 2013: 457).

Kolektif eylemin değerine vurgu yapan kaynak hareketliliği kuramı gibi yeni toplumsal hareketler kuramı da kolektif kimliğin önemini dile getirerek, kimliğin, zihniyetin ve davranış kalıplarının siyasal alanda oynadıkları role dikkat çeker (Çetinkaya, 2015b: 39).

Teorik olarak güncel sosyal hareketlerin devlet politikasını ve ekonomik yapıları etkileme çabaları göz önünde bulundurulduğunda, kaynak hareketliliği kuramının yeni toplumsal hareketler kuramına yaptığı etki kolaylıkla görülebilmektedir (Cohen ve Arato, 2013: 469). Ancak yeni toplumsal hareketler, kaynak hareketliliği kuramının göz ardı ettiği boyutları özellikle merkeze yerleştirir. Zira kültürel, toplumsal ve siyasal boyut güncel hareketlere yön vermede oldukça önemli bir öneme sahiptir.

Yeni toplumsal hareket teorisyenlerinin çoğu, içinde bulunduğumuz çağda sınıf mücadelelerinin sona erdiğini belirtmenin yanında; yeni hareketlerin çok daha zengin bir içeriğe ve talebe sahip olduğunu, daha demokratik ve katılıma açık bulunduğunu dile getirmektedirler. Ancak yeni toplumsal hareketlerin bazı özelliklerinin; konuları, araçları ve taktikleri bakımından önceki hareketlerden miras kaldığı da belirtilmektedir. Örneğin işçi hareketleri de salt iktisadi çıkar peşinde koşmayan, farklı kimlikleri bir araya getirebilen oluşumlardı. Çalışma saatleri, eğitim, düşünce özgürlüğü, oy hakkı gibi konulara da odaklanmış olan işçi hareketleri göz önünde bulundurulduğunda (Çetinkaya, 2015b: 45-48), yeni toplumsal hareketlerin, geçtiğimiz yüzyıllardaki hareketlerden ekilendiği göz ardı edilemez. Bu durumda süreklilik teorsinin, yeni toplumsal hareketleri kuramsal olarak açıklamadaki etkisini vurgulamak gerekir.

Süreklilik teorisine göre toplumsal hareketlerin odaklandığı konular ve talepleri, yeni toplumsal hareketlerde karşılığını bulurken, günümüzde maddi anlamda sınıfın ortadan kalktığı, bir diğer ifade ile sınıfı meydana getiren maddi alt yapı, teknoloji, üretim biçimi, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin köklü bir değişime uğradığı düşüncesi

belirmeye başlamıştır. Ayrıca kitlelerin artık kendilerini sınıfsal olarak ifade etmedikleri ve dolayısıyla sınıf vurgusu yapan siyasal düşüncelerin artık toplumsal bir karşılığı olmayacağı iddiası baş göstermiştir (Çetinkaya, 2015b: 50). Dolayısıyla sınıf mücadelesinin devamlılığı, güncel oluşumlarda karşılık bulamamaya başlamıştır.

Kapitalizmin bazı uygulamalarını eleştiren günümüzün toplumsal hareketlerinin, işçi hareketlerinden farkı ve süreklilik teorisinden kopuşu bu aşamada gerçekleşir.²² Zira yeni sosyal hareketler kökten bir kapitalizm eleştirisi yapmaz ve iktidarı ele geçirme amacıyla değildir. Ancak ekonominin ve sosyal hayatın giderek merkezine yerleşmiş olan kapitalizmin kritiği, bu hareketlere yön verici etki yaratmaktadır.

Sistemin değişmesi ve dönüşmesi gibi devrimci bir dilden uzak olan yeni toplumsal hareketler teorisi için bu argümanların yerini demokrasi savunusu almıştır (Touraine, 2016: 44). Dolayısıyla yeni toplumsal hareketler teorisi; sınıf mücadelesinin kitlesel hale geleceği fikrini savunan, kapitalizmin kökten bir eleştirisini yapan ve ana amacın iktidarı ele geçirmek olduğunu söyleyen süreklilik teorisinden ayrılmaktadır.

Yeni hareketlerin temel rolünün kimliğin kurgulanması olduğu fikri ve farklılık politikalarının yükselişe geçişi göz önünde bulundurulduğunda²³, kopuş teorisinin yeni sosyal hareketlere yapmış olduğu kuramsal katkı ile karşılaşyoruz. Zira yeni paradigma, hareketlerin çıkış noktası olarak kültürel ve kimliksel çatışmaları işaret etmektedir (Offe, 2016: 56, 57). Dolayısıyla kopuş teorisinin, sınıfı meydana getiren bileşenlerdeki değişime ve sınıfın maddi anlamda eski önemini yitirmiş oluşuna yaptığı vurgu yeni kurama oldukça büyük katkı sağlamıştır.

Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi kopuş teorisini; bireyin toplum içindeki yerine, kültür ve kimlik politikalarının toplumsal hareketleri hayata geçiren unsurlardan biri oluşuna odaklanması ile yeni paradigmayı derinden etkilemiştir. Aynı zamanda kopuş teorisini, yeni sosyal hareketler teorisinde olduğu gibi bu oluşumların demokrasinin gelişmesi adına gerçekleştiğini belirtmiştir. Ancak kopuş teorisini, toplumsal hareketlerin

²² Post-Marksist düşünürler, kolektif eylemdeki bilincin, ideolojinin ve toplumsal mücadelenin toplumsal hareketlerdeki öneminin son derece farkındadırlar. Ancak yine de yapısal çelişkilerin ve ekonomik sınıfların günümüzde kolektif kimliği belirlemedeki etkisinin zayıfladığının ayrıca altını çizerler. Bkz. Cohen ve Arato (2013: 457).

²³ Kimlik ve farklılık politikalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Çayır (2016: 24-27).

siyasal alanı etkilemedeki rolüne yeterince yer vermemesi ile yeni kuramdan ayrı düşmektedir. Bir diğer ifade ile yeni toplumsal hareketler kuramı, sivil toplumu siyasal alan ile buluşturmuş ve bu güncel hareketlerin siyasal alanı şekillendirme gücüne odaklanmıştır. Bu duruşuyla yeni paradigma; kaynak hareketliliği, süreklilik ve kopuş teorilerinden düşünsel bazda mirasa sahiptir ancak bu teorilerden salt biri yeni toplumsal hareket örneklerini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Çok daha geniş bir perspektife sahip durumda olan yeni teori, ileride örnekleriyle de ortaya konulacağı gibi güncel sivil toplumun alanı içinde yer alan sosyal hareketlerin öğelerini karşılayabilmektedir.

2.2.2. Yeni Toplumsal Hareketlerin Öğeleri, Aktörleri, Hedefleri ve Hareket Biçimleri

Sivil toplum tartışmalarını günümüzde yeniden şekillenmesi Keane (2004b: 21)'nin de belirttiği gibi yeni toplumsal hareketlerin doğuşuyla ilintilidir. Yeni kolektif eylem şekillerinde meydana gelen gelişmelerle yurttaşlık hakları, feminizm, barış hareketleri ve ekoloji ile ilgili oluşumlarla kendini göstermiştir. Dolayısıyla toplumsal hareketler farklı kimlikler üzerinde şekillenmekle birlikte, çeşitli özgürlük taleplerini de dile getiriyor oluşuyla göze çarpar.

Yeni sosyal hareketlerin sınıf hareketinden kopuş mu yoksa yeni bir formun oluşumu mu olduğu üzerine sıklıkla tartışılmıştır. Ancak sistemin aksaklıklarının hayatın her alanına yansımalarıyla birlikte günümüzde toplumsal hareketler, muhalefete yeni bir biçim vermektedir. Talepler, belirgin önermelere atıf yapmadan direkt eylem yoluyla ifade edilir hale gelmiştir. Güncel sisteme karşı şüpheli ve eleştirel tutumdaki bireyler, hayatlarına müdahil olan güçlere karşı kendilerini savunma yönelimi içindeler. İletişim kanallarındaki çeşitliliğin de artmasıyla birlikte daha hızlı biçimde örgütlenebilen bireyler, eylem ve protestolar vasıtasıyla taleplerini dile getirmeye başladılar (Yıldırım, 2012: 238).

Yeni toplumsal hareketler, muhalefet diline yeni bir boyut kazandırır ancak argümanlarını sınıf temeli üzerinde şekillendirmez. Yine de bu hareketler sınıf olgusundan tamamen ayrıştıramaz. Kimlik ve kültür üzerinden açıklanmakta olan

sosyal hareketler tarihsellik, kültür, kimlik, bilgi ve ahlak üzerindeki hakimiyeti ile tanımlanabilen bir sosyal sınıfın hareketidir (Touraine, 2016: 46). Diğer bir ifade ile yeni toplumsal hareketlerin aktörleri katı bir sınır ile belirlenmemektedir. Dolayısıyla bu aktörler fikirlerini demokrasi üzerinden şekillendirerek sistemin aksayan yönlerine eleştiri getirebilmekte olan sosyal sınıflardır.

Sınırları net bir çerçeve ile çizilemeyen bu sosyal grubun ayırt edici özelliği, modern toplumun eğitim ve bilgi gerektiren alanlarda görev üstleniyor olmalarıdır. Nüfus içindeki alanı sürekli genişlemekte olan bu grup üyeleri işveren konumunda değiller ancak birikimleri sayesinde daha fazla sorumluluk alarak kararlara yön verebilmekteler (Keyder, 2013: 1). Kendi potansiyellerinin farkında olan bu aktörler, sahip oldukları vasıflar sayesinde siyasal alana etkide bulunabilmekteler.

Öğrenci hareketlerinin, ırkçılık karşıtı oluşumların ve çevre hareketlerinin de aralarında bulunduğu yeni toplumsal hareketler, hiyerarşik olmayan şekilde örgütlenmektedirler. Genel olarak tepki gösterdikleri konular, belirli bir grubun çıkarlarını savunmanın ötesine geçerek, küresel düzeyde evrensel konuların ifadesini sağlar. Zira günümüzdeki iletişim ağları tarihteki en hızlı ve en etkileşime dayalı iletişim araçlarıdır. Bireyler arasındaki iletişimin nitelikleri, toplumsal hareketin örgütlenme özelliklerini belirler. İletişim, etkileşime açık olduğu ve kendi kendini yapılandırdığı sürece örgütlenme de o kadar az hiyerarşik ve katılıma açık olur. Ayrıca güncel hareketler ahlaki bir sorumluluğu da barındırır. Bu sorumluluğa ek olarak bürokratik yapılardan ve siyasi figürlerle pazarlıktan uzak olmaları ile sivil toplumun alanı içerisinde kendilerine yer bulurlar (Lelandais, 2009: 68; Castells: 2013: 27, 28).

Güncel hareketlerin konuları ve hedeflerinin (feminizmden çevreye kadar), toplumsal kimlik sorunlarını konumlandırarak, mevcut normları müdafaa edecek ya da yorumlayıp eleştirecek düzeyde toplumla ve siyasal olanla ilişkisi vardır. Kendi içerisinde bu mantığı oturtan toplumsal hareketlerin temelinde sivil toplumun savunusu, demokratikleşme ve böylece siyasal alana katılımın mücadelesi bulunur (Cohen ve Arato, 2013: 468).

Yeni toplumsal hareketler tabandan gelen oluşumlara yer açmanın yanı sıra siyasal partilere ve devlet otoritesine karşı şüphe ile yaklaşır. Dolayısıyla iktidar ilişkilerinin dağılımını ve iktidarın meşruluğunu sorgulama eğilimindedir. Ek olarak yaşam tarzına ve gündelik sorunlara ilişkin fikir beyanında bulunurlar. Bu aşamada güncel toplumsal hareketlerin siyasiliğini sorgulayan düşüncelerle karşılaşılrsa da, iktidar uygulamalarına eleştirel bir duruşla yaklaşması, bireyin devletle olan ilişkilerine yeni bir boyut kazandırması ve demokratikleşme talepleri gibi özellikleriyle bu hareketler, siyasal alanın içerisinde yer almaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki daha bağımsız bir eylem alanına sahip olan toplumsal hareketler, herhangi bir siyasi parti ideolojisi altında şekillenmezler ve amaçları devlet iktidarını ele geçirip dönüştürmek olamaz (Keane, 2004b: 21, 22).

2000’li yıllarda işçi hareketlerinin yerini demokrasi hedefiyle şekillenen, kültürel ve kimliksel temelli muhalif hareketler almıştır. Zira günümüzde işçi hareketleri ve sendikalar varlıklarını ve bir ölçüde etkilerini korumaya devam ederken, manevra alanlarının gittikçe daralmaya başladığı kabul edilmektedir (Lelandais, 2009: 84). Aksine güncel hareketler, temsil ve etki gücü bakımından çok daha geniş bir alana sahiptir. Toplumun farklı kesimlerini bir araya getirebilmesi ile beraber kültürel, kimliksel ve yönetsel konulara dair kolektif olarak fikirler üretebilmesi sayesinde toplumsal hareketler, güncel sivil toplumda yer alarak siyasal olana dair taleplerini dile getirirler.

Kimliksel, kültürel ve yönetsel konularda fikir alışverişine doğrudan katılacak olan kolektif aktör, ilerleyen dönemlerde oluşabilecek kazanımları ve kayıpları sahiplenecek olan özneyi oluşturur. Bu kolektif özne kimlik oluşturduğunda ve siyasal anlamda tanındığında, toplumsal hareketler stratejik bir duruşa sahip olmaya başlar. Toplumun farklı kesimleri çevrecilik, demokrasi, ifade özgürlüğü gibi konular etrafında bir araya gelebilir ve sivil toplum vasıtasıyla siyasal alanı hedef alır (Cohen ve Arato, 2013: 497, 499).

Yeni toplumsal hareketlerin çok farklı temalar üzerine odaklanabilmesi şu şekilde açıklanabilir:

Bu dağınık ve birbiriyle ilgisiz gibi görünen konular belirli değerler çerçevesinde ortak bir kökene sahiptir. Bu değerler kendi içlerinde “yeni” değildir fakat yeni sosyal hareketler içinde farklı bir önem ve aciliyet kazanmışlardır. Bu değerler arasında en önemlileri özerklik, kimlik ve manipülasyona, kontrole, bağımlılığa, bürokratikleşmeye, düzenlemeye vs. karşı muhalefet etmedir (Offe, 2016: 58).

Çok sayıda farklı muhalif düşünceleri dile getiren toplumsal hareketler, farklı amaç ve çıkarların bir araya geldiği alanlar yaratmaktadır. Bu haliyle uzun vadeli birlikteliklerin yerini alan sosyal hareketler, ulusal sınırları aşmıştır. Kısa vadeli olarak tanımlanan ve küresel düzeyde etki gösteren bu örgütlenmeler, uzun vadeli olarak bu tür ittifakların kurulabilirliğini kanıtlaması açısından önemlidir (Dirlik, 2015: 80).

Güncel toplumsal hareketlerin önceki örgütlenmelerden almış olduğu mirasın etkisinin yanı sıra, geçtiğimiz yüzyıldaki oluşumlarla büyük oranda farklılık gösterdiği birçok düşünce tarafından kabul edilmektedir. Bu değişim sürecinde özellikle küreselleşmenin tesirinin altı çizilmektedir. Günümüzde uluslararası alanda önem kazanmakta olan farklı sorunların küresel düzeyde çözülmesi beklentisiyle karşılaşmaktayız. Ek olarak toplumsal risk faktörlerinin ulusal olduğu kadar ulusötesi düzleme de kayması, toplumsal hareketlerin değişim süreçlerine yansımaktadır (Lelandais, 2009: 84). Dünyanın herhangi bir bölgesinde karşılaşılan bir sorun, diğer bölgelerde de ses getirmeye başlamıştır. Dolayısıyla yaşanan sosyal hareketler arasındaki etkileşim, geçtiğimiz yüzyıla oranla hızını artırarak devam etmektedir.

Önceki toplumsal hareketlerle kıyaslandığında çok daha esnek bir yapılanmaya sahip olduğu görülen güncel oluşumlar, kısa zamanda etkin hale gelebilmektedir. Yeni iletişim teknolojilerine, örgütlenme aşamalarında çok daha fazla başvuruluyor oluşu yeni sosyal hareketlere hız kazandırır (Lelandais, 2009: 85).

Yeni toplumsal hareketler örgütlenme aşamasında içsel ve dışsal hareket biçimlerinden faydalanır. Bireylerin kitle haline gelirken birlikte hareket etmeleri içsel, dış dünyaya karşı duruşları ise dışsal hareket biçimi olarak karşımıza çıkar. İçsel harekette bireylerin kolektif aktör olmaları katılım ve gönüllülük temelinde gerçekleşirken oldukça informal, eşitlikçi, devamlılığı olmayan ve ortama bağlı biçimde ilerler. Kamusal ve özel roller kaynaşır. Üyelik ve liderlik gibi roller arasında sınır kaybolur ya da geçirgenlik kazanır. Dolayısıyla yeni toplumsal hareketlere katılım gösteren bireyler

arasında lider-üye gibi bir ayrım yoktur. Dışsal hareket biçimi ise protesto, gösteri ve eylemler ile kolektif aktörün sesini kamuya duyurmasını kapsar (Offe, 2016: 58).

Genellikle tek bir konuya odaklanmaları ve esnek bir yapıya sahip olmalarına güncel sosyal hareketler öncekilerden ayrılırken, çoğulculuk ve farklılık kavramlarını da öne çıkarmaktadır. Şiddet yerine uzlaşmaya dayanmaları (Çoban, 2009: 27), sivil itaatsizlik eylemlerinin de çok önemli bir duruşu olan şiddetsizlik ögesiyle de benzeşmektedir.

Günümüzde kolektif aktör olarak karşımıza çıkan yeni toplumsal hareketler, sistemin işleyişine dair eleştirel bir tavır takınmaktadırlar. Bu duruşu ile sistemin eksiklerini dile getiren ve demokrasinin önündeki engellere dikkat çeken bu hareketler; bu doğrultudaki taleplerini protestolarla ve sivil itaatsizlik eylemleriyle dile getirirken siyasal alanı etkilemektedirler.

2.2.3. Yeni Toplumsal Hareketlerin Güncel Sivil Toplum ile İlişkisi

Siyasal alanı şekillendirmedeki etkisi ile güncel sivil toplum kavramının alanı içerisinde karşımıza çıkan sosyal hareketlerin yeniden ivme kazanması ve gündemde olmasında, hem hükümetlerin hem de muhalefet partilerinin güven kaybetmesinin rolü büyüktür. Zira zaman zaman hükümetler yönetmekle yükümlü oldukları toplumların menfaatini düşünmeden hareket edebilmekte, diğer siyasi partiler de toplumun fikir ve taleplerini karşılayacak politikalar üretmeyebilmektedir (Dirlik, 2015: 77). Kendisini herhangi bir siyasi parti ideolojisi altında ifade edemeyen bireyler, siyasal alanı şekillendirmedeki kabiliyetlerini sivil toplumun alanı içerisinde sergilemeye başlarlar. Bireylerin bu güncel siyasal gücü de, sivil toplumun alanına girmiş olan toplumsal hareketler vasıtasıyla hayat bulur.

Toplumsal hareketlerin siyasi görevi toplumun protestolar, birlikler ve örgütler aracılığıyla nüfuzunu artırmaktır. Ayrıca kimlikler, demokratikleşmiş kurumlar, eşitlik gibi sivil toplum kazanımlarının varlığını ve devamlılığını savunmaktır. Katılımı ve örgütlenmeyi hedeflemesi yönüyle bu hareketler, sivil toplumun güncel alanı içerisine girer (Cohen ve Arato, 2013: 496).

Dünya genelinde geniş kitlelerce verilen tepkiler devlet otoritesine, hükümet uygulamalarına ve siyasi partilerin söylemlerine yönelik kuşkuyu derinleştirmektedir (Dirlik, 2015: 78). Kendisini bu oluşumlar çerçevesinde ifade etme olanağı bulamayan toplum, siyasal alana dahil olma yolundaki eğilimini, sivil toplum alanı içerisinde pratiğe dönüştürür. Sivil itaatsizlik eylemleri, örgütlenme ve protestolar vasıtasıyla hem hükümet politikalarına hem de muhalefet diline katkıda bulunur.

Sivil toplum alanı içerisindeki sosyal hareketler sadece siyasi çıkarların ya da muhalefetin dışı vurumu olmaları bakımından değil, siyasi katılım adına da önemli bir yöntem haline gelmiştir. Siyasal süreçte giderek kenara itilen kitleler, kendilerini savunmak ve demokratik yollarla ifade hakkını kullanmak için protestolar yoluyla sivil toplumun alanı içerisinde yer alırlar. Böylelikle hem siyasi boşluğu doldururlar hem de kendisinin bilincinde olan bir ideolojik esnekliği de yansıtırlar. Bu örgütsel ve ideolojik esneklik, toplumsal hareketlerin günümüzün sosyal ve siyasal ihtiyaçlarına uygun düşmesini sağlarken (Dirlik, 2015: 79), aynı zamanda güncel sivil toplumun kuramsal alanı içerisinde yer almalarına yol açıyor.

Sivil toplumu siyasal alana entegre eden yeni toplumsal hareketler, kontrolden ve müdahaleden bağımsız bir sivil toplumun inşasına katkıda bulunur (Offe, 2016: 50). Ancak bu durum, liberalizmin arkasında durduğu devlet müdahalesinin en aza indirilmesi savunusunu akla getirmemelidir. Güncel sivil toplum kuramı devlet etkinliğinin sınırlandırılması ya da işçi sınıfının egemenliği fikrinden öteye geçmiştir. Zira Offe (2016: 55), bu hareketlerin liberal teorinin iki uçlu algılayışı perpektifine yerleştiremeyeceğini söyler. Liberalizm tüm hareketleri “özel” ya da “kamusal” şeklinde kategorize ederken, yeni hareketler üçüncü bir ara kategoriye oturtulmaktadır. Bu kategoriye Offe, ‘kurumsal olmayan siyaset alanı’ olarak tanımlar.

Yeni toplumsal hareketler teorisyenlerinden olan Touraine, toplumsal hayatın merkezi bir çatışma etrafında örgütlendiğini söyler. Sosyal çatışmayı beklenmedik bir durum olmanın aksine toplumun kendini üretebilmesinde bir vesile olarak tanımlar. Sosyal hareketler, kültürel alanı hedef alan ve toplumsal düzlemde çatışmacı davranış biçimleri olarak sivil toplumu genişletirler (Çayır, 2016: 21). Touraine, toplumun kültürel ve yapısal boyutlarına dair detaylı bir kuram sunar. Bu kuram güncel toplumun yapısal ve

kültürel boyutları üzerine kimlik inşası süreçlerinin ve siyasal alanın şekillendirilmesinin analizini yapar. Kolektif eylemin toplumsal boyutuna odaklanırken sivil toplum kavramını canlandırır ve sivil toplumun güncel sosyal hareketlerin hem sahası hem de hedefi olduğunu belirtir (Cohen ve Arato, 2013: 459).

Gönüllü biçimde örgütlenerek bir araya gelen bireyler, yeni toplumsal hareketlerin protestolar vasıtasıyla kolektif aktörünü oluşturur. Bu kitlenin savunduğu fikirler ya da talepler dile getirilirken, amaç kamuoyunun dikkatini çekmektir. Protestocular genellikle tek bir amaç için bir araya gelen, kapitalizmi direkt olarak hedef almayan ve inanç çeşitliliğine fırsat tanıyan kitlelerdir (Offe, 2016: 59).

Toplumsal hareketlerin sivil toplumdaki başarısı, amaçlarına ulaşması ya da hareketin devamlılığı ile değil; siyasal alandaki değerlerin ve kurumların demokratikleşmesi açısından değerlendirilmelidir. Bu durum, herhangi bir toplumsal hareketi kalıcı hale getirmez ancak toplumsal hareket mantığını, sivil toplumun olağan bir bileşeni olarak güvence altına alır (Cohen ve Arato, 2013: 502).

Adaletin ve demokrasinin belirli bir ölçüde de olsa varlığını koruduğu toplumlarda, kurumsallaşmış olan haklar, güncel toplumsal hareketlerin dayanak noktası olarak karşımıza çıkar. Siyasi alanı şekillendirmede sivil toplumun etkisini hatırladığımızda, nüfuz gücünü elinde bulunduran hareketlerin hem köktencilikten hem de seçkencilikten kurtulmanın aracı haline geliyor oluşu bu aşamada önem kazanır. Zira toplumsal hareketlerin siyaseti etkilemeyi başarmalarındaki önemli araçlardan birinin sivil itaatsizlik eylemleri olduğunu belirtmekte fayda vardır (Cohen ve Arato, 2013: 503). Bu aşamada tüm bu unsurların birbirleriyle ne kadar iç içe olduğu göze çarpmaktadır. Siyasal alanı şekillendirmedeki gücüne dikkat çekilen sivil toplumun güncel alanı, sivil itaatsizlik eylemlerine ve dolayısıyla yeni toplumsal hareketlere yer açmaktadır. Bir diğer deyişle yeni toplumsal hareketler, güncel sivil toplumun kuramsal temellerinde de yer alan sivil itaatsizlik eylemlerini ve protestoları bünyesinde barındırarak siyasal süreci şekillendirmeye devam etmektedir.

3. BÖLÜM

21. YÜZYILDA DÜNYA GENELİNDE YAŞANMIŞ TOPLUMSAL HAREKET ÖRNEKLERİ

Antik Yunan'dan beri siyasal düşüncelerin ve kuramların ana tartışma konularından biri olan sivil toplum, günümüzde siyasal olanı şekillendirmedeki gücünü toplumsal hareketler ile hayata geçirmektedir. Siyasal düşünceler tarihi yakından incelendiğinde sivil toplumun önce siyasal toplumla özdeş biçimde ele alındığı görülmüştür. Antik Yunan, Roma ve Ortaçağ tarihi boyunca mevcudiyetini koruyan bu durum, her ne kadar bu tarihlerde siyasal toplumla kastedilen alan devlet olsa da, günümüzde farklı biçimde evrilmiştir. Zira yeni toplumsal hareketlere olanak tanıyan güncel sivil toplum alanı, kavramsal olarak siyasal alandan ayrı bir konuma sahiptir. Ancak güncel sivil toplumun ve toplumsal hareketlerin asıl hedefi siyasal alana yön vermektir.

Keza siyasal düşünceler tarihi boyunca, çalışmanın ilk bölümünde belirtildiği gibi, sivil toplumun potansiyeline vurgu yapılmaya devam edilmiş ve rasyonel bir varlık olan insanın örgütlenme güdüsünün altı çizilmiştir. Toplum sözleşmesi düşünürleri bu katkılar ile yeni toplumsal hareketlerin kuramsal yapı taşlarına etkide bulunmuştur.

18. yüzyıl ve sonrasında ideolojik yaklaşımlarla ele alınan sivil toplum kavramı, devlet gücünün denetimini sağlamak ya da işçi sınıfının egemenliği için mücadelecî gücü başlatmak gibi düşünceler bütününe temelinde yer almıştır. Başka bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, günümüz sivil toplumunun ve toplumsal hareketlerinin değiştirici ve etkin gücüne yapılan vurgu her zaman varlığını hissettirmiştir. Siyasal sürece hakim, gönüllülük esasına dayalı, örgütlenen bireylerden oluşan, hedeflerinin demokrasinin gelişmesi olduğu ve sisteme eleştirel bir duruşla yaklaşan bireylerin meydana getirdiği güncel sivil toplum; protestolar, direnişler ve sivil itaatsizlik gibi toplumsal hareketlere alan açar hale gelmiştir.

Yeni toplumsal hareketler farklı kimlikler üzerine şekillenen, sivil toplumun ve demokrasinin savunusunu yapan, sistemin aksak yönlerini eleştiren, iktidara ve muhalefet partilerine kuşku ile yaklaşan özellikler bütününe sahiptir. Kapitalizm karşıtı olmayan ancak sistemi eleştiren bu hareketler çevreden barışa, ekonomiden ifade özgürlüğüne kadar geniş bir tema yelpazesinde siyasal alana etkide bulunmayı hedeflemektedirler.

Sivil toplumun potansiyelini eyleme dönüştüren ve bu özelliğiyle de sivil toplumun alanı içinde yer alan yeni toplumsal hareketlerin kendine has özelliklerini tablo ile gösterebiliriz:

Tablo 1: Yeni Toplumsal Hareket Örneklerini Farklı Kılan Unsurlar

Yeni Toplumsal Hareketler	Güncel sivil toplumun alanı içerisinde yer alma
	Siyasal süreci etkilemeyi hedef alma
	Gönüllülük esasıyla örgütlenme
	Demokratik diyalog alanı oluşturma
	Sivil itaatsizlik eylemleri ve şiddetsizlik
	Demokrasi etrafında şekillenen talepler
	Farklı siyasi görüşleri ve kimlikleri bir araya getirme
	İktidar politikalarını sorgulama ve muhalif bir dile sahip olma
	İktidarı ele geçirme amacı taşımama
	Kapitalizm karşıtı olmama ama sistem eleştirisinde bulunma
	Heterojen aktör yapısı
	Devlet iktidarına saygılı ancak aynı zamanda hükümet politikalarına karşı eleştirel

Tablo 1: Yeni Toplumsal Hareket Örneklerini Farklı Kılan Unsurlar

Sivil toplumun ve toplumsal hareketlerin yukarıda sıralanan kavramsal ve kuramsal özelliklerini hayata geçiren örnekler, 21. yüzyılın başından beri meydana gelmeye devam etmektedir. Bu çalışma için Filipinler, İspanya, ABD, Türkiye ve Hong Kong örnekleri; dünyanın farklı coğrafyalarında meydana gelmeleri, uluslararası basında en

çok ses getiren eylemler arasında yer almaları, birçok araştırmacı tarafından incelenmeleri, çokça ortak özelliğe sahip olmaları ve gerek güncel sivil toplumun, gerekse yeni toplumsal hareketlerin en belirgin niteliklerini yansıtıyor olmaları nedeniyle seçilmiştir. Hem sivil toplum ve sosyal hareketlerin kuramsal temelleri daha iyi anlamlandırmak, hem de potansiyelin pratiğe dönüşmesini görmek adına bölgelerinde vuku bulan yeni toplumsal hareket örneklerini incelemek yerinde olacaktır.

3.1. Estrada İsyanı - Filipinler

Filipinler'in 21. yüzyılın başlangıcındaki siyasal ve toplumsal perspektifini incelemek, Tilly (2015, 174)'nin de altını çizdiği gibi güncel toplumsal hareketlerin yerini açıklığa kavuşturmakta son derece yararlı olacaktır. Her ne kada pek çok araştırmacı Filipinler'in idaresini "oligarşik demokrasi" olarak tanımlamış olsa da seçim politikaları ve parti politikaları varlığını sürdürmektedir (Teehankee, 2006: 154).

Ülkedeki seçimler toprak sahipleri, işadamları ve siyasetçiler arasında rekabete sebep olmaktadır. Siyasi partiler güçlü bir kurumsal yapıya sahip değilken; Senato'da çok sayıda şirket avukatı ve şöhretli şahıslar yer alabilmektedir. Uzun yıllar İspanya'nın ve daha sonra ABD'nin işgali altında yaşayan Filipinler, 1946 yılında bağımsızlığa kavuşmuştur. Yine de bu tarihten günümüze kadar yaşanmış bazı gerilimler ve gerilla mücadeleleri yine ABD'nin desteğiyle bastırılmıştır. Özellikle otoriter bir yönetim halini alan Ferdinand Marcos yönetiminin yıkılması sürecinde, ABD'nin müdahalesi ile ülke genelinde etkili olmaya başlayan komünist partinin varlığı oldukça zayıflamıştır (Democratic Progress Institute, 2013: 11; Tilly, 2015:175).

1986 yılında Marcos'un otoriter yönetiminin sona ermesi sonrasında demokratik kurumların restorasyonu süreci başlamıştır. Adil bir seçim sisteminin başlatılmasıyla başkanlık sistemi ve iki meclisli yasama organı reform hareketlerini hızlandırmış ve yolsuzlukların önlenmesi için mücadeleler ivme kazanmıştır (Teehankee, 2006: 161; Tilly, 2015: 175). Geçmişteki tecrübelerden de etkilenen halk, kendisini "reformist" olarak tanımlayan popülist siyasetçilerden etkilenmiştir. Bu aşamada en dikkat çeken gelişme, ünlü bir sinema oyuncusu olan Joseph Estrada'nın 1998 yılında Filipin Halk Yığınları Partisi adayı olarak devlet başkanlığına seçilmesi olmuştur (Democratic

Progress Institute, 2013: 12). Estrada'nın başkanlığı ile birlikte yaşanan gelişmeler, 21. yüzyıl toplumsal hareketlerinin önemli özelliklerini yansıtacak olan ayaklanmalara zemin hazırlamaya başlamıştır.

Estrada'dan önceki devlet başkanı Fidel Ramos, geniş bir kitleyi arkasına almış olan ve silahlı eylemlerini zaman zaman sürdüren İslamcılarla ve komünist gerillalarla barış anlaşması yapmayı başarabilmiştir. Ancak Estrada yönetimi ile birlikte bu anlaşmalar bozulmuştur. Bu huzursuzluğa ek olarak kimliği belirsiz saldırganlar turistleri, yabancı gazetecileri ve vatandaşları kaçırmaya başlamıştır. Ayrıca başkent Manila'da meydana gelen bombalı saldırılara ek olarak, Estrada'nın yasadışı faaliyetlerden yüksek miktarda rüşvet aldığı iddiasıyla başlayan anayasal kriz; devlet başkanının ardındaki güçlü halk desteğini derinden sarsmıştır (Tilly, 2015: 176).

Sivil itaatsizlik planlarının başlaması, Estrada karşıtı eylemcilerin Senato'ya yürümlerinin engellenmesi, alışveriş merkezinde ve metroda yaşanan patlamalar sonucunda 11 kişinin hayatını kaybetmesi 2000 yılının Aralık ayında meydana gelmiştir. Ocak ayında Senato, miting yasağı kararı aldı fakat protestocular bu karara uymayarak yasa dışı ancak meşru olan sivil itaatsizlik eylemlerini gerçekleştirmişlerdir. Bir gün süreyle ülke genelinde iş bıraktılar ve sokaklarda insan zinciri oluşturmaya devam etmişlerdir (Tilly, 2015: 177).

Rüşvet ve yolsuzluk iddiaları sonucunda Yüce Divan önüne çıkan Estrada'ya senatörlerden oluşan Yüce Divan'ın aklama eğilimiyle yaklaşması üzerine protestolar, 2001 yılının başında Manila sokaklarında vuku bulmaya başlamıştır. Yüz binlerce insan yolsuzluğa karşı seslerini yükseltmişler ve adalet taleplerini dile getirmişlerdir. Bu büyük kitlenin profili öğrencilerden, işçilerden, kültürel ve dini gruplardan oluşmaktadır. Bir sivil itaatsizlik örneği olarak 21. Yüzyılın hemen başlangıcında yaşanan hükümet karşıtı gösteriler, şiddetsizlik ögesini içermektedir. Aynı zamanda toplumun farklı kesimlerini biraraya getirmiş olan bu eylemin dili kapitalizm karşıtı değildir ve farklı politik düşünceleri yansıtabilmektedir (Burton, 2001).

Eylemciler, sivil itaatsizliğin düşüncel esaslarıyla uyum içindeydiler. Bir çağrının ifadesi olan sivil itaatsizlik eylemlerinde şiddetten, özellikle de insanlara karşı şiddetten

kaçınılması gerekliliği ve insana zarar verebilecek bir eylemin, sivil itaatsizliğin çağrı karakteriyle uyum içinde olamayacağı (Rawls, 2013: 60) göz önünde bulundurulduğunda; Estrada İsyanı eylemcilerinin de şiddetten uzak durarak sivil itaatsizliğin bu önemli ögesini yerine getirdikleri anlaşılmaktadır.

Kapitalizm karşıtı bir dil benimsemeyen protestolar bu yönleriyle yeni toplumsal hareketlere örnek yaratmaktadır. Zira yeni toplumsal hareketlerin sosyal tabanı, sınıfsal tabanı aşmaktadır (Johnston ve diğerleri, 2016: 125) ve Estrada İsyanı eylemcileri de yeni toplumsal hareketlerin bu niteliğiyle entegre olmuş durumdadır.

Olayların seyri incelenmeye devam edildiğinde, şiddetten ve sistem karşıtlığından uzak vaziyetteki protestoların daha geniş bir toplumsal tabana yayıldığı görülmektedir. Eylemlerin nabzını düşürmek isteyen devlet başkanı, halkın sesini dikkate alacağını belirtmiştir. Ayrıca Mayıs ayında erken seçim yapma ve kendisinin bu seçime katılmama önerisi halk tarafından gerçekçi bulunmamıştır (Burton, 2001).

Yüce Divan'ın başlangıçta Estrada'nın aleyhine olan mahkeme kararlarını tanımaması üzerine devlet başkanı yardımcısının Estrada'dan bağımsız bir şekilde Sosyal Güvenlik Bakanlığı görevinden istifa etmesi ve diğer muhalif destekler, protestoculara güç kazandırmıştır. İlerleyen tarihlerde Estrada'ya olan destek tamamen ortadan kalkmayacak olsa da, 20 Ocak 2001 tarihinde devlet başkanı istifa etmiş ve hükümet düşmüştür (Tilly, 2015: 176, 179).

Filipinler'in yarım kalmış demokrasisi, toplumsal hareketler için uygun bir alan yaratmıştır. Bu alan içerisinde hayat bulan protestolar, toplumsal hareketleri görünür biçimde kurumsallaştırdır. Yerel özellikleriyle beraber, hedefi ve hareket biçimiyle değerlendirildiğinde küresel bir örnek olarak karşımıza çıkmıştır (Tilly, 2015: 180). Sivil toplumun, çıkarların temsili ve fikirlerin açıklanması için siyasal alana katılımı, siyasi partilerin dışında bir yöntem olarak toplumsal hareketlere alan açması²⁴, Estrada İsyanı'nda hayat bulmuştur. Bireyi siyasallaştıran ve karar alma mekanizmasında daha etkin hale getiren bu örnek, aynı zamanda güncel sivil toplumun örgütlenebilir oluşunu da gözler önüne sermiştir. Zira, bireylerin bir araya gelme yetenekleri, aslında onları

²⁴ Diamond (1994: 7, 8) ve Cohen ve Arato (2013: 499, 500).

toplumsal düzeyde eşit yapan etkenlerden biridir. İletişim kurabilmek, birlikte çalışabilmek, fikir teatisinde bulunmak örgütlenebilmenin bir nevi ödülüdür (Naidoo, 2000: 7). Örgütlenerek bir araya gelen bireyler Filipinler'deki isyanda, önemli bir yeni sosyal hareket örneği sergilemişlerdir.

Kaynak hareketliliği kuramının yeni toplumsal hareket kuramına yapmış olduğu en önemli katkılarında birisine Estrada İsyanı'nda rastlanılmaktadır. Zira kaynak hareketliliği, protestonun ve protestocuların, siyasetin ve toplumun doğal bir parçası olduğu savunusunu dile getirmiştir. Rasyonel bireyler, kendi davranışlarının farkında olan ve sorumluluk alan eylemciler olarak tanımlanır. Protestocular mantıklı hedeflere sahiptir. Bu hedeflere ulaşma doğrultusunda ilerlerken, ellerindeki kaynakları nasıl kullanacaklarını tasavvur edebilecek yeterliliktedirler (Jasper, 2002: 65).

Uzun yıllar boyunca sömürge altında kalmış olan Filipinler'in idaresi 'oligarşik demokrasi' şeklinde tanımlanmaktadır. Otoriter yönetim deneyimleri yaşanan bu ülkede, toplumun demokrasi geleneğine aşinalığı yeterli değildir. Dolayısıyla eylem dağarcığı çok geniş olmayan bir toplumsa sahip olmayan Filipinler'de meydana gelmiş olan Estrada İsyanı, çalışmada incelenen diğer yeni toplumsal hareket örneklerinden farklılık göstermektedir. Ancak yine de 21. yüzyılın hemen başında toplumu siyasallaştıran ve örgütlenebilir sivil toplumu hayata geçiren bir oluşum olarak diğer örneklerle büyük bir benzerliğe sahiptir.

Netice itibariyle 21. yüzyılın hemen başında güncel toplumsal hareket örneği olarak tarihte yerini alan Estrada İsyanı; Tablo 1'de ayrıntılandırılmış olan yeni toplumsal hareket özelliklerinin çoğunu sergilemiştir. Şiddetsizlik ögesiyle, siyasal sürece etkide bulunma hedefiyle, sistem karşıtı olmayan protestocularının hükümet politikalarına ve yolsuzluğa karşı gönüllülük esasıyla bir araya gelmesiyle yeni toplumsal hareketlerin kuramsal özelliklerini yansıtmıştır.

3.2. Öfkeliiler Hareketi - İspanya

Avrupa Birliği'nin en büyük ekonomik güçlerinden biri olan İspanya'da 2008 yılı itibariyle ekonomik krizin etkileri derinleşmeye başlamıştır. Toplum, yaşanan bu krizin

ekonomi ve demokrasi boyutuna odaklanarak hükümet politikalarını sorgulamıştır (Deniz, 2017: 1). Ekonomik kaynakların adaletli biçimde dağılımının nasıl gerçekleşeceği sorunsalı, İspanya yurttaşlarının birleştiği husus olmuştur. İşsizliğin ve vergi oranlarının artması, kamusal harcamaların ise azalması ile birlikte iktisadi eşitsizlik toplum üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu genel hoşnutsuzluk, 2011 yılında özellikle İspanya'nın büyük şehirlerinde halkın protesto eylemleri başlatmasına, bir diğer ifade ile yeni toplumsal hareket örneklerinden birinin yaşanmasına yol açmıştır (Yıldırım, 2013: 199, 200).

İspanya'nın demokrasi tarihi incelendiğinde 1980'li yıllardan itibaren yaşanan toplumsal hareketler deneyimlerinin, 21. yüzyıl yeni toplumsal hareketlerine zemin hazırladığı görülecektir. Zira General Franco diktatörlüğünden ve güçlü devlet denetiminden kurtulan İspanya'da küreselleşme, yabancı düşmanlığı ve neo-faşist uygulamalar karşıtı toplumsal hareket örnekleri yaşanmıştır (Castaneda, 2012: 5). Yeni toplumsal hareketlerin temalarına ve hedeflerine çok yakın olmayan bu deneyimler, yine de toplumun hafızasında yer ederek güncel hareketlere alan yaratmıştır.

Avrupa Birliği genelinde yaşanan Euro krizinin İspanya'da yankılarını bulmasıyla başlayan ekonomik ve siyasal darboğaz sonucunda halkın sokaklara döküldüğü Öfkeli Hareketi (bilinen diğer adıyla '15 M')'nden önceki siyasi duruma bakıldığında, 2004 ve 2008 genel seçimlerini önde tamamlayan partinin Sosyalist İşçi Partisi (PSOE) olduğu görülmektedir. PSOE, özellikle ikinci seçim galibiyetinin ardından "laiklik atılımı" olarak adlandırılan politikalarına hız kazandırmış ve Kilise'nin etkisini azaltma yönünde politikalar izlemiştir. Devletin Kilise'ye yönelik yardımlarının yeniden düzenlenmesi ve zorunlu din derslerinin müfredattan çıkarılması gibi kararlar PSOE'ye olan ilgiyi desteklemiş de olsa, ekonomideki kötü gidişat hükümetin yoğun biçimde eleştirilmesine yol açmıştır (Öğüt, 2015).

Avrupa genelinde yaşanan krizin İspanya'ya yansımaları ve bu kriz karşısında, hükümetin izlediği kemer sıkma politikaları ve işsizlikteki artış; 15 Mayıs 2011 tarihinde örgütlenen bireylerin kitlesel eylemlerine neden oldu. Sonrasında Madrid'in Puerta Del Sol Meydanı'nda kurulan kampın ülke genelinde yayılması ve milyonlarca yurttaşın

“Gerçek Demokrasi Hemen Şimdi” sloganıyla kent meydanlarında hükümeti protesto etmesiyle devam etti (Deniz, 2017: 1).

Resim 1: “Gerçek Demokrasi Hemen Şimdi”

(<http://www.alertadigital.com/2011/11/14/sorprendente-giro-de-los-indignados>)

Demokrasiyi sadece seçimlerle sınırlı olarak görmemek ve ifade özgürlüğü kapsamında rasyonel bireylerin gönüllülük esasıyla örgütlenerek²⁵, seslerini protestolar aracılığıyla duyurması esaslarını bir arada değerlendirdiğimizde, Öfkeliiler Hareketi sivil toplumun ve toplumsal hareketlerin bir emsali olarak nitelendirilebilmektedir. Resimde de görüldüğü üzere hareketin katılımcıları taleplerini demokrasi teması çerçevesinde dile getirmişlerdir.

Demokrasilerde, iletişim kurabilen ve örgütlenebilen bireyler fikir ve taleplerini net biçimde dile getirebilirler. Bunlara ulaşabilmek, bir diğer ifade ile tartışmak, müzakare etmek, işbirliği yapabilmek ve örgütlenmek için sivil toplum bireylere bir alan yaratır.²⁶ Zira örgütlenme özgürlüğü, sivil toplumun ve demokrasinin başat koşullarından birisidir.

Bireyin kendini özgürce ifade edebilmesi ve taraf olabilmesi, salt bir serbestlik içinde olmaz. Güncel sivil toplumun ayırıcı özelliğine işte tam burada karşımıza çıkar. Zira

²⁵ Bireyleri rasyonel varlıklar olarak tanımlayan ve bu bireylerin örgütlenerek bir araya gelmelerini toplumsal hareketleri açıklamada kıstas olarak kullanan kaynak hareketliliği kuramının, yeni toplumsal hareketler kuramına yaptığı katkı bu aşamada karşımıza çıkar. Sosyal hareketin, stratejik mantığa sahip bireylerin kendi çıkarlarının rasyonel takibinde olduğunu söyleyen kaynak hareketliliği kuramı bireyin örgütlenebilir bir varlık oluşunun altını çizer. Bkz. Çayır (2016: 18) ve Çetinkaya (2015: 39, 41).

²⁶ Bkz. Onbaşı (2005: 46, 54) ve Keyman (2005: 104-108).

bireylerin bu özgürlüğü her şeyden evvel devletin toplumsal alanda artan etkisine karşı direnişle açıklanabilir. Zorla benimsetilen düşünceler ve toplumu baskı altında tutan erklere karşı birey, özgürlük isteğiyle direnir ve hem kendisini hem de çevresini değiştirebilecek gücüyle toplumda yerini alır. Demokrasi, bireye bunu gerçekleştirecek olan kurumsal güvenceleri sunar (Touraine, 2015: 24). Bireye örgütlenebilme, kendini ve taleplerini ifade edebilme imkanı sunan demokrasi sivil topluma ve dolayısıyla toplumsal hareketlere alan tanır.

Toplumsal hareketlerin daha çok demokrasi uğruna verilen mücadeleler olduğu ve bu fikri benimseyen hareket aktörlerinin herhangi bir sınıfa değil, bir kimliğe dayandığı düşüncesi (Jasper, 2002: 120,121); yeni toplumsal hareket teorisinin önemli öğelerindedir. Dolayısıyla İspanya'daki hareketin ekonomide adaletin sağlanması, eğitim ve sosyal alandaki kesintilerin ortadan kaldırılması yönündeki talep ve söylemlerinin demokrasi adına şekillenmiş oluşu, onu diğer benzerleri gibi yeni sosyal hareketler örneklerinden biri yapar.

Touraine'nin yeni toplumsal hareket teorisine sunduğu katkı, 15 M hareketi ile birlikte düşünüldüğünde de anlam kazanmaktadır. Zira Touraine, toplumsal hayatın merkezi bir çatışma etrafında örgütlendiğini dile getirir. Sosyal çatışma, toplumun kendini üretebilmesinde bir araçtır. Kolektif davranış, kültürel alanı hedef alan çatışmacı davranış biçimidir ve sosyal sistemin çözülmesi açısından önemlidir. Özel ile kamusal arasındaki sınır artık belirgin değildir. Bu aşamada Touraine, sivil topluma atıfta bulunarak sosyal hareketlerin sivil toplumu genişlettiğini savunur (Touraine, 2016: 44). İspanya'daki bu protestolar, Touraine'nin altını çizdiği gibi sivil toplumun alanı içerisinde yer alan çatışmacı bir davranış biçimidir.

Güncel hareketlerin aktörleri kendilerini tanımlarken oturmuş siyasal ya da sosyo-ekonomik kodlara başvurmaz. Bu hareketlerin yeni oluşunun bir parçası olan ve onları önceki oluşumlardan ayıran bu durum, sınıfsal temellere dayanmaması ile birlikte heterojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Offe, 2016: 60). Öfkeli Hareketi'nin aktörleri, güncel toplumsal hareketlerin bu kuramsal alt yapısıyla uyum içerisinde. Zira genel seçimlerden bir hafta önce başlayan 15 M Hareketi katılımcıları, Castaneda (2012: 2)'nin de belirttiği gibi, neo-liberal politikalar ile

muhafazakar sağ arasında bir alternatif göremedikleri için sokaklara döküldüklerini söylemişlerdir. Dolayısıyla hem iktidardaki partinin iktisadi politikalarını eleştirmiş, hem de iktidara gelmesi muhtemel olan sağ partilerin potansiyel uygulamalarından duydukları endişeyi dile getirmişlerdir (Castaneda, 2012: 2).

Hareketin mensupları mevcut iktidarın ekonomi alanında izlediği politikaları olduğu kadar, yeni seçimlerle iktidara gelebilecek olan sağ eğilimli muhalefetin potansiyel neo-liberal fikirlerini de eleştirirken güncel sosyal hareket aktörleri ile benzeşmekteydiler. Protestocuların bu duruşu onların kapitalizmi kökten dönüştürme gibi bir amaca sahip olmadıklarının kanıtıydı. Eylemlerini önce sosyalist parti hükümetinin uygulamaları karşısında sürdüren Öfkeliiler, hükümetin değişmesi ile iktidara gelen sağ partinin politikalarını da eleştirerek tek bir siyasal görüşü baz almadıklarını göstermişler²⁷ ve bu özellikleriyle de güncel sivil toplumun kapsamı içerisinde yer almışlardır.

Öfkeliiler; PSOE'nin ekonomi alanındaki politikalarına karşı seslerini yükselterek eylemlerine başlamışlardı ancak onların bu eylemleri, nispeten uzun soluklu olarak devam etti. Zira hareket, sosyalist başbakan Jose Luis Rodriguez Zapatero hükümetinin ardından, Mariano Rajoy önderliğindeki Halk Partisi (PP) hükümetinin uygulamalarına da eleştirel bir tutum takınmıştır. PP'nin eğitim, ekonomi ve sosyal alandaki kesintilerine karşı eylemlerini sürdüren hareket, küresel ekonomik krize muhalif bir sosyal oluşum halini almıştır. Protestocular birçok farklı kesimin izlerini taşıyor olsalar da, özellikle temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta yetersiz kalan maaşlarla çalışmak zorunda olan üniversite mezunu gençlerden oluşmuştur (Castaneda, 2012: 1).

15 M protestocularının dikkat çektikleri konular ve talepleri kadar, bu hareket tarafından üretilen siyasal etkiler de önemlidir. Kimlik oluşumu, kültürel değerlerin ortaya konulması ve iletişim biçimleri bu kolektif eylem süreci içinde oldukça stratejik bir yere sahiptir. Ayrıca toplumsal ve politik olana yönelik eleştirileri, Öfkeliiler Hareketi'nin ayırt edici özelliklerindedir (Lopez ve Juan, 2014: 3, 4). Siyasal alana yönelmesi ile güncel sivil toplum alanı içerisinde olan 15 M, bu yönüyle yeni toplumsal hareketlere örnek oluşturmaktadır.

²⁷ Kendilerini "sıradan ve halktan insanlar" olarak tanımlayan eylemciler farklı ideolojik görüşlere sahiptiler. Bkz. Prentoulis ve Thomassen (2014: 322).

Eylemler boyunca gerek ulusal gerekse uluslararası basında protestocuların çöp bidonlarını ve hatta bir mağazayı ateşe verdiği yönündeki haberler yer almıştır. Ancak araştırmacıların çoğu bu harekete katılanların yüzde doksan dokuzunun şiddete ve mülkiyet imhasına karşı olduğu hususunda hemfikirdir. Dolayısıyla Öfkeliiler Hareketi hem başlangıcında, hem de hükümet değişikliğinin ardından barışçıl duruşunu muhafaza etmiştir (Castaneda, 2012: 11).

Tasarruf tedbirlerine ve sonrasında neo-liberal politikaların etkilerine karşı tepki gösteren 15 M, demokratik bir meydan okuma hareketi olarak uluslararası iletişim yollarını açmış ve yeni toplumsal hareketler hakkındaki araştırma alanını genişletmiştir. Bu açıdan önem taşıyan Öfkeliiler Hareketi, aynı zamanda araştırmacıların ve akademisyenlerin toplumsal hareketlerin siyasi boyutlarına da odaklanmalarını sağlamıştır (Lopez ve Juan, 2014: 2). Önceki bölümde detaylıca anlatılmış olan kuramsal ayırım, 15 M ile pratiğe dönüşmüştür. Kopuş teorisine göre toplumsal hareketler, İspanya'daki bu örnekte olduğu gibi demokrasinin gelişmesi hedefiyle hareket etmektedir. Ancak kopuş teorisinin, sosyal hareketlerin siyasal alanı şekillendirmedeki etkisini göz ardı etmesi ve yeni toplumsal hareketler teorisinin bu eksiği kapatıyor oluşu da burada anlam kazanır.

Dünyanın birçok bölgesinde örneklerine rastladığımız olan toplumsal hareketlerden biri olarak Öfkeliiler, demokrasi krizinin bir sonucudur. Toplumun farklı kesimlerinden bireyler siyasi partilere olan güvenlerini kaybetmiş olarak eylemlerine başlamışlardır. Amaçları siyasal karar mekanizmalarını etkilemek ve daha iyi bir şekilde temsil edilmek olan bu kitleler, hareketin güncel sosyal hareketler arasında yerini almasını sağlamıştır (Mouffe, 2015: 140).

Siyasal alanda yer almak amacındaki birey için siyasi partiler, bu manevra alanını sunmakta yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla partiler toplumun temsilcisi olma niteliğini tek başına elinde bulunduramamaktadır. Temsili demokrasinin yetersizliği belirginleştikçe sivil toplum, siyasal alanı etkilemede önemli bir görev üstlenir hale gelmiştir (Doğan, 2002: 255). Bireyin kendisini sadece oy kullanarak ifade etmemesi ve fikirlerini tek başına yansıtamayan bir siyasi partiye yetki vermeyi yeterli görememesiyle sivil topluma siyasal alan açılmaktadır. Sivil topluma açılan bu alanda

hareket eden toplumsal hareketlerden birisi olarak 15 M, protestocularının siyasi partilere olan güvenlerini yitirmeleri üzerine onlara söz söyleme hakkı tanımıştır.

2014 yılının başında Podemos adındaki bir siyasi partiye evrilen Öfkeliiler Hareketi, bu dönüşümden sonra Avrupa'nın neo-liberal bir ekonomik birlik haline geliyor oluşunu eleştirme noktasına ulaşmıştır (Yıldırım, 2015: 994). Mevcut siyasi partileri sorgulayan ve siyasi uygulamalara karşı protestolarda bulunan Öfkeliiler Hareketi, Podemos'un düşünsel zeminini oluşturmuştur. Tablo 1'de sıralanmış olan yeni toplumsal hareketlerin ve güncel sivil toplumun önemli özelliklerinden biri olan 'iktidarı ele geçirme gibi bir hedefe sahip olmama' kriterine, Öfkeliiler Hareketi'nin bu aşamada uymadığı görülmektedir. Zira bu hareket, zaman içerisinde bir siyasi partiye evrilmiş ve iktidarı ele geçirme hedefi ile yoluna devam etmiştir. Ancak daha önce belirtildiği gibi bu protestoları yeni toplumsal hareketler bakımından önemli kılan, her ne kadar ilerleyen tarihlerde bir parti şeması etrafında devam etmiş de olsa, hükümetin eksikliklerini ve kapitalizmin neo-liberal ekonomi politikasını eleştirerek yola başlamış olmasıdır.

İşsizlik ve ekonomik darboğaza ek olarak binlerce çalışanın aileleriyle birlikte evlerinden tahliye edilmeleri üzerine 15 M hareketi bir imza kampanyası başlatarak, ailelerin konut kredilerini ödeyebilmesi için yeni düzenlemeler yapılması ve evlerine geri dönmeleri gerektiği fikrini parlamentoya ilettili. Dolayısıyla hareket, ekonomik krizin de devam etmesi üzerine kendi kendini yeniden üretti. Egemen sistemin söylemlerini çürütmeye ve uluslararası benzerlerinin etkisinden yararlanmaya devam etti (Lopez ve Juan, 2014: 19, 32).

Günümüzü bilgi çağı olarak adlandırdığımızda, bireyin küresel bilgi ağıyla kolay biçimde buluşabildiğini görüyoruz. Böylece birey ve toplum devlet karşısında öne çıkan ögeler olarak sistemde yerini alıyor. Sonuç olarak toplum, kazanmış olduğu siyasal ve sosyal hakların farkında olarak, siyasal alanı şekillendirmedeki gücünü kullanabiliyor. Bir diğer ifade ile sivil toplum, yurttaşlara daha etkin bir rol vererek farklı kimliklerin varlık haklarını ortaya çıkarıyor (Çaha, 2012: 83). Zira kökten bir kapitalizm eleştirisi yapmayan ancak sisteme eleştirel bir dille yaklaşan Öfkeliiler Hareketi de, farklı

kimlikleri bir araya getirmiş ve hükümet uygulamalarını tenkit etmiş oluşuyla da güncel sivil toplum alanı içinde yer almıştır.

Gönüllülük esasıyla bir arayan gelen rasyonel bireyler olarak eylemciler, şiddetsizlik ögesini benimseyerek bir sivil itaatsizlik örneği oluşturmuşlardır. Sivil itaatsizliğin ön şartı şu ya da bu ölçüde adil ve demokratik bir devletin ve bu devleti kabul eden yurttaşların varlığıdır (Rawls, 2013: 56). Bu unsuru yakalayabilen Öfkeliiler Hareketi, İspanya'nın anayasal hukuk sistemini sorgulamak yerine, bu sistemin uygulanabilirliğini tehlikeye sokabilecek hükümet pratiklerini protesto etmiştir. Halkın sosyal haklarının sınırlandırılmasının sebebinin şirketlerin daha fazla kar elde etmesini sağlamak olduğunu dile getiren ve “Yolsuzluğa ve kamu kaynaklarının yanlış kullanılmasına karşı” olduklarını belirten protestocular, slogan ve pankartlarla işsizlik ve bütçe kesintilerini eleştirmişlerdir. Ayrıca pasif direnişi benimseyen eylemcilerin bir diğer önemli sloganı da “Şiddete hayır!” olmuştur (BBC, 2011).

Resim 2: “Şiddetsiz daha çoğuz”
(<https://politica.elpais.com/politica/2011/06/16/actualidad/>)

Şiddetsizlik, sivil itaatsizliğin önemli bir ögesidir. Fakat sivil itaatsizlik eylemi, kendisine karşı şiddeti haklı kılacak şekilde bir davranış içerisinde olmaz. Diğer bütün eylemler gibi sivil itaatsizlik de fiziki kuvvetten yararlanmak durumundadır ancak burada önemli olan sivil itaatsizlik eyleminin ‘şiddetsiz’ olarak tanımlanabileceği düzeyde sınırlı tutmaktır (Ökçesiz, 1994: 121). Bu doğrultuda şiddetsizlik unsurundan uzaklaşmamış olan ve demokrasi kazanımlarının önündeki engellerin kaldırılması

yönündeki talepleri dile getiren Öfkeliiler Hareketi, Tablo 1’de yer alan yeni toplumsal hareketlerin özelliklerini taşımış ancak diğer örneklerden ‘iktidarı ele geçirme amacına sahip olmama’ kriterini dışarıda bırakarak ayrılmıştır. Siyasal sürece etki etme hedefindeki bu hareket, ayrıca kitlesel ve küresel bir aktör olarak ABD’deki işgal eylemini tetiklemiştir.

3.3. Wall Street’i İşgal Et Hareketi - ABD

Kapitalizmin kalbi olarak bilinen ABD’nin Manhattan bölgesinde 17 Eylül 2011 tarihinde başlayan ve sloganı “Biz Yüzde 99’uz” olan Wall Street’i İşgal Et Hareketi, ABD’de 100, dünya çapında yaklaşık 1500 şehirde destek bulmuştur. Büyük bankaların ve çok uluslu şirketlerin demokratik kazanımlar üzerindeki yıkıcı etkisine ve ekonomik çöküşün ana aktörü olan Wall Street’e karşı bir mücadele olarak başlayan işgal hareketi, yüzde 1’lik gücün ekonominin kurallarını nasıl belirlediğini göstermeyi amaçlamıştır (<http://occupywallst.org/about/>). Güncel toplumsal hareketlerin dikkatleri üzerine çeken örneklerinden biri olan hareket, ekonomik krizin kaynağı olan banka ve çok uluslu şirketlerin krizi yönetememelerine karşı kitleleri harekete geçirme hedefindeydi.

ABD’de ilk olarak 2007 yılında, kredi itibarı düşük kişilere kredi açan şirketlerin büyük bankalara olan borçlarını ödeyememeleri ve iflaslarını ilan etmeleriyle patlak veren krizin en geniş etkileri, özellikle 2008 yılında ülkenin en büyük yatırım bankalarından biri olan Lehman Brothers’ın iflasıyla hissedilmiştir. Siyasal alanın ekonomiye dönük kurtarma müdahaleleri, kriz nedeniyle iflas eden işletmeleri kurtarmak adına gelir aktarımı sağlamıştır. Krizin ve sonrasındaki tedbirlerin etkisiyle yoksulluk, içilebilir suya erişimdeki sıkıntı ile birlikte eğitim ve sağlık politikalarındaki eksiklikler toplumsal muhalefetin geniş çaplı bir sorgulama yaşamasına yol açmıştır (Güler, 2013: 335, 336).

Büyük şirketlerin ekonomiye yön vermedeki baskın etkisi, ekonomik adaletsizliği artırmıştır. Bankaların ve finans merkezlerinin toplumu temsil etmediği üzerine yoğunlaşan muhalif görüşler, finansal çıkarları düzenlemenin yanı sıra toplumsal ve siyasal alan üzerindeki demokrasi etkisinin tesis edilmesi yönünde seslerini yükseltmişlerdir. Ekonomideki adaletsizliğe ek olarak siyasal temsilin yetersizliği de

sorgulanır hale gelmiştir (Hardt ve Negri, 2011). Yaşanan toplumsal hareket örneklerinin de ivme kazandırıcı etkisi, ekonomik kriz ile bir araya gelmiş ve toplumsal muhalefetin tepkisini çekerek işgal hareketinin başlangıcını oluşturmuştur.

Özellikle İspanya'daki Öfkeli hareketinden moral bulan binlerce protestocu, dünyanın finans merkezi olarak bilinen Wall Street'in yakınlarındaki Zuccotti Park (eski adıyla Özgürlük Meydanı)'ı işgal ederek ve bu parkta kamplar kurarak Wall Street'i İşgal Et eyleminin doğmasını sağlamıştır (Akbiyık ve Öztürk, 2012: 1021).

Wall Street'teki işgali hızlandıran ilk eylem çağrısı, tüketim karşıtı görüşleriyle tanınan Kanada dergisi Adbusters tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁸ 13 Temmuz'daki bir blog yazısı halkı Manhattan'da buluşmaya, çadırlar ve barışçıl barikatlar kurarak Wall Street'i işgal etmeye çağırmıştır. 17 Eylül 2011 tarihinde ise yaklaşık bin kişinin Wall Street'teki yürüyüşün ardından Zuccotti Park'a yerleşmelerinden üç gün sonra polis, maske takan protestocuları tutuklamaya başlayınca hareket ülke geneline yayılmıştır.²⁹

Protestocuların ve onlara düşünsel destek sağlayanların kimlikleri değerlendirildiğinde, hareketin katı sınırlarla tanımlanmış bir öznesinin olmadığı görülmektedir. Zira antikapitalist aktörlerle, kapitalizmin bazı müdahalelere ihtiyacı olduğunu düşünenler aynı safta yer almışlardır. Kendisini sosyal demokrat olarak tanımlayanların yanı sıra liberal olarak tanımlayan eylemciler de işgal hareketi içinde birlikte seslerini yükseltmişlerdir (Uncu, 2011). Dolayısıyla Wall Street'i İşgal Et Hareketi'ni meydana getiren aktörlerin profili, yeni toplumsal hareketlerin kuramsal alt yapısıyla bire bir örtüşmektedir.

Yeni toplumsal hareketler kuramı, özellikle Avrupa toplumlarını endüstriyel toplumla endüstrileşme sonrası toplum arasında bir geçiş aşamasında görür. Dolayısıyla teorisyenlerden çoğu, işçi hareketlerinin toplumdaki merkezi rolünün yerini, iktidar politikalarına yönelik demokratik talepler temelinde hareket eden örgütlenmelerin

²⁸ Bir blog yazısından hareketle işgal eyleminin hızla gelişmesinin, geniş bir kitle haline dönüşmesinin ve küresel ölçüde büyük ses getirmesinin açıklayıcı bir nedeni olarak sosyal medya işaret edilmektedir. Bu iletişim biçimi hareketin ortaya çıkışını ve çarpıcı etkisini açıklamıyor olsa da, katılımcıların harekete geçmesi ve eylemlerin koordine edilmesinde önemli bir role sahip olduğu açıktır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gerbaudo (2012: 75, 102).

²⁹ İşgal hareketinin günbegün işleyişi ve bazı önemli olayları ile ilgili bkz. "Occupy Wall Street: A Protest Timeline". <https://theweek.com/articles/481160/occupy-wall-street-protest-timeline>. (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

aldığını söyler. Bir diğer ifade ile bu yeni hareketler, işçi hareketlerine nazaran oldukça heterojen bir yapıya sahiptir (Lelandais, 2009: 69). Yeni toplumsal hareket kuramı, sınıfsal bir temele sahip olmayan aktörlerin katı bir sınırla belirlenemediğini ve heterojen özellikte olduğunu savunmaktadır.

Wall Street'i İşgal Et eylemcilerinin liberalizmden sosyal demokrasiye kadar farklı ideolojik perspektiflerle kendilerini tanımlıyor oluşu, bu hareketin aktörlerinin homojen olmayan bir yapıya sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca eyleme katılma sebepleri herhangi bir ideolojiyi savunmak olmayan bu aktörler, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve ekonomik krize yönelik politikalar gibi spesifik konulara yönelerek kapitalizmi dönüştürmek gibi bir hedefte olmadıklarını belirtmişlerdir. Eylemcilerin gerek hedefleri gerekse heterojen yapıları göz önünde bulundurulduğunda, bu protestoların yeni toplumsal hareket örneği olduğu belirgin hale gelmektedir.

Resim 3: Wall Street'i İşgal Et Hareketi protestocularının pankartlarından bazıları (http://www.slate.com/articles/news_and_politics/politics/2015/02/)

Hareket, ekonomideki baskın eşitsizliğe ve dolayısıyla yozlaşan demokrasiye karşı başlamıştır. Fakat rejimi değiştirmek gibi bir hedef belirlememiştir. Her ne kadar eylemciler arasında kendisini kapitalizm karşıtı olarak tanımlayanlar bulunmuş olsa da hareket sistem karşıtı bir eyleme dönüşmemiştir. Ancak kapitalizmin eksik yönlerini eleştirme noktasına ulaşarak, küresel ekonomik sisteme dair eleştirilerde bulunmuştur

(Mitchell, 2013: 115). Bir diğ er ifade ile iş gal hareketi finansal kapitalizmi hedef almıştır ama anti kapitalist bir içeriğ e sahip olmamıştır (Castells: 2013: 166). Bu yönüyle siyasal sürece hakim güncel sivil toplum alanı içerisine giren protestolar, sistem karşıtı olmayan fakat sisteme yönelik eleştirel bir dille onun aksak noktalarını dile getiren bir toplumsal hareket örneğ i olmuştur. Hareketin sivil toplum alanındaki bu duruşunu Resim 3'te görünen 'Gelir Eş itsizliğ i', İnsan Haysiyetini Hiç e Saymamak', 'Açğ özlülük', 'Kamu Hizmetlerinden Haksız Kazanç' gibi pankartlar kanıtlar niteliktedir.

Resim 4: Eylemcilerin 'Yapılacaklar Listesi'

(<https://www.researchgate.net/figure/Occupy-Wall-Street-banner>)

Eylemcilerin hazırladığı 'Yapılacaklar Listesi' pankartında da görülebileceğ i gibi Wall Street'i İş gal Et Hareketi; sivil toplumun alanı içerisinde yer alarak siyasal sürece hakim olmayı hedeflemiştir. Diamond (1994: 5, 15)'ın da altını çizdiğ i gibi güncel sivil toplumun alanı hem devletten ayrıdır hem de ondan tamamen kopuk değildir. Zira sivil toplumun güncel tanımlamaları, bu alanın bazı yasal düzenlemelere ve kurumsallaş mış kurallar bütünü temellerine oturduğ u üzerine odaklanır. Günümüzde sivil toplum, devletin otoritesini belirli bir oranda kabul etmiştir ancak bunun doğurabileceğ i tehlikelere karşı tetiktedir. Bu yolla sivil toplum siyasal sürece dahil olabilirken, devlet otoritesine de meş ruiyet kazandırmaktadır.

Devletin varlığını sorgulamayan Wall Street'i işgal hareketi ekonomik adaletsizliği, eğitim ve sağlık politikalarını, demokrasinin önündeki engelleri eleştirmiştir. Dolayısıyla siyasal sürece etkide bulunma hedefiyle ilerleyen eylemler, sistemin iyileştirilmesi yönündeki fikirlerini duyurmuşlardır.

Günümüzde sivil toplum, kazanılmış özgürlüklere sahip çıkan ve onları geliştiren kurumların demokratikleşmesi gerekliliğinin altını çizerken, bunu toplumun bütünü için savunan bir dil benimsemiştir (Cohen ve Arato, 2013: 311). Sivil toplumun siyasal alanı etkileme hedefiyle hareket etmesi ve bu alandaki bu gücü, hem bireyi özgürleştirmekte, hem de devletin demokratik yapıya kavuşmasında elzem bir yere sahiptir. Keyman (2004b: 5)'ın da dile getirdiği gibi devletin bu yöndeki değişiminde önemli olan noktalar; devletin topluma karşı olan sorumluluğu, devlet politikalarının şeffaflığı ve devletin sivil toplumu karar alma sürecine dahil eden etkili yönetim anlayışını benimsemiş olmasıdır. Güncel sivil toplumun siyasal alana yön verme amacı ile hareket ediyor oluşuna, Wall Street'i İşgal Et örneğinde rastlanılmaktadır.

Seçimler ve siyasal partiler demokrasinin önemli bileşenleri olmakla birlikte, sivil topluma alan tanımayan bir sistem, demokrasinin seçimlerin ötesine taşınmasının önünde büyük bir engel oluşturur. Diyaloga ve örgütlenerek siyasal süreçte etkin hale gelecek sivil topluma alan açılmadığı takdirde demokrasi salt seçimlerden ibaret bir hal alır. Bu aşamada sorun, herhangi bir partinin ya da siyasi liderin başarısızlığından çok daha fazlası olacak ve ifade özgürlüğü, çoğulculuk ilkesi, muhalefet hakkı gibi önemli kazanımların devre dışı kalması gibi riskler doğacaktır. Bir diğer ifade ile temsili sistemin yetersizlikleri ile karşı karşıya gelinecektir. İşgal hareketinin argümanları, bu riskler göz önünde bulundurulduğunda anlam kazanmaktadır zira hareketin aktörleri bankaların ve büyük şirketlerin halkı temsil etmediğini dile getirmişlerdir.

Hareket, Wall Street için iyi olanın halk için iyi ve yeterli olmadığını belirtmiştir. Siyasi partilerin ve liderlerin toplumun yararına olana yönelmekten ziyade finans merkezlerinin çıkarlarını gözettiklerini söylemişler ve bu durumu temsili sistemin başarısızlığı olarak nitelemişlerdir. Buna alternatif olarak verdikleri cevap ise hareket mensuplarının parklarda ve meydanlarda sergilemiş oldukları iletişim ve örgütlenme biçimleridir. Halk meclisleri sayesinde alternatif fikirlere ifade olanağı sağlayan

hareket, katılımcı karar alma yapısı ile dikkat çekmiştir (Hardt ve Negri, 2011). Gönüllü olarak örgütlenen bireyler sistemle uyumludurlar ancak müzakereci demokrasinin gereklerini kendi hareketleri içerisinde yerine getirirlerken, sistemin aksayan yönlerinin altını çizmişlerdir.

Müzakereci demokrasiye göre yasaların meşruiyeti, salt çıkarları dengeli biçimde temsil etmesine değil, toplumun bütünü tarafından kabul edilmesine bağlıdır (Sitembölükbaşı, 2005: 147, 148). Bu şart ise ancak, sivil toplumun karşılıklı tartışma ve diyaloga dayalı aktif yapısı sayesinde mümkün olur. Diyaloga alan tanıyan güncel sivil toplumda bireyler sistemin eksik noktalarından hükümet uygulamalarına, ekonomiden eğitim politikalarına kadar birçok belirgin konuda tartışma olanağı yakalar. ABD'deki işgal hareketinde de eylemciler, halk meclislerinin yardımıyla siyasal alana dair tartışma imkanı bulmuşlardır.

Yeni toplumsal hareketlerin en belirgin özelliklerini yansıtmış olan işgal hareketinin söylemleri ve eylemcileriyle yapılan raporlar, toplumun yüzde 99'unun yüzde 1'lik kısmı tarafından haksızlığa uğradığı iddiası üzerine şekillenmiştir. Zira eylemcilerin istekleri arasında sosyal adalet, toplumun yüzde 1'lik kesiminin gücünün sınırlandırılması, özgürlükçü ve katılımcı bir demokrasinin sağlanması gibi antikapitalist tutumdan uzak talepler yer almıştır (Öykü, 2011). Dolayısıyla bu yeni toplumsal hareket sistem eleştirisinde bulunurken kapitalizmin aksayan yönlerine vurgu yapmış fakat devrimci bir karaktere bürünmemiştir.

ABD'de eşitsizlik, adalet, aşırılık ve servet hakkında konuşmanın yolunu açan işgal hareketi particilikten sakınan bir dile sahiptir. Protestocular; halk meclisleri, halk mikrofonu ve hatta geliştirilen el işaretleriyle kendini ifade etme olanağı bulmuşlardır. Tek bir mesajın etrafında toplanmayı reddeden eylemciler farklı fikirlerin birleşebilmesine ve hatta birbirini dışlayan düşüncelerin dahi kesişebilmesine olanak sağlamışlardır (Harcourt, 2013: 80-83).

Küreselleşmenin etkisi göz ardı edilmediğinde yeni toplumsal hareketlerin kimlik oluşturma sürecini, ulusal sınırları aşarak kavramsallaştırdıkları göze çarpmaktadır. Bu hareketlerin salt sisteme tepki olmadığı ancak eleştirel bir dille toplumun kendini

üretmesine katkıda bulunduğu belirtilebilir. Ayrıca farklı fikirleri görünür kılması yönüyle önemli bir temsil gücüne sahip olduğu görülen güncel hareketler çevrecilik, cinsel kimlik, demokratikleşme, eşitlik, ifade özgürlüğü ve kent yaşamı gibi konular etrafında örgütlenir (Çayır, 2016: 29, 30; Offe, 2016: 57). Günümüzde sivil toplum çok farklı fikirlerin bir araya gelebildiği ve üyeleri arasında demokratik diyalogun çok daha güçlü olduğu bir yapılanmaya sahiptir. Sivil toplumun bu alanından yararlanmış olan Wall Street'i İşgal Et Hareketi birbirinden farklı dünya görüşlerini buluşturabilmiştir.

Sağlıklı bir devlet-toplum ilişkisi için, toplumsal kararların alınması ve uygulanmasında devlet ile sivil toplum arasındaki doğru dengeyi bulmak önemlidir. Devletin sivil topluma alan tanınması, sivil toplumun ise yurttaşların ortak sorunlarının ele alındığı, ortak özelemlerinin dile getirildiği ve farklı fikirlerin tartışıldığı bir ağıdır. Dolayısıyla kamu politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında rol alır (Naidoo, 2000: 3). Sivil toplumun günümüzde sahip olduğu bu hareket alanından yararlanan ABD'deki işgal eylemi katılımcıları, siyasal alana dair görüşlerini dile getirmişlerdir.

Yeni toplumsal hareketlerin kuramsal temellerinde liderlik-üyelik gibi bir ayırımın belirsizleştiği ve hatta ortadan kaldığı üzerinde durulmuştur. Zira bu hareketlerin mensupları farklı kültürel, sınıfsal, cinsel ve etnik kimliklere sahip olup; çeşitli siyasal, ekonomik ve toplumsal talepleri dile getirmektedirler. Bütün bu ögeler, aktörler arasında son derece yatay bağlarla bir araya gelmektedir. Bir diğer deyişle protestocular hiyerarşik örgütlenme yapısından uzak durmaktadırlar (Özen, 2015: 18). Wall Steet'i İşgal Et eyleminin akörleri incelendiğinde de, eylemcilerin hiyerarşik olmayan biçimde örgütlendikleri ve bir lider tarafından yönlendirilmedikleri görülür (Harcourt, 2013: 80). Meclisler ve platformlar vesilesiyle eylemciler taleplerini dile getirmişlerdir.³⁰

Merkezi bir yapılanması ve lideri bulunmayan işgal hareketinde koordinasyon görevini üstlenmiş olanlar kendilerini 'destekçi' olarak tanımlamışlardır. Kurumları, siyasi partileri ve belirgin siyasal kodları yetersiz bulan katılımcılar şiddet içermeyen bir yöntemi benimseyerek, güncel sivil toplumun ve toplumsal hareketlerin önemli bir ögesi olan sivil itaatsizlik eylemleri içerisinde yer almayı seçmişlerdir. Aynı zamanda

³⁰ Meclisler ve platformlar lidersizliği daha güçlü kılan ve yatay bir örgütlenmeye olanak sağlayan oluşumlardır. Bkz. Gerbaudo (2012: 133, 134).

hükümet politikalarını eleştiren ve uluslararası şirketleri hedef alan eylemcilerin söylemleri küreselleşme karşıtı bir boyuta ulaşmamıştır. Siyaset ve ekonomi alanında dönüşüm taleplerinde bulunan protestolar demokrasinin geliştirilmesi adına hareket etmiştir (Uncu, 2011).

Teorik olarak incelendiğinde sivil itaatsizliğin; kimi zaman ciddi adaletsizlikler yaşansa da genel olarak adil ve demokratik toplumlarda meydana geldiği görülmektedir. Demokrasinin hakim olmadığı totaliter rejimlerde toplumun adaletsizlikler karşısında sivil itaatsizlik eyleminde bulunması mümkün değildir. Bu tür rejimlerde bireylere düşen sorumluluk sadece adaletsizliğe ortak olmamaktır (Saner, 2013: 177). Genel olarak adilane ilişkilerin hakim olduğu ABD’de meydana gelen işgal hareketi, sivil itaatsizliğin şiddetsizlik ögesini benimseyerek tekil haksızlıklara karşı çıkmıştır.

Farklı düşüncelerin ve muhalif fikirlerin bir araya gelebildiği ABD’deki hareket alternatif bir aidiyet yaratarak, kendi görüşlerini herhangi bir hiyerarşik bağlantı içinde olmadan söyleme olanağını bireylere sunmuştur. Yönetenlerin aldığı kararlara, somut uygulamalara ve haksızlıklara karşı “Biz yüzde 99’uz” sloganı eylemcileri birlikte kılan en önemli düsturdu. Kriz ile birlikte başlayan, ekonomik eşitsizlikle ve çevresel sorunlara kendini hissettiren ve en sonunda hayatın her alanına etki eden adaletsiz uygulamalar, toplumun sesini yükseltmesine ve siyasal alan dahilindeki taleplerini dile getirmesine neden olmuştur (Yıldırım, 2012: 239). Sistemin meşruluğunu sorgulamayan hareket, adaletsiz uygulamalara vurgu yaparak ekonomik eşitsizliğin giderilmesi talebinde bulunmuştur.

Eylemciler gerek halk meclislerinde, gerekse sosyal medya ve bloglar vesilesiyle taleplerde bulunurken, örgütlenme bilincine sahiptiler. Kültürün kimlik ve davranışa katkıda bulunduğunun, birey ve grup arasındaki karşılıklı bağımlılığın ve işbirliğinin sahip olduğu önemin farkındaydılar. Eylemcilerin iletişimlerine yansıyan ve demokratik diyalogu geliştiren bu duruşları, işgal alanlarındaki pankartlar ve sloganlar hareketin taleplerini gözler önüne seren veriler arasındadır. “Biz yüzde 99’uz” sloganına ek olarak “Demokrasi Şirketleşme Değildir”, “Oligarşiye Son”, “İnsanların İhtiyacı Şirketlerin Açgözlülüğü Değildir”, “İş, Adalet, Eğitim” gibi eylemlerde öne çıkan sloganlar aktörlerin hedeflerini tanımlar niteliktedir (Kavanagh, Ojalvo ve Schulten, 2011).

Güncel sivil toplumun siyasal alanı şekillendirme hedefi ve yeni toplumsal hareketlerin bu alandaki gücü göz önünde bulundurulduğunda, işgal hareketinin talepleri ve hareket biçimi kuramsal temele oturmaktadır. Zira eylemcilerin sokaklar ve parklar gibi alanları işgal etmeleri, ekonominin ve demokrasinin sorgulanması perspektifiyle bir arada değerlendirildiğinde bu eylem güncel sivil toplum ve toplumsal hareketlerinin alanı içerisinde yer almaktadır.

Finans kurumlarının, uluslararası şirketlerin başatlığının eleştirildiği, eğitim sisteminin sorgulandığı ve ekonomik adaletsizliğin tepkiyle karşılandığı eylem yeni toplumsal hareketlerin değerleriyle bütünlük içindedir. Bankaların ve şirketlerin yönettiği ekonomik düzene karşı eşitlikçi ve demokratik bir toplum isteği, hareketin hükümete karşı olan talebini ve muhalif dilini belirlemiştir. Ayrıca örgütlenen toplumun yukarıdan dayatılan değil, kendi tasarladığı şekilde siyaseti yönlendirebilme potansiyelini ifade eder (Yıldırım, 2012: 241). Sistem karşıtlığını benimsemeyen küresel ekonomik sistemi eleştiren, farklı dünya görüşlerini demokrasi talebiyle bir araya getirebilen ve bunu şiddete başvurmadan gerçekleştiren Wall Street'i İşgal Et hareketi tüm bu özellikleriyle güncel sivil toplumun alanı içerisinde yer alan bir sosyal harekettir.

3.4. Gezi Parkı Protestoları - Türkiye

21. yüzyıl başlangıcından itibaren küresel güç aktörü haline gelmiş olan ve dünyanın farklı bölgelerinde benzerlerine rastlanmaya devam edilen toplumsal hareketler dalgasına Türkiye, 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı Protestoları ile katılmıştır. Aktörleri, hareket biçimi, siyasal alanı etkileme çabası ve talepleri birlikte değerlendirildiğinde bu eylemlerin de güncel sivil toplumun alanı içerisine girdiği ve yeni toplumsal hareket örneklerinden biri olduğu belirtilmelidir.

Gezi Parkı eylemcilerini harekete geçiren süreç, 2011 yılında İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi için hazırlanan tadilat planı teklifini oy birliğiyle kabul etmesi üzerine başlamıştır. Projede dikkat çeken en önemli değişiklik, Gezi Parkı'nın yıkılarak yerine Topçu Kışlası'nın yapılacak olmasıydı (Ayata ve diğerleri, 2013: 2, 3). Bu projenin kamuoyuna duyurulmasıyla birlikte muhalafet partilerinden, sivil toplum kuruluşlarından ve basın yayın organlarından

tepkiler yükselmeye başlamıştır. Özellikle siyasal iktidarın, inşa edilecek olan Topçu Kışlası'nın bir alışveriş merkezi olarak hayata geçirileceğini 2013 yılının Nisan ayında açıklaması üzerine tepkiler yoğunlaşmıştır (Milliyet Gazetesi, 2013).

Türkiye siyasal tarihinde birçok toplumsal olayın gerçekleştiği Taksim Meydanı'nın yanındaki Gezi Parkı'nın yıkılmasıyla ilgili tasarlanan projeler, yeşil alanın yok edileceği ve meydanın daralmasına bağlı olarak gösteri alanı olarak kullanılmasının zorlaşacağı yönündeki toplumsal kaygıları artırmıştır. 27 Mayıs'ta parktaki ağaçların sökülmesi için belediye ekiplerince yürütülen çalışmalar, meslek odaları ve derneklerden oluşan Taksim Dayanışması üyeleri tarafından engellenmeye çalışılmıştır. İş makinelerine karşı direnerek ağaçların sökülmesini önleyen grup, gece boyunca nöbet tutmuştur. Sosyal medya aracılığıyla durumdan haberdar olanlar ertesi gün Gezi Parkı'na gelerek direnişe destek vermiştir. Belediye ekiplerine engel olamaya çalışan bu gruba polis müdahale etmesi, ülke geneline yayılacak olan direnme eylemlerini harekete geçirecek olan kıvılcımı ateşlemiştir (Gök, 2014: 76; Ayata ve diğerleri, 2013: 7).

Yaklaşık 50 kişilik bir gösterici tarafından başlatılan eylem başlangıçta bir çevre hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Herhangi bir siyasi partiye ait olmayan ve kendiliğinden gelişen bu hareket, önceleri çevre sorunlarına duyarlı tüm kesimlerin dikkatini çekmiştir. Aslında bu 50 kişilik grubun, Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'nin ötesinde, İstanbul'un farklı bölgelerinde gözlemlenen kentsel dönüşüm uygulamalarına da tepki duydukları belirtilmelidir. Gezi Parkı ile somutlaşan tepkide Emek Sineması'nın yıkılması ve Sulukule Kentsel Dönüşüm Projesi gibi gelişmelerin etkisi göz ardı edilemez. Zira bu direnme eylemi, sonrasında geçmişten gelen tüm mağduriyetlerin sokağa yansımından oluşan muhalif bir karaktere ulaşmıştır (İnsan Hakları Derneği Raporu, 2013: 1; Ete ve Taştan, 2013: 22, 23). Sivil toplumun diğer sektöre uğrayan kazanımları, siyasal özgürlük ve demokrasi talebine evrilerek protestoların ülke geneline yayılmasına neden olmuştur. Aşağıdaki resim, Gezi Parkı protestolarının herhangi bir siyasi parti ideolojisi altında şekillenmediğinin ve hareketin muhalefet diline yeni bir boyut kazandırdığının göstergesidir.

Resim 5: Gezi Parkı protestocularının hazırladığı bir pankart (<http://www.haberself.com/h/961/>)

Muhalif dilin ve fikirlerin demokratik siyaseti oluşturduğu düşünüldüğünde, konsensüsün önemli olduğu ancak ona her zaman muhalefetin eşlik etmesi gerektiği görüşü önemlidir. Farklı fikirler arasındaki mücadele demokrasinin önündeki engelleri kaldıracaktır (Mouffe, 2015: 107). Böylece yeni sosyal hareketler, heterojen kitleleri harekete geçirme kabiliyetine sahip olacak ve çeşitli toplumsal talepleri dile getirebilecektir (Özen, 2015: 11). Gezi Parkı eylemcilerinin ayırt edici özellikleri incelendiğinde farklı muhalif grupların benzer taleplerle bir araya geldikleri görülmektedir. Eylemcilerin bu profili, yeni toplumsal hareket aktörlerinin muhalif duruşu ve heterojen yapısıyla örtüşmektedir.

Gezi Parkı Protestoları'nın arka planında yer alan ve toplumsal bir reaksiyona neden olan hükümet uygulamaları ve söylemleri Çetinkaya tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

(...) MİT yasa tasarısı, dinlemeler, kürtaja ve kadına ilişkin söylem, doğurulacak çocuk sayısı telkinleri, içki düzenlemeleri, son 1 Mayıs çatışmalarında olduğu gibi kamusal alan üzerindeki kısıtlamalar, artan muhafazakar söylem ve yasal düzenlemeler, heykel yıkımları, metroda öpüşme yasakları, Alevi karşıtı resmi söylem ve niceleri toplumda çok ciddi bir tepkinin birikmesine yol açıyordu (2015a: 15).

Çevreci duyarlılık ve kentsel farkındalığın, protestoların ortaya çıkmasındaki merkezi rolüne ek olarak yukarıda belirtilen uygulamalar ve söylemlerin toplumda öfke patlamasına yol açtığı söylenmektedir. Ayrıca polisin uyguladığı şiddet ve biber gazı kullanımı, ilerleyen günlerde hareketin genişlemesine yol açmıştır (Ete ve Taştan, 2013: 102).

1 Haziran 2013 tarihinde İstanbul'un Anadolu yakasında toplanan binlerce kişi Boğaz Köprü'sünü yürüyerek geçerek Taksim Meydanı'na ulaşmıştır. Yabancı haber kanalları bu gelişmeleri canlı yayında aktarırken, Türkiye'deki haber kanalları eylemleri televizyon ekranlarına yansıtmamıştır (Ayata ve diğerleri, 2013: 8). Ethem Sarısülük'ün aynı gün bir polis memuru tarafından başından vurulmasının da etkisiyle ve Taksim'deki eyleme müdahale eden kolluk kuvvetlerinin orantısız güç kullanımını protesto eden gösteriler hızlanarak diğer büyük şehirlere de yayılmıştır (İnsan Hakları Derneği Raporu, 2013: 27).

Gezi Parkı toplumsal hareketine polisin aşırı müdahalesi, eylemlerin meşruiyet zemininin giderek güçlenmesine neden olmuştur. Bir diğer ifade ile hareketin kitleselleşmesi ve daha fazla görünürlülük kazanmasıyla hükümete ve polise olan tepki artarak devam etmiştir (Ete ve Taştan, 2013: 102).

Sokaklarda, meydanlarda ve parklarda devam eden eylemlere toplumun farklı kesimlerinden katılım gerçekleşmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi eylemcilerin çoğu, polis şiddeti üzerine sokaklara çıkmaya karar vermiştir. Yüzde 10,2'si Topçu Kışlası inşaat projesini duyduğunda, yüzde 14,2'si ise hükümetin eylemcilerle ilgili açıklamaları üzerine protestolara katıldığını belirtmiştir. Ayrıca taleplerinin ne olduğu ve niçin sokaklarda oldukları soruları eylemcilere yöneltildiğinde yüzde 34,1'i taleplerinin özgürlük olduğunu, yüzde 18,4'ü hak ihlallerini protesto etmek istediklerini, yüzde 9,7'si diktatörlüğe karşı olduğu için katıldığını, yüzde 9,5'i hükümetin istifasını istediklerini, yüzde 8'i demokrasi ve barış talebiyle sokaklarda olduklarını, yüzde 4,6'sı ağaç kesilmesini ve kışla yapılmasını istemediklerini, yüzde 3,2'si ise sisteme karşı oldukları için katıldıklarını dile getirmişlerdir (Konda, 2014: 18).

Kuramsal olarak sistemin geneline değil, tekil haksızlıklara karşı olan güncel sivil toplum kavramı mevcut anayasal düzenin temel ilkelerine karşı köklü bir itirazda bulunmaz. Tam tersine bu temel ilkelerin çiğnenmesinden rahatsızdır. Sistemin genel anlamda adaletli olduğuna inanılır ancak yanlış uygulamalara karşı eleştirel bir tutum sergiler (Nişancı, 2013: 396). Sivil toplumun bu temel unsuru, Gezi Parkı eylemcilerinin açıkladıkları protestolara katılma sebepleri ile bütünlük içindedir. Eylemcilerin yalnızca yüzde 3,2'lik kısmı, sisteme karşı oldukları için katıldıklarını belirtirken, kalan kısım tekil haksızlıklardan şikayetçi oldukları için protestolara dahil olduklarını söylemişlerdir.

Eylemcilerin çeşitli talepleri mevcuttu ancak hepsinde ortak olan ise muhalif dildi. Genel olarak hükümet uygulamalarını eleştiren aktörlerin profilleri yakından incelendiğinde, homojen bir öznenen ziyade heterojen bir eylemci bileşeniyle karşılaşmaktadır. Feministler, LGBT (Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Transeksüel)'ler, muhalafet partileri, sendikalar, taraftar grupları, farklı muhalif gruplar ve öğrenciler direnişe destek veren gruplardır (Gök, 2014: 80, 81).

İktidar uygulamalarını muhalif bir dille eleştirmek dışında çok fazla ortak özelliği bulunmayan grupların bir araya gelmiş olması, Türkiye açısından eşine az rastlanır bir örnektir. Zira Türkiye'de genel olarak hoşgörü ve farklı olana tahammül oldukça düşük bir seviyededir. Kendine benzemeyen insanlardan hazzetmeyen, karşısındakine güven duymakta zorlanan, başka dine mensup kişilerle bir arada bulunmak istemeyen toplumdaki diyalog eksikliğine³¹ Gezi Parkı protestocuları içerisinde rastlanmamıştır. Farklı kesimlerin ortak bir paydada bir araya gelmelerini açıklamak, 21. yüzyılın sivil toplumu ve toplumsal hareketlerinin savları ile mümkündür.

İktisadi faaliyet alanı dışında bireylerin gönüllü katılımına olanak sağlayan örgütlenmelerin çoğalması, daha özgür ve katılımcı bir siyasal hayatın canlanmasına vesile olmaktadır. Devlete ekonomik, siyasal ve toplumsal alanda meydan okuyan gönüllü kuruluşların etkinlikleri artmaya başladıkça; devletin nitelikleri ve meşruluğu

³¹ Türkiye'de özellikle 1980 ve 1990'larda özgür, gönüllü, bireysel ve toplumsal örgütlenme ekonomik alan dışında destek görmeyen bir niteliğe sahip olmuştur. Devletin tüm gönüllü örgütlenmelere ve sivil toplum kuruluşlarına karşı şüphe ile yaklaşmasının, toplumdaki iletişim eksikliğini artırıcı etkide bulunduğu belirtilmektedir. Bkz. Toprak (1996: 91, 92) ve Kalaycıoğlu (1995: 56).

hem akla hem de yasalara uygun bir yönetim biçimine dayanır hale gelir. Toplumun gönüllü katılımı ile beraber sivil toplumun alanı genişler ve siyasal hayat gelişme gösterir (Kalaycıoğlu, 1998b: 113).

Seçimler ve dolayısıyla siyasal partiler demokrasinin olmazsa olmazlarındandır. Ancak partierkil bir yönetim, demokrasinin işleyişini ve sivil toplumun siyasal alana katılımını devre dışı bırakır. Bu durum ekonomik açıdan güçlü kişi ya da grupların yönetimine, bir diğer ifade ile diktatörlükle sonuçlanacak bir egemenliğe yol açar (Touraine, 2015: 86, 87). Dolayısıyla demokrasiyi salt seçimlerden ve siyasal partilerden ibaret olarak tahayyül etmek, sivil toplumun alanını tamamen göz ardı etmek demektir. Örgütlü sivil toplumun siyasal alana katkıda bulunmadığı bir demokrasi ise mümkün değildir.

Demokrasi, mükemmel bir düzen değildir ancak daha adil olmak yönünde gelişime açık bir devleti ve toplumu işaret eder. Bu aşamada toplumun daha iyi bir düzen ve daha adil kurumlar talebiyle örgütlenebilir olması yönündeki engellerin ortadan kaldırılması gerekir. Demokrasinin çöküş sürecine girmesi söz konusu olduğunda bu örgütlenebilirlik, direniş olarak adlandırılabilir ve yine demokrasi adına gerekliliğini korur (Saner, 2013: 179, 180). Dolayısıyla örgütlenme, ahlaki ve politik bir sorumluluktur.

Örgütlenerek siyasal bir eylemde bulunan bireylerin sivil toplumun içinde yer almaları ve toplumsal hareketlere katılmaları, herhangi bir partiye üye olmaları önünde bir engel teşkil etmez. Ancak sivil toplumun edimleri, partiler vasıtasıyla yönlendirilemez. Bu aşamada örgütlenebilir sivil toplumun farklı dünya görüşlerini temsil edebildiği üzerinde durulmalıdır. Zira siyasal partiler, güncel sivil toplum örgütlenmeleriyle karşılaştırıldığında daha uzun soluklu ve kalıcıdır. Ayrıca üyelerini ortak bir dünya görüşü etrafında birleştirirler (Coşar, 2013: 14). Fakat sivil toplum, siyasal alana etkide bulunurken farklı ideolojilere açık oluşuya demokratik diyaloga çok daha geniş imkan tanır.

Gönüllü katılıma, diyaloga ve örgütlenmeye olanak tanıyan, sivil toplumu ve dolayısıyla siyasal alanı geliştiren olgular katılımcı demokrasinin etkili mekanizması sayesinde hayat bulabilirler. ‘Siyasal etki eşitliği’ ilkesini gündeme getirmesi ile etkin bir

mekanizma halini alan katılımcı demokrasi, aynı zamanda sivil toplum içersindeki marjinalleştirilmiş ve sessizleştirilmiş kimlikleri açığa çıkartır. Bu kimliklerin taleplerini karar alma süreçleriyle eşit biçimde bağdaştırmak için uygun bir zemin hazırlayan katılımcı demokrasi kültürü, örgütlenebilme ve düşünce özgürlüğüne alan açar (Keyman, 1998: 51 ve Touraine, 2015: 221). Katılımcı demokrasi kültürü ile sivil toplumla siyasal alan birbirine yaklaşır ve siyasal tartışmaların, dolayısıyla da toplumsal hareketlerin önü açılır. Gezi Parkı protestolarına katılan eylemcilerin profilleri incelendiğinde, marjinal olarak görülen ve sessizleştirilen kimliklerin kendini ifade ve siyasal süreci etkileme çabası burada anlam kazanır.

Demografik araştırmalar protestolara katılan eylemcilerin eğitim ve birikim yönünden kendini geliştirmiş bireylerden meydana geldiğini belirtmektedir. Bununla birlikte ekonomik gelirleri yüksek olan ve genellikle kentlerde yaşayan eğitilmiş nüfus, eylemcilerin hatasız olduğunu düşünmüşlerdir (Konda, 2014: 38). Tüm gönüllü örgütlenmelerde olduğu gibi yeni toplumsal hareketlerde de eğitimin rolü önemlidir. Zira 2000’li yıllarda gerçekleşen yeni toplumsal hareket örneklerine katılan eylemcilerin yüksek oranda üniversite mezunu oldukları belirtilmektedir. Özellikle Türkiye’deki toplumsal hareketlerin üniversite mezunu işsiz gençler, beyaz yakalı çalışanlar, öğrenciler, ev kadınları, yüksek ücretle çalışanlar ve yüksek eğitim almış bireyler tarafından desteklendikleri görülmektedir (Coşkun, 2006: 81, 82).

Katılım ve gönüllülük temeliyle bir araya gelen ve sınırları katı bir çerçeve ile belirlenemeyen toplumsal hareket aktörlerine, Gezi Parkı protestolarında da rastlanmaktadır. Demokrasi adına duydukları kaygı ile hareket eden eylemciler, Keyder (2013: 2-4)’in belirttiği gibi eğitim ve beceri yönünden kendini geliştirmiş bireylerden oluşuyor. Yabancı dil bilen, dünyanın farkında olan, küresel bilgi ve davranış kalıplarına hakim, üniversite eğitimi almış ve nüfusu giderek artan bu grup dayatılan düzene karşı bir başkaldırıyı potansiyel olarak bünyesinde barındırıyor. Bireysel özgürlüklerine sahip çıkmak isteyen, kendi yaşam alanını kontrol edebilen ve siyasal alana etkide bulunmak isteyen grup; bu haklarının devlet tarafından tanınması ve korunması talebiyle toplumsal hareketlerin aktörünü oluşturuyor.

Kendilerini herhangi bir sosyo ekonomik kodla tanımlamayan aktörler, Gezi Parkı eylemlerinde de sınıfsal bir bilince sahip değillerdi. Dolayısıyla protestocular sınıf temelli bir siyasal kutuplaşma eğilimi içinde olmadılar ancak harekete fikir ve değerler temelinde yön verdiler. Yeni toplumsal hareketlerin kuramsal alt yapısında, bu oluşumların tarihsel süreçle bütünlük içerisinde eylem sistemleri olduğu görülmektedir. Sınıf hareketlerinin geriye düştüğü bir dönemde bu boşluğu dolduran güncel hareketler, sorunları sistemin sınırları içerisinde çözmeye çalışırlar (Melluci, 2016: 79 ve Çoban, 2009: 25).

Kapitalizmin içinde kalarak kapitalizmin eksikliklerini eleştiren yeni sosyal hareketlerin aktörleri siyasal partileri, hükümetleri, bürokrasiyi, çoğunluk oyunun hakimiyetini tenkit ederken; yanlış uygulamalara, sınırlamalara ve çözümlere yönelmektedir (Offe, 2016: 73).

Sistemin değişmesi ve dönüşmesi gibi devrimci bir dilden uzak olan yeni toplumsal hareketler teorisi için bu argümanların yerini demokrasi savunusu almıştır. Önemli olanın haksızlıklara karşı farkındalık yaratmak ve bu haksızlıkların giderilmesi yönünde fikir beyan etmek olduğunu söyleyen yeni sosyal hareketler ile işçi hareketleri arasında artan bir mesafe bulunmaktadır (Touraine, 2016: 44, 45). Güncel toplumsal hareketlerin aktörleri, Gezi Parkı protestocuları gibi, kendilerini sınıf temelinde ifade etmezler. Ne kapitalizmi dönüştürme, ne de iktidarı ele geçirme amacına sahip değillerdir. Bunun yerini siyasal alanı etkileyebilme çabası alır.

Gezi Parkı eylemcilerini harekete geçiren ve öfke birikmesine neden olan faktörleri kavramak için yapısal dinamikleri anlamlandırmanın önemine de odaklanılmalıdır. 21. yüzyılın başından beri Türkiye'nin siyasal merkezinde yaşanan dönüşüm, rejimin o güne dek sistemin dışına itmeye çalıştığı kimliğin temsilcisi olan partinin siyasete baskın bir biçimde yön vermesi, kendisini desteklemeyen toplumun diğer kesimlerinin taleplerine duyarsız kalması ve muhalefet gücünün alternatif yaratamamasıyla yaşanmaya başlamıştır. Toplumun yüzleştiği muhalefetsizlik sorunu ve bu sorunun yarattığı mağduriyet duygusu da Gezi Parkı direnişine gelinen süreci açıklamada elzemdir (Ete ve Taştan, 2013: 103, 106).

Kendilerini herhangi bir parti üyeliği ile ifade edemeyen bireyler, yaşamış oldukları muhalefetsizlik duygusunu ve birikmiş olan öfkelerini dile getirebilecekleri bir alan yaratmışlardır. Gönüllülük esasıyla bir araya gelen bu bireyler protestolar ve direnme eylemleriyle seslerini duyururken, dünya üzerindeki diğer benzerleri gibi şiddet ögesinden uzak durmuşlardır.

Sivil itaatsizlik eylemleri, özellikle kamunun bilgisine sunulmak üzere gerçekleştirilir ve protestocular tarafından bu hedefe uygun araçlar özellikle seçilir. Oturma, işgal, imza toplama, bildiri dağıtma, fatura ödememe, iş bırakma, istifaya çağırma, gösteri ve yürüyüş, ağaçların kesilmesini engelleme, yerleşim merkezleri kurma el ele vererek yol kesme gibi birbirinden farklı ve çarpıcı protestolar, sivil itaatsizlik eylemcileri tarafından seçilir ve kamuoyuna duyurulur (Ökçesiz, 1994: 77, 79).

Şiddetsizliği dayanak noktası olarak alan aktif ve etkili bir eylem olan sivil itaatsizliğin birçok unsura Gezi Parkı eylemlerinde rastlamak mümkündür. Çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılarıyla değinildiği gibi, şu ya da bu ölçüde adil ilişkilerin sürdüğü demokratik bir sistemde oluşan haksızlıklara karşı barışçıl yöntemlerle geliştirilen sivil itaatsizlik eylemi yasadışıdır fakat meşrudur. Her ne kadar protestoculardan bazıları zaman zaman kamu malına zarar vermiş³² ve polise karşı direnç göstermiş de olsa, bu durum protestonun geneline hakim olmamıştır. Ayrıca tanımı gereği yasadışı olan sivil itaatsizlik eyleminin barışçıl unsurlarına ve eylemcilerin aleni biçimde taleplerini kamuya sunuyor oluşuna Arat (2013: 2, 3)'ın da belirtmiş olduğu gibi protestoların genelinde rastlanmıştır. Örneğin duran adam protestosu, parklarda toplanan halk meclisleri ve forumlar (Resim 6'da görüleceği gibi) sivil itaatsizliğin en belirgin biçimini direniş diline ekleyerek eylemcilerin demokratik hak arayışlarını ve siyasal taleplerini farklı mecralara taşımıştır. Bunun yanı sıra protestoların özgün yanlarından biri olan, eylemcilerin diline sıklıkla yansıyan mizah dili de eylemcilerin kendilerini barışçıl bir konuma yerleştirdiklerinin önemli bir kanıtı olmuştur.

---

³² Eylemcinin sorumluluğu açısından sivil itaatsizlik eylemleri incelendiğinde, genellikle şiddet içermeyen ancak amacıyla orantılı biçimde ve genellikle eşyaya yönelik olarak zaman zaman şiddete yer verebilen bir eylem olduğu belirtilebilmektedir. Eylemci, amacının hukuk devleti ideallerine uygun düştüğünü bilmektedir ancak çiğnediği kuralın yaptırımına katlanmaya hazır haldedir. Bkz. Ökçesiz (1994: 83).

Resim 6: Parklarda oluşturulan forumlara bir örnek
(<http://www.arkitera.com/haber/15259/katiliyorsak-eller-havaya>)

Gezi Parkı protestocularının kısa vadeli beklentileri arasında iktidar erkinin ve polisin olumlu bir tutum sergileyerek protestolara katılanlara karşı yapıcı bir yaklaşım sergilemeleri bulunmaktadır. Ancak eylemlerin siyasal talepleri göz önünde bulundurulduğunda uzun vadeli talepler anlam kazanmaktadır. Temsili demokrasinin yetersizliği ve muhalefet eksikliğiyle birlikte, hükümetin yasaklama temelli uygulamaları ile bireysel hak ve özgürlüklere müdahalesinin sona erdirilmesi, eylemcilerin uzun vadeli beklentilerini özetler niteliktedir (Ete ve Taştan, 2013: 73-75). Farklı kimliklere sahip olan eylemciler, beklenti ve talepler bakımından ortak bir eğilime sahip durumdadır.

Gezi Parkı direnişine katılan eylemcilerin farklı kimliklere sahip olması ve çeşitliliği, çoğulluk durumunu meydana getirmiştir. Farklılıkların ortak hedefler uğruna birleşmesi anlamına gelen çoğulluluk; Gezi Direnişi'nde salt bir araya gelişi değil, her farklılığın düşünsel sınırlarının gözden geçirilmesi ve hatta yerinden oynaması anlamını da taşır (Gök, 2014: 85, 86). Bir diğer ifade ile eylemciler daha önce şüpheyile ve hatta reddedişle yaklaştıkları farklı kimliklerle bir araya geldikleri ve bu kimliklere toleransla yaklaştıkları bir deneyim yaşamışlardır.

Demokrasinin açıklarını gözler önüne seren ve demokratik kazanımlara sahip çıkma amacıyla bir araya gelen bireylerden oluşan Gezi Parkı Protestoları; kendi yaşam alanını

kontrol etme ve siyasal alana yön verme hedefiyle hareket etmiştir. İktidarı ele geçirme gayesinde olmayan ancak devletin demokratikleşmesi gerektiğinin altını çizen eylemler, yurttaşlık haklarının ve temel özgürlüklerin tanınması talebini dile getirmiştir (Arat, 2013: 3; Keyder, 2013: 4).

Kentsel dönüşüm karşıtı bir çevre hareketi olarak başlayan eylemler, muhalefet eksikliğinin de etkisiyle kitlesel bir harekete dönüşmüştür. Şiddetsizlik ögesini benimsyen aktörlerin siyasal alanı etileme çabaları, hareketin demokrasi savunusu, muhalif dili ile Gezi Parkı Protestoları, 2000'li yılların sivil toplum alanının içerisine giren bir çağdaş toplumsal hareket olarak tarihte yerini almıştır.

3.5. Şemsiye Hareketi - Hong Kong

150 yıllık Britanya sömürgeciliğinin ardından 1997 yılında yönetimi ÇHC'ye 'Tek Ülke, İki Sistem' modeliyle devredilen Hong Kong'da halk, başlangıçta kendi istedikleri yöntemle kendi yönetimlerini belirleyecekti. Genel oy prensibine dayalı doğrudan seçim uygulamasını savunmakta olan topluma rağmen Çin hükümeti, Seçim Komitesi'nin denetlemesine tabi olacak bir sistemi geçerli kılmak istemekteydi. Çin'in bu yönlendirme üzerine yoğunlaşması, 2014 yılında iki ayı aşkın süre boyunca devam edecek olan toplumsal hareketin başlamasına sebep olacaktı (Ergenç, 2015: 297).

Ekonomik özgürlüklerin en geniş olduğu ve yolsuzlukların en az yaşandığı ülkeler arasında yer alan Hong Kong'da halkın talebi, kendi kaderini tayin etme arzusu ile birlikte daha fazla özerklik ve demokrasi idi. Güncel benzerleriyle demokrasi talebi noktasında benzeşen Hong Kong'taki ayaklanmanın tarihsel arka planına bakıldığında, farklı hedefler doğrultusunda yaşanmış sosyal hareket deneyimleri dikkat çekmektedir (Rühlig, 2015: 1). Zira toplumsal hafızada yer edinmiş bu hareketlerin ivme kazandırıcı etkisi ve geniş ekonomik özgürlüklerin belirleyici rolü, Şemsiye Hareketi'ni hayata geçiren olgular arasında yer almaktadır.

Soğuk Savaş dönemi boyunca Batı için kaybedilmemesi gereken bölge olarak görülen Hong Kong'un ekonomisi uluslararası yatırımlarla desteklenmişti. Bu sebeple adanın ekonomisi büyümüştü ancak bu büyüme bölge halkına yansımamıştı. Yaşam

standardının düşük olması sebebiyle 1967’de başlayan halk ayaklanmaları sömürge idaresi tarafından bastırılmıştı ve gelir adaletsizliği belirli ölçüde dengelenmişti. Yaşanan bu protesto deneyimlerinin yanı sıra, 1991 yılında Hong Kong’un ilk doğrudan seçimi tecrübe etmesinin ardından, Çin idaresine geçtikten sonra ‘Çin Halk Cumhuriyeti’ni yıkmaya yönelik’ her türlü girişimin yasaklanması önemli bir kırılma noktası olmuştu (Ergenç, 2015: 299, 300).

Çin’in ve Hong Kong’un karşılıklı ekonomik bağımlılıkları devam ederken, Çin’in Hong Kong’un idaresi üzerindeki talepleri de varlığını korumuştur. 2014 yılına gelindiğinde siyasi partiler 2017 seçimleri için hazırlıklarını başlattığında Çin hükümeti bir belge yayınlarak “Tek Ülke, İki Sistem” uygulamasının temel bir devlet politikası olduğunu bildirmiştir. Bu politikanın tam anlamıyla uygulanmasıyla refah ve istikrarın sağlanacağını söyleyen Pekin hükümeti, Hong Kong Özel İdari Bölgesi üzerinde kapsamlı bir yargı yetkisine sahip olduğunu vurgulamıştır (BBC, 2014).

Demokrasinin gelişmiş olduğu bir Hong Kong, ÇHC için kontrol edilmesi çok zor bir bölge anlamına gelmekteydi. Seçilmiş bir hükümete sahip olmak, iç kaynaklar için gerçekleşecek mücadelede Hong Kong’a daha büyük bir meşruiyet kazandıracaktı. Artan bağımsızlık duygusu ve demokrasi talebi, Çin hükümetinde endişeye neden olmuştur (Ortmann, 2015: 47). Bu ve benzeri sebeplerle Çin’in Hong Kong üzerindeki baskısını artırması, bölgedeki sivil toplumu harekete geçirmiştir.

Çin hükümetinin genel seçim öncesi adayları inceleme ve seçimlere bazı kısıtlamalar getirme planlarına karşı 22 Eylül 2014 tarihinde Hong Kong’lu öğrenciler, sloganı ‘Aşkla ve Barışla’ olan ‘Merkezi İşgal Et’ hareketini başlatmışlardır. Hong Kong’da finans bölgesinin merkezinde yer alan ve önemli hükümet dairelerinin bitişiğindeki konumuyla dikkat çeken bölgede başlayan eylemler bir sivil itaatsizlik örneği olarak devam etmiştir. Barışçıl bir hareketi savunan binlerce göstericiye polis sert müdahalelerde bulunmuştur. Polisin müdahalede kullandığı biber gazı ve coptan kendini korumak isteyen protestocuların şemsiye kullanmaları nedeniyle eylemler ‘Şemsiye Hareketi’ olarak anılmaya başlanmıştır (Chan, 2014: 5; Hürriyet, 2014).

Bir çeşit muhalefet türü olan sivil itaatsizlik, haklılığını adaletsizlikten alır. Adaletsizlik ya da adaletsizliğin varlığına dair kuvvetli inanç, şiddetsizlik ögesine sahip direnme eylemlerinin gelişmesine neden olabilir. İtaat, varlığını adalete dayandırabileceği gibi; adaletsizlik de sivil itaatsizlik eylemlerine sebep olabilir ve hatta bunu meşrulaştırabilir (Nişancı, 2013: 156). Dolayısıyla sivil itaatsizlik her ne kadar yasadışı bir eylem olsa da, meşru olarak yorumlanabilmektedir. Hong Kong'ta baş gösteren bu şiddet unsurundan uzak protestolar da halkın adaletsizlik olarak yorumladığı ÇHC hükümeti uygulamalarına karşı gelişen ve meşruiyetini buradan alan sivil itaatsizlik eylemleridir.

Thoreau'nun yanı sıra sivil itaatsizliğin öncüleri arasındaki bir diğer önemli isim olarak Mahatma Gandhi de, sivil itaatsizliğin yasadışılığını dile getirirken, yine de yasalara karşı saygılı bir tutum sergiler. Yasala uyarken insanın, hangi kuralın adaletli, hangisinin adaletsiz olduğuna dair karar verebileceğinin ve bazı yasalara karşı boyun eğmeme hakkını kullanabileceğinin altını çizer (Ökçesiz, 1994: 41). Bir diğer ifade ile sivil itaatsizlik eylemi hem koşulsuz şartsız boyun eğmeye, hem de ilk fırsatta saldırıya geçmeye karşıdır (Nişancı, 2013: 157).

Protestocuların söylemleri incelendiğinde, yıllardır demokrasi için yürütülen kampanyalardan istedikleri sonuçları alamayan ve artık başka bir yöntemin gerekliliğinin farkında oldukları için bu hareketin içerisinde olan kitle ile karşılaşılır. Özellikle ekonomik beklentilerin öne çıktığı harekette eylemciler mülk fiyatlarındaki aşırı yükselişin, zengin ve yoksullar arasındaki uçurumun genişlediğinin, yüksek ücretli istihdam beklentilerinin azaldığının ve gençlerin geleceğe dair umutlarının kaybolduğunun altını çizmişlerdir (Chan, 2014: 9). Bu sebeple eylemciler muzdarip oldukları tekil sorunların iyileştirilmesi yönünde talepte bulunurken, yöneldikleri alan ve taleplerinin odak noktası demokrasidir. Protestocuların bu duruşu Resim 7'de de görüleceği gibi hazırladıkları pankartlarla eylem diline yansımıştır.

Resim 7: Şemsiye Hareketi demokrasi istiyor
(<http://www.ensonhaber.com/hong-kongda-semsiye-devrimi-suruyor>)

Günümüzde devlet, toplum ve birey arasındaki egemenliğin devrine ilişkin bir tartışmayı aşmakta olan güncel sivil toplum; hukukun ve demokrasinin varlığını muhafaza ettiği alanlarda fikirlerin dile getirildiği bir uzlaşma sürecidir. Bir diğer ifadeyle rejimlerin demokratikleşmesi talebi doğrultusunda kitleleri yönlendiren bir yapıya ulaşmıştır (Demirel, 2013: 54). Dolayısıyla Hong Kong hareketi eylemcileri, yönetimlerinin demokratikleşmesi hedefiyle hareket ederken güncel sivil toplumun siyasal süreci etkileyecek alanı içerisinde yer almışlardır.

Hareketin özneleri incelendiğinde, diğer güncel toplumsal hareketlerde olduğu gibi, toplumun farklı kesimlerinin bir araya geldiği görülmektedir. Kendisini sistem karşıtı olarak adlandıranlar, sosyal demokratlar, liberal demokrat bir çizgiye sahip olan öğrenci federasyonu, Çincenin Kantonca yerine eğitim dili olmasına karşı eylemlerde bulunan Bilgelik Grubu, çevreciler ve LGBT'ler gibi çeşitli perspektiflerden gruplar ve örgütler Şemsiye Hareketi'ne destek verdiler. Çoğulluk halinin yaşandığı harekete katılan bu grupların amacı Çin'in Hong Kong seçim sistemine müdahillliğini protesto etmek ve doğrudan seçim talebini dile getirmektir (Ergenç, 2015: 302).

Sivil toplumun etkin ve çoğulcu bir yapıya kavuşarak, devletten ayrı ama devletle temas halinde olabileceği bir alanda özerklik kazanabilmesi, örgütlenebilme imkanının varlığıyla mümkündür (Yıldırım, 2003: 231). Tartışabilen, kendini ifade edebilen,

diyalog kurabilen ve örgütlenebilen bireyler güncel sivil toplum içinde bir araya gelerek hükümet politikalarının belirlenmesinde etkin rol oynayabilirler.

Demokraside diyalogun asıl amacı, toplumun farklı kesimlerinin birbirini anlamasını sağlamaktır. Hedef, aynı fikirde birleşmek değil; anlaşmazlıkların tartışma yoluyla çözümünü gerçekleştirmektir. Zira demokrasi, ihtilaflardan kaçınmaz fakat bunların çözümü için topluma müzakerede bulunabileceği bir alan yaratır (Sitembölükbaşı, 2005: 149). Bireylere kendilerini ifade etme, siyasal alana katılma ve müzakere alanı tanıyan güncel sivil toplumun alanı da işte tam burada karşımıza çıkar. Şemsiye Hareketi'nde farklı dünya görüşlerine sahip olan bireyler, yanlış uygulamaları eleştirebilecekleri bir alan yaratmak istemişlerdir.

Sınıfsal bir hareket olmayan Hong Kong'daki Şemsiye Hareketi, toplumun farklı kesimlerinin eleştirel tutumunu bir araya getiren bir oluşumdur. Sistem karşıtı olmayan, şiddetsizlik ögesini benimseyen ve demokrasinin önündeki engellerin kaldırılması talebiyle ilerleyen hareket tüm bu yönleriyle güncel toplumsal hareketlerin ve sivil toplumun alanı içerisinde yer almaktadır.

SONUÇ

Yüzyıllardır siyaset felsefesinin ana araştırma konularından biri olan devlet ve toplum ilişkilerine olan ilgi, günümüzde de varlığını korumaktadır. Çeşitli düşünce sistemleri tarafından farklı biçimlerde yorumlanmış olan bu ilişki, sivil toplum kavramına bir varlık alanı yaratmıştır. Bu alan üzerine yapılan çalışmalardan bazıları, sivil toplumun devleti sınırlandırıcı bir misyona sahip olması gerektiği üzerine şekillenmiştir (Çaha, 2012: 67). Farklı çalışmalar ise sivil toplumu liberal devlet tasarımıyla yoğuran düşüncelerin aksine, bu alanın gelişmesini sosyalizme giden yolun bir parçası olarak görmüş ve sivil toplumun ötesine geçilmesi gerektiğine inanmıştır (Savran, 2013: 11, 12).

Siyaset felsefecilerinin tarih boyunca sunduğu katkı saklı tutulmakla birlikte, küreselleşmenin de etkisiyle sivil toplum, günümüzde uluslararası platformda kendisine yer arayan bir yapıya ulaştı. Bu yapıya sadece hükümet dışı örgütler yoluyla ulaşmamış olan sivil toplumun alanı, iletişim araçlarındaki hızlı gelişimin de etkisiyle dünyanın farklı bölgelerinde yansımalarını buldu. Günümüzde devlet dışı bir sahada kendine yer bulan bu alan, aynı zamanda ondan tamamen kopuk olmayarak, devlet tarafından geliştirilebilecek baskılara karşı organize olabilme gücüne kavuştu. ‘Sınırlı devlet’ ya da ‘sosyalizme giden yol’ savunularından ziyade, çağdaş bir sivil toplum alanı üzerine yoğunlaşıldı ve toplumun siyasal sürece bu alan sayesinde dahil edileceğini ileri süren tartışmalar geçerli hale geldi (Cox, 1999: 27, 28).

Günümüzde sivil toplum tüm sosyo-kültürel coğrafyalar açısından ideal hedefler oluşturmakta ve bu hedefler ortak iyiyi ve demokratikleşmeyi amaç edinmektedir. Siyasi sınırları aşarak, her türlü farklılıkların birbirini anlayabildiği ve kabul edebildiği bir alan olma özelliğine kavuşmuştur. Bu başarıya ulaşmış olan sivil toplum ile egemenliğin devrine ait devlet-toplum ilişkileri felsefi ve kuramsal olarak aşılmıştır. Kendisine alan açan devlet sayesinde bu alanda aktif biçimde hareket edebilecek olan sivil toplum ile demokrasinin önündeki engellerin kaldırılması sağlanabilecektir.

Sivil toplumun kuramsal temellerine Aristoteles’in ‘politike kiononia’sı, bireyi rasyonel ve toplumsal bir varlık olarak gören Roma siyasal düşüncesi ve devlet iktidarından

bağımsız bir sosyal alanın belirlediği Ortaçağ felsefesi katkıda bulunmuştur. Toplum sözleşmesi düşünürlerinin doğa halinden ayrılıp siyasi otorite etrafında bir araya gelerek toplumsallaşmak üzerinden tanımladıkları sivil toplum kavramı; 18. yüzyıl ile birlikte toplumu despotik yapılara karşı savunmanın bir aracı haline geldi. Sonrasında ise devlet-sivil toplum karşıtlığının aşıldığı Marx ve Gramsci ile sivil toplum, siyasal alanın tamamlayıcı bir unsuru olarak aktarıldı. Kavramın bu düşünsel yolculuğuna çalışmanın ilk bölümünde ayrıntılarıyla yer verilirken amaçlanan, güncel sivil toplum kavramının günümüzde ulaştığı konumun temellerini daha iyi anlamlandırabilmektir.

Sivil toplum kavramının teorik alt yapısından etkilenecek geliştirilen toplumsal hareket kuramları başlangıçta, bireylerin toplumsal değişimlere karşı tepkisel reaksiyonlar geliştirdiği fikrine odaklanmışlardır. Ancak sonrasında Antik Yunan ve Roma siyasal düşüncelerinde de savunulduğu gibi, toplumsal hareket teorisyenleri bireyleri rasyonel birer varlık olarak tanımlamış ve örgütlenmenin bireylerin rasyonel karar alma süreçleri sonucunda meydana geldiğini belirtmeye başlamışlardır.

Protestoların siyasetin ve toplumun bir parçası olarak görülmesi sonrasında toplumsal hareket teorileri iki ayrı bakış açısıyla şekillenmiştir. Bu hareketlerin sınıf mücadelesinin önderliğinde şekillendiğini savunan teorinin aksine, sınıf mücadelesinin aşıldığını ve toplumsal hareketlerin amacının iktidarı ele geçirmek olmadığını belirten kuramlar, yeni toplumsal hareketlerin oluşum süreçlerini ve hedeflerini açıklamada daha belirgin bir role sahiptir.

Toplumsal hareket kuramlarının gelişimine oranla sivil toplumun kuramsal temelleri tarihsel süreç içerisinde çok daha erken başlamış olmakla birlikte, bu iki inceleme alanı birbirleriyle paralel şekilde gelişmiştir. Bu paralellik, güncel sivil toplum kavramını uygulanabilir kılan yeni toplumsal hareketler sayesinde daha net biçimde anlaşılabilir hale gelmiştir.

Devlet alanının dışında fakat onu etkin anlamda besleyebilen, hakları yasalarla güvence altına alınmış bireylerin gönüllülük esasıyla örgütlenebildikleri alan olarak güncel sivil toplumun, müzakere ve demokratik diyalog süreçleriyle meydana gelen bir ilişkiler ağı (Kaynar, 2009: 53) olduğu yorumundan hareketle; bu alanın siyasal sürece yön verme

hedefinde olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bireylerin siyasete katıldığı, toplumsal ve siyasal görüşlerini ifade edebildiği, demokrasi hedefi doğrultusunda fikirlerini müzakere edebildiği ortam için sivil toplum etkin bir alana tekabül eder (Keyman, 2004b: 1). Siyasal sürece hakim olma, bir diğer ifade ile devlet politikalarına etkide bulunma amacıyla olan örgütlenme, günümüzde sivil itaatsizlik eylemleri ve protestolar aracılığıyla etkin hale gelir.

Sivil toplumun günümüzdeki alanı açısından önemli olan noktalardan biri, bu alanın belirli ölçülerde adil ilişkilerin sürdüğü demokratik bir sisteme ihtiyaç duyuyor oluşudur. Bireyleri siyasal alana yakınlaştıran güncel sivil toplum, içinde bulunduğumuz sisteme karşı olmayan ve onu dönüştürme hedefiyle hareket etmeyen bir yapıya sahiptir.

İdeoloji savunuculuğundan uzak olan sivil toplum günümüzde sistemin eksik yanlarını dile getirmekte, bunu da kendisinin temel dinamiklerinden biri haline gelen yeni toplumsal hareketler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Zira güncel sivil toplumun temelinde yer alan sivil itaatsizlik ögesini uygulamaya geçiren güncel sosyal hareketler, Cohen ve Arato (2013: 508)'nin da belirttiği gibi meşru halk eyleminin bir ifadesidir. Bu hareketler, sıradan vatandaşların siyasal alan üzerindeki nüfuzlarını ve iktidarın toplumun isteklerine cevap verir nitelikte kalmalarını sağlamak için önemli bir araçtır.

Yeni toplumsal hareketler teorik olarak kendinden önce gelen kuramlardan beslenmektedir. Dolayısıyla örgütlenmenin ve kolektif kimliğin önemine vurgu yapan, protestoların temel rolünün kimliğin kurgulanması olduğu fikrini benimseyen ve farklılık politikalarının yükselişe geçtiğinin altını çizen yeni kuram; bunlara ek olarak sosyal hareketlerin siyasal süreci etkileme yönündeki hedeflerinin de farkındadır.

Aktif, düşünen ve sorgulayan özellikteki aktörlerinin katı bir sınırla belirlenmediği yeni toplumsal hareketler, devlet otoritesine olduğu kadar siyasi partilere de şüphe ile yaklaşır. Üyelik ve liderlik gibi bir hiyerarşik örgütlenmenin bulunmadığı bu hareketler sistemi dönüştürme gibi bir gayeyle hareket etmek yerine değer yönelimlidirler ve daha kısa vadeli hedeflerle ilerlerler (Tecim, 2015: 19). Yeni toplumsal hareketlere katılanlar,

homojen bir yapının üyesi olmayıp farklı aidiyetlere ve farklı siyasal görüşlere sahiptirler.

Bazen birikmiş bir öfkenin dışı vurumu olan, bazen de temsili demokrasinin yetersizliği sebebiyle tecelli eden yeni toplumsal hareketler muhalif düşüncelerin dile getirilmesi süreci olarak siyasal katılımın önemli bir simgesi haline gelmiştir. Toplumsal hareketlerin siyasal katılımın bir simgesi olması, diğer bir deyişle devlet politikalarını etkileme hedefi doğrultusunda ilerlemesi, siyasal süreci şekillendirme potansiyeline sahip olan güncel sivil toplumun alanı içerisinde olduklarının kanıtıdır.

Adilane bir sistemin belirli bir ölçüde de olsa hüküm sürdüğü, protesto geleneğini yaşamış ve anayasal demokrasinin varlığının öyle ya da böyle devam ettiği farklı bölgelerde vuku bulan örnekler araştırıldığında, yeni toplumsal hareketlerin gönüllülük esasıyla bir araya gelen aktörlerinin, siyasal süreci etkileme yönünde hareket ettikleri görülmektedir. Estrada İsyanı, Öfkeliiler Hareketi, Wall Street'i İşgal Et Hareketi, Gezi Parkı Protestoları ve Şemsiye Hareketi dünya çapında yaşanmış ve 2000'li yıllara damgasını vurmuş yeni toplumsal hareket örnekleri olarak birçok benzer niteliklere sahiptir. Tez çalışmasının amacına uygun olarak bu hareketlerin benzerlikleri, onları güncel sivil toplum alanı içerisine yerleştiren ve bu alanın sahip olduğu potansiyeli uygulanabilir kılan özelliklerinin altı çizilerek incelenmiştir.

2001 yılında Filipinler'de yaşanmış olan Estrada İsyanı, yolsuzluk karşıtı gösteriler olarak başlamıştır. Diğer örneklerde de olduğu gibi katılımcıların heterojen yapısıyla ve şiddetsizlik ögesiyle karşımıza çıkmıştır. Toplumun farklı kesimlerini bir araya getiren bu hareket, sistemi dönüştürmek gibi bir hedefe yönelmemiştir (Burton, 2001). Tüm bu özellikleriyle çağdaş örnekleriyle büyük bir benzerlik içindedir.

Uzun yıllar sömürge altında kalan Filipinler'in idaresi 'oligarşik demokrasi' şeklinde tanımlanmaktadır. Otoriter yönetim deneyimleri yaşanan bu ülkede, toplumun demokrasi geleneğine aşinalığı yeterli değildir. Bu bakımdan çalışmada incelenen diğer yeni toplumsal hareket örneklerinden ayrılan Estrada İsyanı, yine de 21. yüzyılın hemen başında kitleleri sokaklara döken, toplumu siyasallaştıran ve örgütlenebilir sivil toplumu hayata geçiren bir oluşum olarak diğer örneklerle paralellik içindedir.

Bir diğerk yeni sosyal hareket örneği olan Öfkeliiler, İspanya'daki ekonomik krizin ardından hükümetin uyguladığı tasarruf politikaları üzerine harekete geçen kitleleri tanımlamaktadır. Sınırları net bir biçimde çizilemeyen ancak özellikle siyasi partilere kuşku ile yaklaşan üniversite mezunu bireyler, hareketin aktörünü oluşturmuştur (Castaneda, 2012: 1, 2).

Demokraside bireyler açısından sadece oy kullanmak ve fikirlerini tek başına yansıtamayan bir siyasi partiye yetki vermek yeterli değildir. Temsili sistemin yetersizliğinden kaynaklanan bu durum ise sivil topluma siyasal alan açmaktadır. Sivil topluma açılan bu alanda hareket eden toplumsal hareketlerden birisi olarak 15 M, bireylerin siyasi partilere olan güvenlerini yitirmeleri üzerine onlara söz söyleme hakkı tanımıştır.

Demokrasi talebiyle sivil itaatsizlik eylemlerini hayata geçiren Öfkeliiler Hareketi aktörleri, şiddetsizlik ögesini benimseyerek diğerk toplumsal hareket örnekleriyle benzer bir duruşa sahip olmuştur. Ancak hareketin kendi kendini yeniden üretmesi ile bir siyasi partiye evrilen bu oluşum, devlet iktidarına sahip olma amacına yönelerek çalışmadaki diğerk örneklerden farklılaşmaktadır. Yine de demokrasi talebini barışçıl biçimde dile getirmesine ek olarak muhalif bir dile sahip olması, kapitalizmi dönüştürmek yerine aksaklıklarının giderilmesi yönünde bu sistemi eleştirmesi ve iktidar politikalarının eksiklerini dile getirmesi gibi özellikleriyle yeni toplumsal hareketlere örnek teşkil etmiştir.

ABD'de, büyük bankaların ve şirketlerin ekonomi politikasına yön veren güçler halini almasına tepki olarak başlayan Wall Street'i İşgal Et Hareketi, sınırları katı bir biçimde çizilemeyecek olan aktör profiline sahiptir. Hareketin yön veren bir liderinin olmaması, kapitalizmi dönüştürmek gibi bir amaca yönelmek yerine sistem eleştirisinde bulunması ve farklı dünya görüşlerine sahip bireyleri bir araya getirmesi (Uncu, 2011); bu hareketi çağdaş benzerleriyle aynı kategoriye oturtmaktadır.

Ekonomi, sağlık ve eğitim politikalarını eleştiren Wall Street eylemcileri, ABD'de demokrasinin dejenere olduğu görüşündeydiler. Ekonomideki adaletsizliğin kaldırılması talebini dile getiren eylemciler, temsili sistemin yetersizliğini eleştirerek seslerini

duyurmak istemişlerdir. Onların bu eleştiri ve talepleri, sivil toplumun siyasal sürece hakim olma hedefiyle hareket ediyor oluşunu kanıtlar niteliktedir. Zira daha önce de belirtildiği gibi güncel sivil toplum seçim sonuçlarına saygılıdır ancak demokrasi için bunun yeterli olmadığını farkındadır.

Sisteme dair eleştirel bir söylemi olması ve farklı siyasal görüşlere mensup kesimleri bir araya getirmesi Wall Street'teki eylemlerin güncel sivil toplumun alanı içerisinde hareket ettiğinin kanıtıdır. Zira bu alan içerisinde ilerleyen yeni toplumsal hareketler de işçi hareketlerinin toplumdaki merkezi rolünün yerini almıştır. Dolayısıyla demokratik talepler temelinde hareket eden örgütlenmeler, işçi hareketlerine nazaran oldukça heterojen bir yapıya sahiptir (Lelandais, 2009: 69). ABD'deki işgal hareketinin aktörleri de, yeni teori ile uyumlu bir biçimde anti-kapitalistlerden, sosyal demokratlardan ve liberallerden oluşmuştur. Ancak siyasi görüşlerini bir yana bırakan bu aktörlerin demokrasi talebinde bulunması ve siyasal sürece etki etme hedefinde olması ile Wall Street'i İşgal Et Hareketi, çalışmada incelenen diğer yeni toplumsal hareket örneklerini andırmaktadır.

Çevreci bir hareket olarak başlayan ve daha sonra muhalif karakterdeki kitlesel bir eyleme dönüşen Gezi Parkı Protestoları, diğer örneklerde de karşımıza çıktığı gibi temsili demokrasinin ve muhalefet partilerinin yetersizliğinin etkisiyle toplumun farklı kesimlerinden bireylerin demokrasi talebiyle bir araya gelmesiyle ilerlemiştir. Wall Street'te karşımıza çıkan, eylemcilerin parklarda kurdukları meclisler ve diyalog alanları; Gezi Parkı protestolarında da hayat bularak sivil itaatsizliğin en belirgin halini yansıtmıştır.

Gezi Parkı eylemcileri, tıpkı diğer toplumsal hareket örneklerinde olduğu gibi kendilerini farklı siyasal değerler üzerinden tanımlamış ve sistemin kökten değişmesi gibi bir savı benimsememişlerdir. Yabancı dile vakıf, üniversite mezunu, küresel bilgi ve davranış kalıplarına hakim olan eylemciler kendi yaşam alanlarını kontrol etmek istemişlerdir. Temel hak ve özgürlüklerinin devlet tarafından tanınması ve korunması talebiyle hareketin aktörü olan eylemciler ideolojik birliktelikten uzaktılar (Keyder, 2013: 4). Bu özellikleriyle diğer toplumsal hareket örneklerinden farklı olmayan Gezi

Parkı Protestoları, ayrıca yine diğer örneklerde olduğu gibi şiddetsizlik unsuru çerçevesinde hareket etmiştir.

Sınıfsal bilince sahip olmayan Gezi Parkı eylemcileri, protestolarını fikir ve değer temeliyle şekillendirmişlerdir. Demokrasinin önündeki engellerin kaldırılması ve temel özgürlüklerin tanınması gibi talepler doğrultusunda hareket eden protestolar, güncel sivil toplumun siyasal alanı etkileme gücüne sahip alanı içerisinde yer almıştır.

Hong Kong'daki Şemsiye Hareketi, Çin yönetiminin seçimler öncesinde adayları inceleme ve bazı sınırlamalar getirme gibi uygulamaları başlatmasıyla vuku bulmuştur. Sloganı 'Aşkla ve Barışla' olan hareketin belirgin bir özelliği, diğer örneklerde olduğu gibi şiddetsizlik ögesini benimsemesidir (Yu, 2014). Şiddetsizlik unsurunun bulunduğu sivil itaatsizlik eylemlerinde bulunan Şemsiye Hareketi eylemcileri, sivil toplumun devletten ayrı ama aynı zamanda ona etkide bulunabilecek alanı içerisinde yer alırken; kendilerini ifade etme ve taleplerini dile getirme olanağı yakalamışlardır. Kapitalizm karşıtı olmadan eleştirel bir tavırla demokrasinin önündeki engellerin kaldırılmasını istemişlerdir

Toplumun farklı kesimlerini ve farklı siyasal görüşleri bir araya getirmesi, ekonomide adalet ve demokrasi üzerine şekillenen talepleri, şiddetsizlik ögesini benimsemesi ve sistem karşıtı bir söyleme kavuşmaması sebebiyle Şemsiye Hareketi; diğer yeni toplumsal hareket örnekleriyle benzerlikler taşımakta ve siyasal alanı etkileme hedefiyle hareket ederek güncel sivil toplumun kapsamı içerisinde yer almaktadır.

Örneklerle de ortaya konulduğu üzere, dünyanın pek çok bölgesinde meydana gelen yeni toplumsal hareketler hedefleri, hareket biçimleri, söylemleri, aktörleri ve talepleriyle güncel sivil toplumun alanında ve kapsamında yer almaktadır. 2000'li yılların sivil toplumu sistem karşıtı olmayan eleştirel bir duruşa, toplumsal örgütlenmeye ve demokratik iletişim biçimlerine olanak sağlarken; aslında siyasal sürece etkide bulunma hedefinde olan sivil itaatsizlik eylemlerine alan açmaktadır. Sivil itaatsizliğin şiddetsizlik unsurunun, yeni toplumsal hareketlerin önemli bir ögesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda; 21. yüzyıla özgü toplumsal hareketlerin güncel sivil toplumun alanı içerisinde yer aldığı daha net biçimde anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak şiddetsizlik unsurunun yanı sıra taşıdıkları pek çok ortak özellikle yeni toplumsal hareketler güncel sivil toplumun alanı içerisine girmektedir. Estrada İsyanı, Öfkeliiler Hareketi, Wall Street’i İşgal Et Hareketi, Gezi Parkı Protestoları ve Şemsiye Hareketi yeni sosyal hareket örnekleri olarak sahip oldukları ortak noktalarla güncel sivil toplumun alanı içerisindedirler. Sisteme karşı eleştirel bir dile sahiptirler. Odaklandıkları temalar demokrasi, ekonomi, adalet ve eşitlik temelinde şekillenmiştir. Hareketlerin aktörleri katı bir sınırla belli olmamakla birlikte daha çok eğitilmiş bireylerden oluşmuştur. İktidara ve siyasi partilere mesafeli olan bu aktörler arasında lider-üye gibi bir ayrım yaşanmamıştır. Farklı siyasi görüşlerin bir araya geldiği bu yeni toplumsal hareket örneklerinde iktidarı ele geçirmek ya da sistemi dönüştürmek gibi bir amaç bulunmamıştır. Dolayısıyla bu oluşumlar demokrasinin önündeki engellerin kaldırılması hedefiyle hareket etmişlerdir. Bu sosyal hareket örneklerinin sahip oldukları tüm bu ortak özellikler, onların güncel sivil toplumun alanı içerisinde yer alan yeni toplumsal hareketler olduklarının kanıtı niteliğindedir.

Yeni toplumsal hareketlere dair olumsuz eleştiriler ise bu hareketlerin sistemi dönüştürmek gibi bir amaca odaklanmaması üzerinden şekillenmiştir. İdeolojik perspektife sahip olmamasının, eylemleri kolayca kitlesel hale getirebildiği ancak uzun soluklu olmaktan uzaklaştırdığı düşüncesi bu eleştirilerin dayanak noktasıdır. Gerçek mücadelenin sınıf temeliyle şekilleneceğini belirten ve kalıcı bir kitle desteğinin eylemlerin başarısı açısından elzem olduğunu savunan bu görüşler, toplumsal hareketleri iktidara sahip olmaktan kaçınmakla suçlarlar.³³ Ancak bu çalışma açısından önemli olan, yeni kolektif talepleri temsil etmekte eksiklikleri olan geleneksel kurumların bu zaafiyetini yeni toplumsal hareketlerin kapatıyor oluşudur. Günümüzdeki hareket biçimlerinin sonucunu ölçmek mümkün değildir çünkü hareketler hem kazanan hem de kaybeden olmanın paradoksunu içerebilmektedir. Hakim kodları sorgulayan bu hareketler, güç ilişkilerini sorguladığı ve sistemi eleştirdiği için başarı ve başarısızlık kavramları anlamını yitirmektedir. Ayrıca toplumsal hareketlerin siyasal sürece hakim hale gelebilmesi, sivil topluma alan tanıyan devlet iktidarı ile mümkün olacaktır (Melucci, 2016: 97, 99). Bunun yanı sıra, çalışmanın ilgili bölümlerinde de ayrıntılarıyla belirtildiği gibi artık sınıfın temel bileşenlerini oluşturan üretim biçimleri,

³³ Yeni toplumsal hareketlere dair yapılan olumsuz eleştirilerin ayrıntıları için bkz. Petras (2002); Wallerstein (1993) ve Manni (2004).

teknoloji ve ekonomi büyük bir değişim yaşamıştır. Dolayısıyla sınıf, maddi anlamda eski önemini yitirmiştir (Çetinkaya: 2015b: 50). Bu sebeple yeni toplumsal hareketler, sınıf temelli hareketlerden bir kopuş yaşamıştır. Yeni toplumsal hareketlerin günümüz açısından getirdiği önemli yenilik, toplumla devlet arasında bir sorgulama alanı yaratıyor oluşudur.

Farklı toplumsal hareket örneklerinin incelenmesiyle çalışmanın sonunda, 2000’li yıllarda sivil toplumun alanı içerisinde ortak hedeflerin var olabileceği ve bu hedefler doğrultusunda hareket eden yeni sosyal hareketlerin siyasal sürece etkide bulunabileceği noktasına varılmıştır. Literatürde sivil topluma veya yeni toplumsal hareketlere dair sadece kuramsal boyutlara odaklanan ya da bir tek toplumsal hareket örneği üzerinden gerçekleştirilen araştırmalardan farklı olarak bu tez, beş farklı toplumsal hareket örneğini bir arada inceleyerek literatüre katkı sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, Mehmet Ali (2004). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali (2011). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akad, Mehmet ve Dinçkol, Bihterin Vural (2002). *Genel Kamu Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Akal, Cemal Bali (2000). “Bir Devlet Kuramı İçin Giriş”. *Devlet Kuramı*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Akal, Cemal Bali (2003). *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Akbıyık, Nihat ve Öztürk, Musa (2012). “Sivil Toplum ve Sosyal Medya Perspektifinde “Arap Baharı” ve “Wall Strett'i İşgal Et” Eylemleri”, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi II, s. 1003-1027.
- Arat, Yeşim (2013). “Gezi Parkı Direnişi: Demokrasi Açığı, Demokrasi Gücü”. *Bilim Akademisi*. https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2013/08/Gezi-Parki-Direnisi_Demokrasi-Acigi-Demokrasi-Gucu.pdf (Erişim Tarihi: 20.02.2018).
- Arendt, Hannah (2013). “Sivil İtaatsizlik”. Çev: Yakup Coşar. *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. s. 79-121. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aristoteles (2014). *Politika*. Çev: Mete Tuncay. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, Osman (2001). *Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Aslan, Seyfettin (2010). “Sivil Toplum ve Demokrasi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 15. Sayı:2. s. 357-374.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>. (17.02.2018).
- Ayata, Gökçeçiçek; Çağlı, Pınar; Elveriş, İdil; Eryılmaz, Sevinç; Gül, İdil Işıl; Karan, Ulaş; Muratoğlu, Cansu; Taboğlu, Ezgi; Tokuzlu, Lami Bertan ve Yeşiladalı, Burcu (2013). *Gezi Parkı Olayları, İnsan Hakları Hukuku ve Siyasi Söylem Işığında Bir İnceleme*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bayhan, Vehbi (2002). “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 26. Sayı: 1. s. 1-13.

- BBC (2014). China Media: White Paper on Hong Kong. <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-27790302>. (Erişim Tarihi: 27.02.2018).
- BBC (2011). İspanya ‘Halkların Avruoası’ İçin Yürüdü. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/06/110620_spain_indignants (Erişim Tarihi: 28.06.2018)
- Bobbio, Norberto (2004). “Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı” Çev: Mehmet Küçük. *Sivil Toplum ve Devlet*. Der: John Keane. Ankara: Yedi Kıta Yayınları.
- Bravo, Işıl Bayar (2006). “Hegel ve Liberalizm”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*. Sayı: 2. s. 111-122. <http://www.flfsdergisi.com/sayi2/111-121.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.09.2014).
- Burton, Sandra (2001). “People Power Redux”. *Time Asia*. <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2056133,00.html?iid=sr-link3> (Erişim Tarihi: 12.11.2017).
- Calabrese, Andrew (2004). “The Promise of Civil Society: a Global Movement for Communication Rights”. *Continuum: Journal of Media and Cultural Studies*. Sayı: 3. s. 317-329.
- Carnoy, Martin (2001). “Gramsci ve Devlet”. Çev: Mehmet Yetiş. *Praksis Dergisi*. Sayı: 3. s. 252-278.
- Castaneda, Ernesto (2012). “The Indignados of Spain: A Precedent to Occupy Wall Street”. *Social Movement Studies*. Vol: 11. No: 3-4. S. 1-11.
- Castells, Manuel (2013). *İsyen ve Umut Ağları*. Çev: Ebru Kılıç. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ceren, Ergenç (2015). “Sınıflar, Kalabalıklar ve Devlet: Hong Kong Şemsiye Hareketi’nin Düşündürdükleri”. *Mülkiye Dergisi*. Sayı: 39. Cilt: 2. s. 297-308.
- Chan, Johannes (2014). “Hong Kong’s Umbrella Movement”. <https://hub.hku.hk/bitstream/10722/208215/1/Content.pdf> (Erişim Tarihi: 27.02.2018).
- Chandhoke, Neera (2005). “What the Hell is Civil Society?”. https://www.opendemocracy.net/democracy-open_politics/ (Erişim Tarihi: 28.06.2018).
- Cohen, Jean L. ve Arato, Andrew (2013). *Sivil Toplum ve Siyasal Teori*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Coşar, Yakup (2013). “Sivil İtaatsizlik”. *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. s. 9-28. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Coşkun, Mustafa Kemal (2006). “Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye’de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Sayı: 61. Cilt: 1. S. 67-102.
- Cox, Robert W. (1999). “Civil Society at the Turn of the Millenium: Prospects for an Alternative World Order”. *Review of International Studies*. Sayı: 25. Cilt: 1. S. 3-28.
- Crossley, Nick (2002). *Making Sense of Social Movements*. Philadelphia: Open University Press.
- Çaha, Ömer (2012). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çayır, Kenan (2016). “Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler”. *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları. s. 11-30.
- Çetinkaya, Doğan (2015a). “2008 Sonrası İsyanlar Üzerine”. *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim*. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 9-18.
- Çetinkaya, Doğan (2015b). “Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler”. *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim*. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 25-71.
- Çoban, Barış (2009). “Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya”. *Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet*. İstanbul: Kalkedon Yayınları. s. 9-41.
- Demirel, Nuri (2013). *Tarih, Kuram, Sivil Toplum*. Ankara: Orient Yayınları.
- Democratic Progress Institute (2013). *Güney Filipinler’de Barış İhtimali ve Karşılaşılan Engeller*. <http://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2012/12/PhilippinesPaper-Turkish.pdf>. (Erişim Tarihi: 11.02.2018).
- Deniz, Evin (2017). “İspanya Halklarının Sessiz Zaferleri”. https://dokupdf.com/spanya-halklarinn-sessiz-zaferleri-_5a019619d64ab2b9bd571f61_pdf (Erişim Tarihi: 19.12.2017).
- Diamond, Larry Jay (1994). “Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation”. *Journal of Democracy*. Sayı: 3. s. 4-17.
- Diñer, Kurtuluş (2012). *Kısaca Felsefe*. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Dirlik, Arif (2015). “Pasifik Perspektifinde Toplumsal Hareketler: Çağdaş Radikal Siyasetin Soyağacı Üzerine Düşünceler”. *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim*. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 75-93.
- Doğan, İlyas (2002). *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*. İstanbul: Alfa Yayınevi.

- Doğan, İlyas (2013). *Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler*. Ankara: Astana Yayınları.
- Doğan, İsmail (2000). *Sivil Toplum – Ondan Bizde de Var*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Edwards, Michale (2004). *Civil Society*. Cambridge: Polity Press.
- Ehrenberg, John R. (2017). *Civil Society, The Critical History of an Idea*. New York: New York University Press.
- Ekici, Ekrem (2006). “Hobbes ve Rousseau: Toplumsal Sözleşme Kuramı”. *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. Sayı: 6. s. 78-89.
- Ete, Hatem ve Taştan, Coşkun (2013). *Kurgu ile Gerçek Arasında Gezi Eylemleri*. Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Foucault, Michel (2008). *The Birth of Biopolitics, Lectures At the College De France, 1978-79*. London: Macmillan.
- Foucault, Michel (2005). *Özne ve İktidar*. Çev: Işık Ergüden ve Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gerbaudo, Paolo (2012). *Tweets and The Streets, Social Media and Contemporary Activism*. London: Pluto Press.
- Göçmen, Doğan ve Kaya, Gazanfer (2013). “Adam Smith’in Siyaset Felsefesine Dair Bir Kuramsal Çerçeve”. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 15. s. 85-109.
- Gök, Seval Ünlü (2014). “Politikayı Deneyimleyen Bir Toplumsal Hareket Olarak Gezi Direnişi”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. Cilt: 2. Sayı: 1.s. 75-92.
- Gökberk, Macit (2013). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gönenç, Ayşenur Akpınar (2001). *Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi*. http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/sivil_toplum_dusunsel_temelleri_ve_turkiye_perspektifi.pdf, (Erişim Tarihi: 27.11.2016).
- Göze, Ayferi (2005). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Basım.
- Gramsci, Antonio (1986). *Hapishane Defterleri*. Çev: Kenan Somer. İstanbul: Onur Yayınlar.
- Güler, Mehmet Atilla (2015). “Kriz ve Yeni Toplumsal Hareketler: ‘İşgal Et’ Örneği”. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. Cilt: 17. Sayı: 15.s. 330-362.
- Habermas, Jürgen (1996). *Between Facts and Norms*. Cambridge: MIT Press.
- Habermas, Jürgen (2010). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. Çev: Tanıl Bora ve Mithat Sancar. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Harcourt, Bernards (2013). “Siyasi İtaatsizlik”. Çev: Elif Ersavcı. *İşgal Et, İtaatsizlik Üzerine Üç Tez*. İstanbul: Kolektif Kitap. s. 67-112.
- Hardt, Michael ve Negri, Antonio (2011). “Aşağı Manhattan’daki Meyan İşgali, Temsil Başarısızlığından Söz Ediyor”. Çev: Münevver Çelik. <https://yesilgazete.org/blog/2011/10/18/>. (Erişim tarihi: 10.02.2018).
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. Çev: Cenap Karakaya. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Hobbes, Thomas (1985). *Leviathan*. London: Penguin Classics.
- <http://www.alertadigital.com/2011/11/14/sorprendente-giro-de-los-indignados> (Erişim Tarihi: 27.06.2018).
- <http://www.arkitera.com/haber/15259/katiliyorsak-eller-havaya> (Erişim Tarihi: 28.06.2018).
- <http://www.ensonhaber.com/hong-kongda-semsiye-devrimi-suruyor> (Erişim Tarihi: 28.06.2018).
- <http://www.haberself.com/h/961/> (Erişim Tarihi: 27.06.2018).
- <https://politica.elpais.com/politica/2011/06/16/actualidad/> (Erişim Tarihi: 27.06.2018)
- <https://www.researchgate.net/figure/ Occupy-Wall-Street-banner> (Erişim Tarihi: 27.06.2018).
- http://www.slate.com/articles/news_and_politics/politics/2015/02/ (Erişim Tarihi: 28.06.2018).
- Hürriyet (2014). Şemsiye Devrimi. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/semsiye-devrimi-27298574>. (Erişim Tarihi: 27.02.2018).
- İçduygu, Ahmet; Meydanoğlu, Zeynep ve Sert, Deniz (2011). *Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası - Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu*. http://www.step.org.tr/images/UserFiles/File/step2011_web%20SON.pdf. (Erişim Tarihi: 02.04.2017).
- İçduygu, Ahmet; Bikmen, Filiz; Keyman, Fuat ve diğerleri (2006). *Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci - Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu*. <http://www.tusev.org.tr/userfiles/image/Uluslararası%20STEP%20Türkiye%20Ulke%20Raporu.pdf>. (Erişim Tarihi: 05.02.2018).
- İnsan Hakları Derneği Raporu (2013). *Gezi Parkı Direnişi ve Sonrasında Yaşananlara İlişkin Değerlendirme Raporu*. <http://akgul.bilkent.edu.tr/gezi/ihd-gezi.pdf> (Erişim Tarihi: 29.01.2018).

- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi.
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf. (Erişim Tarihi: 17.02.2018).
- Jasper, James M. (2002). *Ahlaki Protesto Sanatı*. Çev: Senem Öner. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jonhston, Hank; Larana, Enrique ve Gusfield, Joseph R. (2016). “Kimlikler, Şikayetler ve Yeni Sosyal Hareketler”. Çev: Kenan Çayır. *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları. s. 121-151.
- Kalaycıoğlu, Ersin (1998a). *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Kalaycıoğlu, Ersin (1998b). “Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset”. *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*. Ankara: vadi Yayınları. s. 112-135.
- Kalaycıoğlu, Ersin (1995). “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”. *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları. s. 43-69.
- Kavanagh, Sarah, Ojalvo, Holly Epstein, Schulten Katherine (2011). “Who Are the 99%? Ways to Teach About Occupy Wall Street”. <https://learning.blogs.nytimes.com/2011/10/11/who-are-the-99-ways-to-teach-about-occupy-wall-street/>. (Erişim tarihi: 10.02.2018).
- Kaynar, Mete Kaan (2005). “Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Solunda Yeni Yaklaşımlar: Birey, Sivil Toplum, Demokrasi ve Sosyalizm”. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt: 5. Sayı: 9. s. 177-201.
- Kaynar, Mete Kaan (2009). *Tarihin İnşası ve Siyaset*. Sivas: Adımlar Yayınevi.
- Keane, John (1994). *Demokrasi ve Sivil Toplum*. Çev: Necmi Erdoğan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Keane, John (2004a). “Despotizm ve Demokrasi”. Çev: Ayşe Nur. *Sivil Toplum ve Devlet*. Der: John Keane. Ankara: Yedi Kıta Yayınları. s. 47-90.
- Keane, John (2004b). “Giriş”. Çev: Ayşe Nur. *Sivil Toplum ve Devlet*. Der: John Keane. Ankara: Yedi Kıta Yayınları. s. 10-44.
- Keyder, Çağlar (2013). “Yeni Orta Sınıf”. *Bilim Akademisi*. <https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2013/09/Yeni-Orta-Sinif.pdf> (Erişim Tarihi: 12.10.2017).
- Keyman, Fuat (1998). “Globalleşme ve Türkiye: Raikal Demokrasi Olasılığı”. *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*. Ankara: Vadi Yayınları. s. 34-55.

- Keyman, Fuat (2004a). “Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”. *Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi*. http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_3.pdf (Erişim Tarihi: 02.02.2017).
- Keyman, Fuat (2004b). “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye”. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*. http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/keyman_std_4.pdf. (Erişim Tarihi: 05.04.2017).
- Keyman, Fuat (2005). “Kamusal Alan, Sivil Toplum ve Demokrasi”. *Sivil Toplum ve Demokrasi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları. s. 99-122.
- Kışlalı, Ahmet Taner (1984). “Eski Yunan’da Demokrasi ve Demokratik Düşünce”. <http://emreyildirim.me/dosyalar/ders/demokrasi.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.04.2016).
- Konda (2014). “Gezi Raporu – Toplumun ‘Gezi Parkı Olayları’ Algısı ve Gezi Parkı’ndakiler Kimlerdi?”. http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/02/KONDA_GeziRaporu2014.pdf. (Erişim Tarihi: 15.02.2018).
- Korsch, Karl (2000). *Karl Marx, Marxist Kuram ve Sınıf Hareketi*. Çev: Mehmet Okyavuz. Ankara: Doruk Yayınları.
- Kuçuradi, İonna (2003). “Açılış Konuşması”. *Düşünen Sivil Toplum, Felsefi Yaklaşımlar – Açılımlar*. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu – 13. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Le Bon, Gustave (2009). *Kitleler Psikolojisi*. Çev: Hasan İlhan. İstanbul: Alter Yayınları.
- Lelandais, Gülçin Erdi (2009). “Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme”. *Yeni Toplumsal Hareketler, Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet*. s. 63-90.
- Locke, John (2004). *Hükümet Üzerine İki İnceleme*. Çev: Fahri Bakırcı. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Lopez, Miguel Martinez ve Juan, Elena Domingo San (2014). “Social and Political Impacts of the 15M Movement in Spain”. http://www.miguelangelmartinez.net/IMG/pdf/M15_impacts_v3_0_April_2014.pdf. (Erişim tarihi: 08.02.2018).
- Manni, Beşir Abu (2004). “İmparatorluk Yanılsaması”. *Bilinç ve Eylem Dergisi*. Sayı: 1. s. 22-36.
- Mardin, Şerif (1986). “Sivil Toplum”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt: 7. s: 1918-1922.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich (2012). *Alman İdeolojisi*. Çev: Sevim Belli. Ankara: Eriş Yayınları.

- Marx, Karl (1979). *Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı*. Çev: Sevim Belli. Ankara: İlkıyaz Basımevi.
- May, Todd (2016). *Şiddetsiz Direniş Felsefi Bir Giriş*. Çev: Can Kayaş. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Melucci, Alberto (2016). “Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması”. Çev: Kenan Çayır. *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları. s. 75-100.
- Milliyet (2013). Erdoğan: Topçu Kışlası AVM Olacak. <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-topcu-kislasi-avm-olacak-siyaset-1700406/>. (Erişim Tarihi: 25.02.2018).
- Mitchell, W. J. Thomas (2013). “İmge, Mekan, Devrim – İşgal Sanatları”. Çev: Elif Ersavcı. *İşgal Et, İtaatsizlik Üzerine Üç Tez*. İstanbul: Kolektif Kitap. s. 113-152.
- Mouffe, Chantal (2015). *Dünyayı Politik Düşünmek Agonistik Siyaset*. Çev: Murat Bozluolcay. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naidoo, Kumi (2000). “The Promise of Civil Society”. *Asian Review of Public Administration*. Vol. XII, No. 1. s: 1-9. <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/stellent/ARPA-JanJun2000-KumiNaidoo.pdf>, (Erişim tarihi: 10.10.2017).
- Neocleous, Marx (2013). *Sivil Toplumunu Yönetmek*. Çev: Bahadır Ahıska. Ankara: Notabene Yayınları.
- Nişancı, Şükrü (2013). *Sivil İtaatsizlik*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Occupy Wall Street, <http://occupywallst.org/about/>, (Erişim tarihi: 15.02.2018).
- Occupy Wall Street: A Protest Timeline, <https://theweek.com/articles/481160/occupy-wall-street-protest-timeline>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).
- Offe, Claus (2016). “Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması”. Çev: Kenan Çayır. *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları. s. 47-73.
- Oktay, Cemil (2009). *Siyaset Bilimi İncelemeleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Onbaşı, Funda (2008). *Civil Society Debate in Turkey: A Critical Analysis*. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Onbaşı, Funda (2005). *Sivil Toplum*. İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayıncılık.
- Ortmann, Stephan (2015). “The Umbrella Movement and Hong Kong’s Protected Democratization Process”. *Asian Affairs*. No: 46. Cilt: 1. s. 32-50.
- Ozankaya, Özer (1986). *Toplumbilim*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

- Öğüt, Özcan (2015). “21. Yüzyılda İspanyol Siyaseti”. *Uluslararası Politika Akademisi*. http://politikaakademisi.org.Ozcan_Ogut/publication/274835481_21 (Erişim Tarihi: 19.02.2018).
- Ökçesiz, Hayrettin (1994). *Sivil İtaatsizlik*. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Öykü, Can (2011). “Wall Street’i İşgal Et Hareketi Neye İşaret Ediyor?”. <http://www.toplumsalesitlik.org/tr/perspektif/wall-streeti-iscal-et-hareketi-neye-isaret-ediyor>. (Erişim tarihi: 17.02.2018).
- Özdemir, Süleyman (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Özen, Hayriye (2015). “ Meydan Hareketleri ve ‘Eski’ ve ‘Yeni’ Toplumsal Hareketler”. *Mülkiye Dergisi*. No: 39. Cilt: 2. s. 11-40.
- Paine, Thomas (1985). *İnsan Hakları* Çev: Mehmet Osman Dostel. İstanbul: Belge Yayınları.
- Paydaş, İshak Eren (2013). “Bir Özneleştirme Alanı Olarak Sivil Toplum”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt: 62. Sayı: 1. s. 175-218.
- Peddle, David (2000). “Hegel’s Political Ideal: Civil Society, History and Sittlichkeit”. <http://www2.swgc.mun.ca/animus/Articles/Volume%205/peddle5.pdf> (Erişim Tarihi: 05.06.2016).
- Petras, James (2002). *Küreselleşme ve Direniş*. Çev: Ali Ekber Aliyev, Çağlar Arın, Ahmet Cevdet Aşkın. İstanbul: Mephisto Yayınevi.
- Pietrzyk, Dorota (2001). “Civil Society – Conceptual History from Hobbes to Marx”. http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/political_science/shared/political_science/1836/Week_3_Pietrzyk.pdf (Erişim Tarihi: 27.08.2016).
- Prentoulis, Marina ve Thomassen, Lasse (2014). “Meydanlarda Özerklik ve Hegemonya: 2011 Yunanistan ve İspanya Protestoları”. *Radikal Demokrasi*. Çev. Esmâ Kartal, Hayrullah Doğan. s. 309-338.
- Rawls, John (2013). “Sivil İtaatsizlik”. Çev: Yakup Coşar. *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. s. 55-78. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rousseau, Jean Jacques (1996). *Toplum Sözleşmesi*. Çev: Alpagut Erenulu. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Russell, Bertrand (1983). *Batı Felsefesi Tarihi*. Çev: Muammer Sencer. İstanbul: Say Yayınları.
- Rühlig, Time (2015). “Hong Kong’s Umbrella Movement in Search of Self-Determination. <https://www.ui.se/globalassets/butiken/ui-paper/2015/hong-kongs-umbrella-movement-in-search-of-selfdetermination---tr.pdf> (Erişim Tarihi: 13.02.2018).

- Sabine, George (2000). *Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi*. Çev: Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Saner, Hans (2013). “Demokrasilerde Direnme Sorumluluğu Üzerine”. Çev: Yakup Coşar. *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. s. 165-179. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Sarıbay, Ali Yaşar (1998). *Siyaset, Demokrasi ve Kimlik*. Bursa: İz Yayıncılık.
- Savran, Gülnur (1992). “Marksizm ve Yeni Toplumsal Hareketler Tartışması”. *Sınıf Bilinci*. Sayı: 11. s. 6-28.
- Savran, Gülnur Acar (2013). *Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marx*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Schmidt, James (1998). “Civility, Enlightenment and Society: Conceptual Confusions and Kantian Remedies”. *American Political Science Review*. Vol: 92, No:2. s. 418-427.
- Sen, Amartya (1999). “Democracy as a Universal Value”. *Journal of Democracy*. Cilt: 10. Sayı: 3. s. 3-17.
- Sitembölükbaşı, Şaban (2005). “Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi”. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. Sayı: 10. s. 139-162.
- Steven M., Buechler (2000). *Social Movements in Advanced Capitalism*. New York: Oxford University Press.
- Şenel, Alaeddin (2004). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şenkal, Abdülkadir (2003). “Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. Sayı: 45. s. 97-123.
- Şenkal, Abdülkadir (2005). *Küreselleşme Çağında Sosyal Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tecim, Erhan (2015). “Toplumsal Hareketler ve Yenilik Bağlamı”. *Sosyoloji Divanı Dergisi*. Yıl: 3. Sayı: 5. s. 9-24.
- Teehankee, Julio (2006). “Electoral Politics in the Philippines”. <http://library.fes.de/pdf-files/iez/01361006.pdf> (Erişim Tarihi: 14.01.2018).
- Thoreau, David Henry (1849). “Civil Disobedience”. <http://xroads.virginia.edu/~hyper2/thoreau/civil.html> (Erişim Tarihi: 21.09.2017).
- Tilly, Charles (2015). “Toplumsal Hareketler 21. Yüzyıla Giriyor”. Çev: Doğan Çetinkaya. *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim*. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 153-198.

- Tocqueville, Alexis de (1962). *Amerikan Demokrasisi* Çev: Seçkin Özdemir. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Toprak, Binnaz (1996). "Civil Society in Turkey". *Civil Society in the Middle East*. Leiden: Brill Publishing. s. 87-118.
- Tosun, Güldün Erdoğan (2001). *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tosun, Gülgün Erdoğan (2005). "Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engeller". *Sivil Toplum ve Demokrasi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları. s. 123-144.
- Touraine, Alain (2015). *Demokrasi Nedir?* Çev: Olcay Kunal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, Alain (2016). "Toplumdan Toplumsal Harekete". Çev: Kenan Çayır. *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları. s. 31-46.
- Tuncel, Gökhan (2011). *Sivil Toplum ve Devlet*. İstanbul: Bilsam Yayınları.
- Tunçay, Mete (1985). *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi-I*. Ankara: Verso Yayınları.
- Uncu, Baran Alp (2011). "Seattle'dan Wall Street'e". <http://www.radikal.com.tr/radikal2/seattledan-wall-streete-1067345/> (Erişim Tarihi: 01.02.2018).
- Uysal, Ahmet (2009). "Toplumsal Hareketler İçin Kaynak yaratma ve Kullanma Stratejileri". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 10. Sayı: 2. S. 217-238.
- Wallerstein, Immanuel (1993). "Sistem Karşıtı Hareketlerin Tarihi ve İkilimleri". Çev: Erden Akbulut. *Yeni Toplumsal Hareketlerin Krizi*. İstanbul: Alan Yayınları.
- Wood, Ellen Meiksins (1990). "The Uses and Abuses of Civil Society". *Socialist Register*. s. 60-84.
- Wood, Ellen Meiksins (2008). *Yurttaşlardan Lordlara Eskiçağlardan Ortaçağlara Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. Çev: Oya Köymen. İstanbul: Yordam Kitap.
- Yavuz, Şengül (2011). "Antonio Gramsci'nin Devlet ve Toplum Bakışı". *İlim Dünyası Dergisi*. Sayı: 3. s. 8-17.
- Yetiş, Mehmet (2011). "Marx ve Sivil Toplum". *Praksis Dergisi*. Sayı: 10. s. 35-72.
- Yıldırım, Murat (2003). "Sivil Toplum ve Devlet". *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 27. No: 2. s. 226-242.

Yıldırım, Yavuz (2012). “İşgal Et Hareketi Üzerine”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Cilt: 67. No: 1. s. 237-244.

Yıldırım, Yavuz (2013). *Sosyal Forum'dan Öfkeliiler'e*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, Yavuz (2015). “Avrupalı Toplumsal Hareketlerin Yükselişi: 2012-2014 Arası Kurulan Birliktelikler”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Cilt: 70. No: 4. s. 983-1002.

Yu, Elaine (2014). “The Anarchists of Occupy Central”. <https://anarchistnews.org/content/anarchists-occupy-central>. (Erişim Tarihi: 02.03.2018).

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 04/07/2018

Tez Başlığı : 2000'li Yıllarda Toplumsal Hareketler ve Sivil Toplum Tartışmaları

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 106 sayfalık kısmına ilişkin, 03/07/2018 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

04.07.2018
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Işıl Öngör
Öğrenci No: N11123893
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı: Siyaset Bilimi

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Berrin Koyuncu Lorasdağı

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION DEPARTMENT**

Date: 04/07/2018

Thesis Title : Social Movements and Civil Society Debates in 2000's

According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 03/07/2018 for the total of 106 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 4 %.

Filtering options applied:

- Approval and Declaration sections excluded
- Bibliography/Works Cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

04.07.2018
Date and Signature

Name Surname: Işlay Öngör
Student No: N11123893
Department: Political Science and Public Administration
Program: Political Science

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Berrin Koyuncu Lorasdağı

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 04/07/2018

Tez Başlığı: 2000'li Yıllarda Toplumsal Hareketler ve Sivil Toplum Tartışmaları

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

04.07.2018
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Işıl Öngör
Öğrenci No: N11123893
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı: Siyaset Bilimi
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Anket ve mülakata dayanmadığından etik komisyon iznine ihtiyaç yoktur.

Prof. Dr. Berrin Koyuncu Lorasdağı

Telefon: 0-312-2976860

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION DEPARTMENT

Date: 04/07/2018

Thesis Title: Social Movements and Civil Society Debates in 2000's

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

04.07.2018
Date and Signature

Name Surname: Işıl Öngör
Student No: N11123893
Department: Political Science And Public Administration
Program: Political Science
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

There is no need for ethics commission permission because it is not based on questionnaires and interviews.

Prof. Dr. Berrin Koyuncu Lorasdağı